

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KELÂM BİLİM DALI

EBU'L-MUÎN EN-NESEFÎ'DE
PEYGAMBERLİK VE MUCİZE

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

ALİM ÇAKIR

BURSA 2010

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KELÂM BİLİM DALI**

**EBU'L-MUÎN EN-NESEFÎ'DE
PEYGAMBERLİK VE MUCİZE**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

ALİM ÇAKIR

**DANIŞMAN
DOÇ. DR. CAĞFER KARADAŞ**

BURSA 2010

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim/Anasanat Dalı, Kelâm Bilim Dalı'nda 700823029 numaralı Alim Çakır'ın hazırladığı "Ebu'l-Muîn en-Nesefi'de Peygamberlik ve Mucize" konulu (Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik Tezi/Çalışması) ile ilgili tez savunma sınavı,10./03...../ 2010.... günü 15:00..... - ...16:00.....saatleri arasında yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasınınbaşarılı.....(başarılı/başarısız) olduğunaoybirliği ile.....(oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Prof. Dr. A. Saim Kılavuz

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Doç. Dr. Cağfer Karadaş

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Doç. Dr. Tevfik Yücedoğru

....10../...03...../ 2010.....

ÖZET

Yazar : Alim Çakır
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bölümü : Temel İslam Bilimleri Bölümü
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : İX + 69
Mezuniyet Tarihi : 10/ 03 /2010
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Cağfer Karadaş

EBU'L-MUİN EN-NESEFÎ'DE PEYGAMBERLİK VE MUCİZE

“Ebu'l-Muîn en-Nesefî'de Peygamberlik ve Mucize” adlı çalışmamız bir giriş ve iki bölümden oluşturuldu. Giriş bölümünde “Peygamberlik ve İslâm İnanç Sistemindeki Yeri” başlığı altında nübüvvete ait kavramlar ve genel olarak peygamberliğin İslâm inancındaki yeri incelendi. Birinci bölümde ise, Ebu'l-Muîn en-Nesefî'nin peygamberliğe bakış açısı, peygamberliği temellendirmesi ve peygamberlik karşıtı akımlara verdiği cevaplar değerlendirildi. Son olarak ikinci bölümde “Nesefî'de Mûcize” başlığı altında mûcizenin imkânı, çeşitleri, Hz. Peygamberin mûcizeleri ve mûcize ile kerâmet farkı işlendi.

Anahtar Kelimeler:

Ebu'l Mûin en-Nesefî, peygamber, peygamberlik, mucize, kerâmet

ABSTRACT

Author : ALİM ÇAKİR
University : University of Uludağ
Main Department : Basic İslâmic Sciences
Department : Kelam
Quality of Thesis : Master's Thesis
Page's Number : İX + 69
Date of Graduâtion : 10./ 03./2010
Advisor : Çağfer KARADAŞ, Ph. D., Assistant Professor of Sociology
of Religion

THE PROPHETHOOD AND MİRACLE ACCORDİNG TO EBU'L-MÛİN EN-NESEFÎ

The study of us named "The prophethood and miracle according to Ebu'l-Mûin en-Neseffî" consist of one introduction and two chapters. İn the introduction chapter is analysed under the title of "The prophethood and its position in the system of the belief of the Islam" concepts concerning prophethood and the position of the prophethood in the belief of Islam in general. İn the first chapter, it is judget the perspectives to prophethood, being grounded to prophethood and the replies to the prophetic anti-currents. Finally, in the second chapter, it is processed the possibility and varieties of miracles, the miracles of Muhammed the prophet and the differences between miracles and oracles.

Key words:

Ebu'l-Mûin en-Neseffî, prophet, prophethood, miracle, oracle

ÖNSÖZ

Matürîdî Geleneğinin Seçkin bir İsmi olan Ebû'l-Muîn En-Neseî, kelâm ve fıkıh sahasında kendisini çok iyi yetiştirmiş bir ilim adamıdır. Bu iki dalda zamanın önemli ilim adamları arasında gösterilen Neseî, Mâverâünnehir bölgesinin ilim merkezlerinden olan Neseî’te dünyaya gelmiştir. Neseî’nin hocaları ve talebeliği/öğrenimi hakkında aydınlatıcı bir bilgiye sahip değiliz. Onun bilgin bir ailede doğup neşet ettiği bilinmektedir. Sahip olduğu ilmi öncelikle ailesinden edinmiş olması kuvvetli bir ihtimaldir. Çünkü dedesi Mekh’ul en-Neseî bölgenin haneî âlimlerindendi.

İslam’da peygamberlik konusu, Allah’ın varlığından sonra ikinci derecede önem taşıyan bir konudur. Çünkü, bütün semâvî dinlerde Allah ile yaratılan varlıklar arasındaki bağ, nübüvvet müessesesiyle kurulmuştur. Bu kurum aracılığıyla ki insanlar din ile tanışmakta ve dine muhatap olmaktadır. İlahî emir ve yasaklar bu kurum aracılığıyla insanlara tebliğ edilmektedir. Allah ile yaratılan varlıklar arasındaki ilişkiyi düzenleyen din müessesesi vahiy ve peygamberliğe dayanır. Çünkü gerçek dini tanıtanlar peygamberlerdir. Hak dinin kaynağı vahiy ve peygamberliktir. Bizi yaratan Allah’ın rızasının nerede ve nasıl olduğunu bilmek ve ona göre hareketlerimize yön vermek, akılla değil, ancak peygamberlikle sağlanabilir. Allah’a kullukta bulunabilmek için onun emirlerini öğrenmek konusunda ilâhî vahyi alan peygamberlere ihtiyacımız açıktır. Bu çerçevede Kur’an-ı Kerim’de ilk insan ve aynı zamanda ilk peygamber olan Hz. Adem’den son peygamber olan Hz. Muhammed (s.a.s)’e kadar birçok peygamber gönderilmiş olduğu, başka bir ifadeyle “Her ümmete bir peygamber gönderildiği” belirtilmektedir.

Değerli hocalarımızın tavsiye ve teşvikiyle Matürîdî ekolün sistemleşmesine büyük katkısı olan Ebu’l-Mûin en-Neseî’nin peygamberlik ve mûcize hakkındaki görüşlerini araştırmayı düşündüm ve “Ebu’l-Mûin en-Neseî’de Peygamberlik ve Mûcize” konusunu kendime yüksek lisans tezi olarak seçtim.

Çalışmamız bir giriş ve iki bölümden oluşturuldu. Giriş bölümünde “Peygamberlik ve İslam İnanç Sistemindeki Yeri” incelendi. Birinci bölümde “Neseî’de Peygamberlik” ve son olarak ikinci bölümde “Neseî’de Mûcize” konuları işlendi.

Tezin planlanması ve hazırlanmasında her türlü destek ve yardımını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Cağfer Karadaş’a ve gerek yüksek lisans derslerinde ve ge-

reksel tezin hazırlanmasında katkıları bulunan sayın Prof. Dr. A.Saim Kılavuz ile sayın Doç. Dr. Tervfik Yücedoğru'ya teşekkür ederim.

Alim ÇAKIR
BURSA 2010

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	ix

GİRİŞ

PEYGAMBERLİK VE İSLÂM İNANÇ SİSTEMİ İÇİNDEKİ YERİ

I. PEYGAMBERLİK.....	1
II. PEYGAMBERLİĞİN İSLAM İNANÇ SİSTEMİ İÇİNDEKİ YERİ.....	5

BİRİNCİ BÖLÜM

NESEFÎ'DE PEYGAMBERLİK

I. NESEFÎ' DE PEYGAMBERLİK KAVRAMI VE KURUMU	11
II. PEYGAMBERLİĞİN İMKÂNI (MÜMKÜN OLMASI).....	14
III. PEYGAMBERLİĞİN TEMELLENDİRİLMESİ.....	19
A. HİKMET AÇISINDAN	19
B. ADÂLET AÇISINDAN	23
C. TEKLÎF /İMTİHAN AÇISINDAN	27
D. AKLA DESTEĞİ AÇISINDAN	31
IV. PEYGAMBERLİK KARŞITI AKIMLAR.....	37
A. BERÂHİME	38
B. SÜMENİYYE	40
C. İBÂHİYYE / HULEÂ	41
D. TÂBİİYYÛN	43
V. PEYGAMBER-VAHİY İLİŞKİSİ	45

İKİNCİ BÖLÜM
NESEFÎ'DE MUCİZE ANLAYIŞI

I. MUCİZE KAVRAMI	51
II. MUCİZENİN İMKANI.....	52
III. MUCİZE ÇEŞİTLERİ.....	53
IV. HZ. PEYGAMBERİN MUCİZELERİ.....	54
A. HİSSÎ MUCİZELERİ.....	54
B. AKLİ MUCİZELERİ	56
V. MUCİZE VE KERAMET FARKI.....	59
SONUÇ	63
BİBLİYOGRAFYA	65

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Bkz	: Bakınız
c.	: Cilt Numarası
(C.C.)	: Celle Celêlühû
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Dr.	: Doktor
H.	: Hicrî
İSAM	: İslami Araştırmalar Merkezi
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
Nşr.	: Neşreden
s.	: Sayfa Numarası
S. B. E.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
(S.A.S)	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
Trc.	: Tercüme Eden
Ts.	: Tarihsiz
Thk.	: Tahkik
TDK	: Türk Dil Kurumu
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

PEYGAMBERLİK VE İSLÂM İNANÇ SİSTEMİ İÇİNDEKİ YERİ

I. PEYGAMBERLİK

Peygamberliğin tanımının yapılıp yapılamayacağı ile alakalı bazı tartışmalar vardır. Kimileri tanımının yapılabileceğini savunurken, kimileri de yapılamayacağını savunmuştur. Nitekim Gazzâlî'ye göre peygamberlik tarifile açıklanamaz. Çünkü eşyayı tanımak, onların cins ve faslını bulmaya bağlıdır. Nübüvvetin (peygamberlik) cins ve fasılları olmadığı için tanımının yapılması oldukça güçtür.¹ Buna rağmen biz yine de nebî, rasûl ve peygamber kavramlarını kısaca izah etmeye çalışacağız.

Yeryüzünde Allah'ın dinini tebliğ görevini yerine getiren kimseler için Türk-İslâm literatüründe genellikle, Farsça kökenli “peygamber”² kelimesi kullanılır. Bu terim haber manasına gelen “peyğâm” ile getiren veya götüren manasına gelen “ber” kelimelerinin birleşmelerinden meydana gelmektedir. Bir diğer görüşe göre ise Farsça'daki “peyâmbër” yada “peyember” kelimesinden Türkçeye geçmiştir. Terim olarak “peygamber” kelimesi Allah'tan vahiy suretiyle aldığı bilgileri insanlara tebliğ etmek için Hak Teâla tarafından seçilen (istifâ ve ictibâ) bir zâttır. Arapça'da “peygamber”i ifade eden kelimeler “nebî” ve “rasûl”dür. Müesseseyi ifade eden “ peygamberlik” yerine de “nübüvvet” ve “risâlet” masdarları kullanılmaktadır. Eski Türkçe'de ise peygambere “yalvaç”, peygamberliğe de “ yalvaçlık” denirdi.³

Arapça'da peygamber anlamında kullanılan kelimelerden birisi “nebî ” dir. “Nebî” kelimesi Kur'an-ı Kerim'de elli dört yerde tekil, yirmi bir yerde ise çoğul olmak üzere toplam yetmiş beş defa zikredilmiştir. “Nübüvvet” kelimesi ise beş yerde zikredilmiş-

¹ Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *Hakikat Bilgisine Yükseliş*, Terc. Serkan Özburun, İstanbul, 1995, s. 133-136

² Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca –Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara-1984, s. 1035.

³ Uludağ, Süleyman: *İslam'da İnanç Konuları ve İ'tikadi Mezhepler* İstanbul-1996, s.185-186; Hüseyin Kazım Kadri, “yalvaç”, *Türk Lügati*, TDK, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1943, IV,

tir.⁴ “Nebî” hem fâil hem de mef’ûl manasında kullanılan bir kelimedir. Sonu hemzesiz ve şeddeli olan “en- nebiyyü” şeklinde ve hemzeli olanı da “en-nebiü” olarak okunur. Hemzeli olanı, “Büyük fayda sağlayan haber” demek olan “nebe” kökünden türemiştir.⁵ “Nebî” hemzesiz okunursa çoğulu nübêâ olur. Nübüvve, nebve veya nebave mastarından “yüksek makam sahibi” anlamına gelir. Yüksekçe yerlere de bu isim verilir. Bu takdirde “nebî” diğer insanlara üstünlüğü sebebiyle bu anlamda kullanılmaktadır.⁶ İbn-i Manzur peygambere nebî isminin verilmesi, onun Allah’tan insanlara haber getirmesinden kaynaklandığı tespitinde bulunur.⁷ Bu kelime, “haber” anlamı taşıyan kökten türediğinden hem “haber alan” hem de “haber veren” anlamlarını ihtiva etmektedir. Nebî kelimesi yaygın olarak hemzesiz şekliyle kullanılır. Fakat bu durum,onun “n-b-e” kökünden türemediğini göstermez. Kullanılırken dile ağır geldiği dikkate alınarak Arapça dil kurallarına göre, nebî kelimesinin sonundaki “hemze”,”yâ” harfine dönüştürülerek “nebî” şeklini almıştır. ⁸

Kur’ân-ı Kerim’de “nebî” kelimesi sadece peygamberleri anlatmak için kullanılmıştır. Peygamberlik müessesesi hakkında detaylı bilgiler bulunmamaktadır. Kur’an-ı Kerimde bazı kimselere “ kitap, hikmet ve nübüvvet verilmiş.”⁹ olduğundan bahsedilmektedir. Konuyla ilgili âyet-i kerimelerde ifade edilen nübüvvetin “yüce makam” anlamına geldiğini söyleyenler olduğu gibi, “ peygamberlik ” anlamına geldiğini söyleyenler de olmuştur.

Arapça’da peygamber anlamında kullanılan diğer bir kelime ise “rasûl”dür. ”Rasûl” kelimesi Kur’an-ı Kerimde iki yüz otuz iki yerde tekil, bir yerde tesniye,seksen beş yerde ise çoğul olmak üzere toplamda üç yüz on sekiz defa zikredilmiştir. Bu kelime “ersele” den türetilmiş olup “feûl” vezninde mastardır. Ayrıca “irsâl” sevgiden dolayı bir şey

⁴ Abdülbaki, Muhammed Fuad, *el-Mu‘cemu’l-Mufehres li-elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Daru’l-hadis, kahire, 1987-1988, “Nebî” md , s. 859-860

⁵ Adam, Hüaverdi, “ Nübüvvet Dair İki Mesele Nebî ile Râsül Arasındaki Fark ve Kadının Peygamberliği” Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Sayı.1 1996, s.78.

⁶ Can, Mustafa: *Maturidi’ye Kadar Nübüvvet Karşı Çıkanlar ve Maturidi’nin Nübüvvet Anlayışı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi S.B.E. , İstanbul-1997, s.26

⁷ İbn-i Manzur , Muhammed b Mükerrer; *Lisanu’l Arap*, daru’l-fikr, Beyrut 1990, XV., s.356

⁸ İbn-i Manzur , Muhammed b Mükerrer; *a.g.e*, C.XV., s.357

⁹ Bkz; âl-i İmran 3/79 ; el-en’am 6/89; el-Ankebût 29/27; el-Câsiye 45/16 ; el-Hadîd 57/26

göndermek anlamına da gelmektedir.¹⁰ Rasûl, lügatte bir göndericinin birisine teslim etmek üzere mektup verdiği kişiye denir mürsel ile aynı manadadır. Kısaca gönderilen elçi demek olup elçilik anlamına da gelir.¹¹

“Nebî” ve “rasûl” kelimelerinin ıstılâhî manalarına bakacak olursak “nebî”, ıstılahta Allah’ın vahyettiğinden insanları haberdar eden kimse olup kendisine ait müstakil bir şeriâtı olmayıp, önceki bir şerâitle amel eden ve insanlara bunu izah edendir. “Rasûl” ise ıstılahta Allah’ın kendisine vahyederek tebliğ memur ettiği, kendisine kitap ve yeni bir şeriât verdiği kimsedir. Başka bir deyişle; rasûl, vahiy ile tebliğ memur olmuş yeni bir şeriât veya unutulmuş bir şeriât getiren veyahut geçmiş şeriâttan insanların unuttukları kısımları ihya ederek tebliğ eden peygamberdir.¹² “Rasûl” ayrıca Allah ile peygamberleri veya diğer bazı yaratılmışlar arasında elçilik yapan melekler hakkında kullanılır. Bir kısım âyetlerde Allah’ın meleklerden ve insanlardan rasûller seçtiği belirtilmiştir.¹³ Cebrâil’in yanı sıra insanların ruhlarını almak ve ilahi emirlere isyan edenleri helak etmek gibi işlerle görevlendirilen meleklerle “rasûl” denilmiştir.¹⁴

Nebî ile rasûl arasında bazı farklar olduğunu iddia edenler olduğu gibi hiçbir fark bulunmadığını iddia edenlerde olmuştur. Aralarında fark olduğunu ileri sürenlerin görüşlerine göre bu ayrım her şeyden önce Kur’an’da mevcuttur. Hacc suresinde “nebî kelimesi rasûl kelimesine atfolunmuştur, o halde bu iki isim arasında fark vardır.” demişlerdir.¹⁵ Yine başka bir ayetteki¹⁶ “risâletle vasıflanmak, nübüvvetle vasıflanmaktan başkadır” ifadesi nebî ve rasûl arasında fark olduğunu gösterir. Ayrıca hadislerde de bu iki kelime arasında fark olduğu bilinmektedir. Hz. Peygamber (SAS) “Risâlet ve nübüvvet kesildi. Benden sonra ne bir nebî ne de bir rasûl vardır.”¹⁷ buyurmuştur. Yine

¹⁰ İsfahâni, Râğıp: *El-Müfredât*, İstanbul-1986, s.285

¹¹ Adam, Hüdaverdi, *a. g. e.*, 79-82

¹² Gölcük, Şerafettin ve Süleyman Toprak, *Kelâm*, Konya 1991, s.286

¹³ Bkz; el-Hacc 22/75

¹⁴ İsfahâni, Râğıp, “nbe”, “rsl”, *a.g.e.*; Yavuz, Yusuf Şevki, “peygamber”, DİA, İstanbul 2007, XXXIV, s. 257

¹⁵ “Senden önce hiçbir nebi ve resul göndermemiştik ki halkın hidayetini umarak gayret gösterdiğinde, şeytan onun temennisi hakkında bir vesvese vermek, ümidini kırmak istemesin. Ama Allah, şeytanın attığı o vesveseyi giderir, sonra ayetlerini sapasağlam, muhkem kılar. Zira Allah herşeyi hakkıyla bilen, hikmetle yönetendir.” el-Hacc 22/52

¹⁶ “(Rasûlüm!) Kitapta Musa’yı da an. Gerçekten o ihlaslı idi ve hem rasûl, hem de nebî idi.” Meryem 19/51,54

¹⁷ Tirmizi, *sünen*, II, s.51; Ahmet b Hanbel, *Müsned*, III, s. 267

nebîler ve rasûllerin sayısını bildiren hadiste¹⁸ de nebî ve rasûl ayrımı yapılmıştır. Buradan hareketle nebî ile rasûl arasında farkın âyet ve hadislere dayandığı söylenebilir.

Nebî , bir melek aracılığı ile Allah'tan kendisine vahiy gelen ve mûcizelerle desteklenen kişidir. Rasûl, nebî özelliği taşımakla birlikte müstakil bir şeriâtle gelir. Nebî, genel tevhid prensipleriyle birlikte gelir. Rasûl, nebîden farklı olarak tebliğle memurdur. Ayrıca rasûl kelimesi hem peygamberlere elçi olarak gönderilen vahiy meleğine hem de insanlara hidâyet olarak gönderilen insan türünden olanlar için kullanılabilir.¹⁹ Kadınlardan nebî olabileceğini iddea edenler var ise de²⁰ ,rasûllerin sadece erkeklerden olduğuna dair genel kanaat vardır. Bunun yanında her rasûl nebîdir. Fakat her nebî, rasûl değildir.²¹

Nebî ile rasûl arasında fark olmadığını söyleyenlerin görüşleri ise kısaca şöyledir: Nebiye de vahiy gelmiştir ve şeriat gönderilmiştir. Nebî ve rasûl olmada şahsi gayret ve riyazetle kazanılan özellikler ve özel kabiliyet şartı yoktur. Allah onları seçmiş ve peygamberlik nimetine mazhar kılmıştır. Ayrıca nebînin tebliğ görevinin olmaması düşünülmez. Zira bu Allah'ın vahyini gizlemek olur. Rasûl ve nebî bazı ayetlerde aynı manalarda kullanılmıştır. Mesela “ irsâl / göndermek ” vasfı nebî için de kullanılır.²² Başka bir âyette Hz peygambere, rasûllerin bir kısmının bildirilip bir kısmının da bildirilmediğinden bahsedilirken rasûl ile nebi arasında fark olmadığı görülür.²³ Bu ayette peygamberlerin tümüne “rusûl” denilmektedir. Yine peygamberlerin birbirine tafdil / üstün edildiğini bildirilen ayette²⁴ bütün peygamberler için “ rusûl ” kelimesi kullanılır. Peygamberlere imandan bahseden ayetlerde²⁵ de “rusûl” kelimesi kullanılmaktadır. Hz.

¹⁸ Ahmet b hanbel, *müsned*, V, s. 266.

¹⁹“Allah meleklerden ve insanlardan peygamberler seçer. Doğrusu Allah işitir ve görür.” el-Hacc 22/75

²⁰ Eş'âriiler “el-Kasas 28/26, Âl-i imran 3/42, el-Meryem 19/16-19” ayetlerinden istidlal ederek kadınların peygamber olabileceğini söylerler. Bkz; Gölcük, Şerafettin ve Süleyman Toprak, *a.g.e.* s. 290

²¹ Yavuz, Salih Sabri , *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, insan yayınları, İstanbul (tarihsiz), s.17.

²² Bkz, el-Hacc 22/52

²³ “Bir kısım peygamberleri sana daha önce anlattık, bir kısmını ise anlatmadık. Ve Allah Musa ile gerçekten konuştu.” en-Nisa 4/164

²⁴ “O peygamberlerin bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık. Allah onlardan bir kısmı ile konuşmuş,bazılarını da derece derece yükseltmiştir.” El-Bakara 2/253

²⁵ “Allah'a peygamberlerine iman eden ve onlardan hiçbirini diğerlerinden ayırmayanlara (gelince) işte Allah onlara bir gün mükafatlarını verecektir. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.” en-Nisa 4/152; ayrıca bkz, el-Bakara 2/285

İsmail hakkında ki ayette “ (Rasûlüm) kitapta İsmail’i de an. Gerçekten O sözüne sadıktı, rasûl ve nebî idi.”²⁶ buyrulmaktadır.

Sonuç olarak ilgili Kur’an-ı Kerim âyetlerini ve hadisleri incelediğimizde rasûl ve nebî kavramları arasında anlam farkı olduğunu düşünmek mümkün olduğu gibi, aralarında anlam farkının olmadığını düşünmek de mümkündür. Ancak ilgili âyetlere bakıldığında bu iki kavram arasında fark olduğunu düşünmek, hem kolay hem de akla ve mantığa daha uygun görünmektedir. Hz Peygamber kendisine nebî ve rasûllerin sayısı sorulduğunda “nebîlerin sayısı yüzyirmidörtbin, rasûllerin sayısı yüzonüçtür.”²⁷ şeklinde cevap vermiştir. Bu hadis bize bu iki kavram arasındaki farkı açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Şunu da belirtmek gerekir ki, nebî ile rasûl arasında bazı farklar olsa da, bu iki kavram peygamberlik müessesesinin bütünlüğü içinde değerlendirildiğinde bir fark olmadığı söylenebilir.

II. PEYGAMBERLİĞİN İSLÂM İNANÇ SİSTEMİNDEKİ YERİ

İslâm Dîni, insanların dünya ve âhiret mutluluğuna ulaşmalarını temin etmek için bazı hükümler koymuştur. Bu hükümler üç ana başlıkta toplanmıştır: Bunlar îtikadî, amelî, ahlakî hükümlerdir.²⁸ Bu hükümler şu âyet-i kerîmede şöylece özetlenmiştir: “Yüzünüzü doğu veya batıya çevirmeniz iyilik/takva değildir. İyilik/takva, Allah’a, âhiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inananların; seve seve akrabaya, yetimlere, miskinlere, yolculara, yardım isteyenlere ve kölelere maddî yardımda bulunanların; namazı kılanların, zekâtı verenlerin, anlaşma/sözleşme yaptıklarında gereğini yerine getirenlerin; yokluk durumunda, zarara uğradığında ve savaş halinde sabredenlerin yaptıklarıdır. İşte bunlar doğru ve dürüst olanlardır. İşte bunlar takva sahibi kimselerdir.”²⁹

İtikad; bir şeye gönül bağlamak, gönülden inanmak, tasdik etmektir.³⁰ İtikadî hükümler ; İslâm âlimlerinin ekserisinin kabul ettiği, “Âmentü” olarak da bilinen altı iman

²⁶ Bkz, el-Meryem 19/54

²⁷ Ahmed b Hanbel, *a.g. e.*, s. 266

²⁸ Karadaş, Çağfer, *İslâm Düşüncesinde Âhiret*, Bursa 2008, s.13; Akseki, A.Hamdi, *İslam Dini*, Ankara 1976, s. 22; Gölcük, Şerafettin, *a. g. e.*, s. 74-76

²⁹ Bkz, El-bakara, 2/177

³⁰ Karaman, Fikret, “*İtikad*”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yayınları, Ankara 2006, s.346

esasidir. Bu iman esasları; Allah'a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, âhirete ve kadere imandır. Bu iman esasları “Cibrîl hadîsi” olarak da bilinen hadîste³¹ yer almaktadır. Peygamberlere iman “ Cibrîl ” hadîsinde dördüncü sırada yer alır. Ayrıca Bakara³² ve Nisâ³³ sûrelerinin âyetlerinde de peygamberlere iman dördüncü sıradadır. Bu altı iman esası, islâm âlimleri tarafından genelde üç ana başlık (usûl-i selâse) altında toplanmıştır. Bunlar; Allâh'a iman, peygamberlere iman ve âhiret gününe imandır. Kısaca ilahiyyât, nübüvvât ve sem'ıyyât'tır. Bu üçlü sıralamada önemine binaen nübüvvât ikinci sırada yer alır. Bunların dışında kalan diğer üç iman esası (meleklerle, kitaplara, kadere iman) bu üçünün (ilâhiyyât, nübüvvât, sem'ıyyât) içinde değerlendirilmiştir.³⁴ Bu taksimat Cüveynî'den itibaren görünür ve Fahrettin er-Râzi ile birlikte, Eş'arî kelam eserlerinde gelenek haline gelir. Daha sonraları bu üçlü gelenek Adüddin el-Îcî, Teftazânî ve Cürçânî'nin eserlerinde “ilâhiyyât” ve “sem'ıyyât” olarak iki ana başlıkta değerlendirilmeye başlandı. Bağımsız bir bölüm olan nübüvvât bundan sonra âhiretle birlikte sem'ıyyâtın içerisine dahil edilmiş oldu.³⁵

Kelâm ilminin sem'ıyyât kısmına dahil edilen peygamberlik meselesi, İslâm inanç ve düşünce tarihinin en önemli ve temel konularından birini teşkil etmektedir. Sem'ıyyât ; esasları sem', nakil, vahy ile elde edilen konulardır. Bununla birlikte akıl ve akllî araştırma ile münâkaşalar ve felsefî meseleler de sem'ıyyâtın konuları arasında yer alır. Sem'ıyyât , esas itibariyle âhireti konu edinir. Fakat sem'ıyyât, bir nakil veya tebliğ ameliyesi olan peygamberlik ile tanınır. O halde onu iyi bilmek için peygamberliği iyi tanımak gerekir. Peygamberlik sem'ıyyât'ın aralanan kapısı mahiyetindedir. İslâm dini gerçekte peygamberlik üzerine bina kılınmıştır. O bütün önem ve değerini peygamberlik müessesesine dayanmasından alır.³⁶ Çünkü, Allah insanoğlunun yaratılışından itibaren kendilerine peygamberler aracılığıyla hedef ve maksadının ne olduğunu bildir-

³¹ Müslim, “İman”, 1.

³² “Peygamber, rabbi tarafından kendisine indirilene iman etti, müminlerde iman ettiler. Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine iman ettiler.” el-bakara 2/285

³³ “Ey iman edenler! Allah'a, peygamberine, peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman ediniz. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve kıyamet gününü inkar ederse tam manasıyla sapmıştır.” En-nisa 4/136

³⁴ Kılavuz, A.Saim, *Anahatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâma Giriş*, İstanbul 2009, s. 77; Topaloğlu, Bekir, *Kelâm İlmi*, İstanbul- 1993, s. 47-48

³⁵ Karadaş, Cağfer, *a. g. e.*, s.17

³⁶ Gölcük, Şerâfettin, *a. g. e.* s. 265.

miş ve onları nefsânî arzularının esiri olmaktan kurtarmak istemiştir. Nübüvvet veya risâlet göreviyle gelen bütün peygamberlerin çabası Allah'tan aldıkları ilâhî vahyi insanlığa duyurmak ve hayatlarını tanzim edecekleri doğru yolu onlara göstermek olmuştur.

İlk dönem kelâm kitaplarında temel konular, Allah'ın sıfatları ve insanın fiilleri idi. Peygamberlik konusuna ilişkin tartışmalar pek görülmezken daha sonraki dönemlerde islâmiyetin hızla yayılmasının ardından Hicrî II. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hem Hz. Muhammed (S.A.S.)'in peygamberliğini hem de peygamberlik müessesesini inkâr edip bu hususta bazı eleştiriler ortaya atan akımlar görülmeye başlanmış, zamanla bu konuda kitaplar yazılmıştır.³⁷ Bir taraftan Yahudî ve Hristiyanlara karşı Hz Muhammed'in (S.A.S.) peygamberliği müdâfaa ediliyor, bir taraftandan da brahmanlara karşı peygamberlik müessesesi savunuluyordu. Diğer bir yandan da peygamberleri ve sıfatlarını inkâr edenlere karşı peygamberlik müessesesi ve bütün peygamberler müdâfaa ediliyordu. Kelâmî eserlere peygamberlik konusu dahil edildikten sonra ilk işlenen konu peygamberlerin ismet/masumiyet sıfatıdır.³⁸ Buna Ebû Hanife (h.80-150)'nin *el-Fıkhü'l Ekber*'indeki “ Bütün peygamberler küçük ve büyük günah işlemekten, küfürden ve çirkin işlerden korunmuşlardır.” ifadelerini örnek gösterebiliriz.³⁹ Hatta bazı araştırmacılara göre peygamberlik ve vahy meseleleri Bakıllânî (333/944)' den itibaren kelâm eserlerinin ayrılmaz bir parçasını teşkil etmiştir.⁴⁰

Kelâm âlimlerinin tamamı peygamberlere imanı İslâm'ın inanılması zorunlu esasları arasında kabul eder, zira bu husus Kur'an ve sünnetle sabittir. Kur'an-ı Kerim “Allah'a ve bütün peygamberlere iman etmenin”⁴¹ zorunluluğu üzerinde durmuş ve “Allah'ı, meleklerini, kiyaplarını ve peygamberlerini inkar edenlerin büyük bir hüsranda

³⁷ Yavuz, Yusuf Şevki, “Nübüvvet”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXIII, 281.

³⁸ Daha geniş bilgi için bkz, Gölcük, Şerafettin, *a. g.e.*, s. 265

³⁹ Ebû Hanife, fıkhü'l ekber, *Aliyyül-Kârî şerhi*, terc. Yunus Vehbi Yavuz, çağrı yay. İstanbul 1979. S. 151

⁴⁰ Özervarlı, M. Said, *Kelamda Yenilik Anlayışları*, İstanbul 1998, s. 94.

⁴¹ “De ki: biz Allah'a, bize indirilene, İbrahim, İsmail, İshak, Ya'kub ve Ya'kub oğullarına indirilenlere, Musa, İsa ve (diğer) peygamberlere Rableri tarafından verilenlere iman ettik.” Al-i İmran 3/84

olduklarını”⁴² açıkça beyan etmiştir. Ayrıca aklî bakımdan da peygamberlerin getirdiği bilgilerin varlığı ve hayatı doğru yorumlayıp kavramak ferdî ve ictimâî hayatı erdemli kılmak ,dünya ve âhîret mutluluğuna erişmek için gereklidir. Kelâmcılar, tıpkı aydınlığın olmaması halinde gözlerin görememesi gibi peygamberlerin bulunmaması durumunda da aklî bilgilerin insanları yüce amaçlara ulaştıramayacağını kabul etmiştir. Çünkü akıl yürütme gücü ne kadar üstün olursa olsun mutlak ve mükemmel bir bilgi kaynağı sayılmadığı gibi nefsanî arzuların ve çıkarların baskısını da ortadan kaldırmaz. Yine akıl gaybı keşfedemez, doğru inançları belirleyip benimsetemez, insanı bâtil inançlara sapmaktan kurtaramaz ve iyi davranışlara yöneltip kötülerinden sakındıramaz.

Hz. Âdem’le başlayan beşeriyet tarihinde peygamber gönderilmeyen bir toplumun bulunmadığı bir gerçektir. Allah Teala her topluluğa mutlaka müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberler göndermiştir.⁴³ Bu konuda- Allah’ın tüm insanlığa peygamberler gönderdiği hususunda- kelim mezhepleri arasında fikir ayrılığı yoktur. Peygamberler her ne kadar kendi buldukları topluma gönderilmiş olsalar da, tebliğ ettikleri mesaj sadece buldukları çevredeki insanlara değil bütün insanlığa idi. Bir başka deyişle peygamberlerin mesajları evrenseldir.⁴⁴ Yine Allah (CC) bir topluma peygamber göndermedikçe azap etmeyeceğini Kur’ân’da açık bir şekilde ifade etmektedir.⁴⁵ “ Peygamber göndermedikçe azap etmeyiz ” âyeti peygamber gönderilmeyen bir topluluğun olmadığını ortaya koymaz. Bundan hareketle kendilerine ilahî mesajın ulaşmadığı (kendilerinden önceki peygambere yetişmeyen ve daha sonraki peygamberlerin tebliğine de ulaşamayan) kimselere azap edilip edilmeyeceğiyle ilgili kelim mezhepleri konuya farklı yaklaşmıştır. Ebû Hanîfe “ İnsanlara peygamber gönderilmese de Allah’ı bilmeleleri zorunludur.” görüşündedir. Maturîdîler de bu kimselerin azaba uğrayacağı görüşündedirler. Eş’arîler ise bunların azaba uğramayacağını iddia etmişlerdir.⁴⁶ So-

⁴² “Ey iman edenler! Allah’a, peygamberine, peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman ediniz. Kim Allah’ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve kıyamet gününü inkar ederse tam manasıyla sapmıştır.” en-Nisa 4/136

⁴³ “ Biz seni müjdeleyici ve uyarıcı olarak hak ile gönderdik. Her millet için mutlaka bir uyarıcı bulunmuştur.” el-Fâtır 35/24; en-Nahl 16/36; en-nahl 16/63; Yunus 10/47

⁴⁴ Kılavuz, A.Sâim, a. g. e., s.227

⁴⁵ “ ...Biz peygamber göndermedikçe (kimseye) azap edecek değiliz.” el- İsrâ 17/15

⁴⁶ Yavuz, Salih Sabri, a. g. e., s. 25

nuç olarak her topluma peygamberler gönderilmiştir. Fakat kendilerine ilâhî mesaj ulaşmayan kimseler de akılla bazı temel gerçeklere ulaşmakla yükümlüdürler.

Kur’ân-ı Kerim peygamberler hakkında insanların kendi cinslerinden birer beşer olduklarını ifade eder. Hz Muhammed (S.A.S.)’e hitâben: “De ki (Ey Rasûlüm!): Ben yalnızca sizin gibi bir beşerim.”⁴⁷ demesi emredilir. Diğer peygamberler de “Peygamberleri onlara dediler ki: (evet) biz sizin gibi bir insandan başkası değiliz.”⁴⁸ gibi ifadelerle beşer olduklarını ifade etmişlerdir. Peygamberlerin insanî özelliklerine vurgu yapılması düşündürücüdür. Çünkü peygamberleri inkâr edenler, inanmama gerekçelerinden biri olarak, onların (peygamberlerin) beşer olmalarını ileri sürmüşler⁴⁹ ve peygamberlerin meleklerden gönderilmesini istemişlerdir.⁵⁰ Halbuki onlar peygamberlerin, insan üstü bir varlık olması gerektiğini sanıyorlar ve Allah Teâlâ’nın peygamberleri kendi cinslerinden göndermesindeki hikmeti kavrayamıyorlardı. Cenab-ı Hak onların bu iddialarına, “Eğer yeryüzünde yerleşmiş gezip dolaşan melekler olsaydı, elbette onlara gökten, peygamber olarak bir melek gönderirdik.”⁵¹ şeklinde cevap vermiştir. Öte yandan âlimlerin ekseriyeti peygamberlerin insanlar arasından seçili hem insanlara hem cinlere elçi olarak gönderildiği ve Hz. Muhammed’in bunlar arasında yer aldığı kanaatini taşısa da bu, cinlere ve insanlara kendilerinden rasûller gönderildiğine ilişkin “Ey cin ve insan topluluğu! İçinizden size âyetlerimi anlatan ve bu günle (kıyâmet) karşılaşacağınıza dair sizi uyarayan peygamberler gelmedi mi!..”⁵² âyetin zâhirine aykırıdır.

Kelâmcıların büyük çoğunluğuna göre Allah, ilk peygamber olarak Hz. Âdem’i göndermiş ona ilâhî emirler içeren kelâmını bildirmiş o da çocuklarına Allah’a inanıp ibadet etmeyi öğretmiş, ilâhî emirlere uyanların âhirette mükâfatlandırılacağını, isyan edenlerin cezalandırılacağını bildirmiştir.⁵³ Âyetlerin yanı sıra hadîslerde de Hz.

⁴⁷ Bkz, el-Kehf 18/110; el-fussilet 41/6

⁴⁸ Bkz, el-İbrahim 14/11

⁴⁹ Bkz, el-İsra 17/94; el-Mu’minun 23/24

⁵⁰ “Eğer doğru söyleyenlerden idiysen, bize melekleri getirmeliydin.” el-Hicr 15/7; el-En’âm 6/8

⁵¹ Bkz, el-İsrâ 17/95

⁵² Bkz, el-En’am 6/130

⁵³ “Bu durum devam ederken Âdem, Rabbinden bir takım ilhâmlar aldı ve derhal tevbe etti. Çünkü Allah tevbeleri kabul eden ve merhameti bol olandır.” el-Bakara 2/37, ayrıca bkz, Ali- İmran 3/33, el-Maide 5/27-29

Âdem'in peygamber olduğu haber verilmiştir.⁵⁴ İlk peygamber Hz Âdem (A.S.) ile son peygamber olan Hz Muhammed (S.A.S.) arasında pek çok peygamber gönderilmiştir. Allah Tealâ “ biz Allah’a ve bize indirilene; İbrahim, İsmail, İshak, Yâkub ve torunlarına indirilene, Musa ve İsa’ya verilenlerle Rablari tarafından diğer peygamberlere verilenlere, onlardan hiçbiri arasında fark gözetmeksizin inandık ve biz sadece Allah’a teslim olduk, deyin.”⁵⁵ buyurarak, her Müslüman’a aralarında hiçbir ayırım yapmaksızın, bütün peygamberlere inanmayı farz kılmıştır. Kur’ân’da bu gönderilen peygamberlerin sayılarıyla ilgili bir bilgi verilmemektedir. Fakat bazı hadîslerde Hz peygambere, peygamberlerin sayısı sorulmuş, o da (Hz peygamber) yüzyirmidörtbin (başka bir rivayette de ikiyüzyirmidörtbin) olduğunu açıklamıştır.⁵⁶ Peygamberlerin sayıları hakkında rakam belirtmek uygun değildir. Çünkü Kur’ân’da Hz Peygamber’e hitâben: “ Andolsun, senden önce de peygamber gönderdik. Onlardan sana kıssalarını anlattığımız kimseler de var, durumlarını sana bildirmediğimiz de var.”⁵⁷ denilmiştir. Şayet sayı belirtirsek, gerçekte peygamberlerin sayısı belirtilen rakamdan fazla ise peygamberlerin bazılarını nebî yada rasûl saymamış oluruz. Yada belirtilen rakamdan az ise bu seferde nebî yada rasûl olmayanları peygamber addetmiş oluruz. Bu sakıncalı duruma mâ’ruz kalmamak için sayı belirtmeksizin, ilk peygamber Hz Âdem (A.S.) ile son peygamber olan Hz Muhammed (S.A.S.) arasında gönderilmiş bütün peygamberlere inanmak, daha uygun olur.⁵⁸

⁵⁴ Yavuz, Yusuf Şevki, “peygamber”, *a. g. e.*, XXXIV, 258.

⁵⁵ el-Bakara 2/136; el-Bakara 27/85

⁵⁶ Ahmed b Hanbel, *a. g. e.*, 266

⁵⁷ el-Mü’min 40/78

⁵⁸ Teftazânî, *Şerhu’l-Akâid* (nşr. Muhammed Adnan Derviş), Dımaşk ts., s. 214; Kılavuz, Ahmet Sâim, *a. g. e.*, s. 250

BİRİNCİ BÖLÜM

NESEFÎ' DE PEYGAMBERLİK

I. NESEFÎ' DE PEYGAMBERLİK KAVRAMI VE KURUMU

Ebu'l-Muîn en-Neseffî' ye göre, “ peygamberlik” anlamına gelen Arapçadaki “risâlet” lafzının sözlük manası “bir grup sözü bir manaya yüklemek” şeklindedir. Terim anlamı ise; “insanoğlunun dünya ve ahiret maslahatlarını elde etmeleri noktasında akıllarının yetersiz kaldığı durumlarda, eksikliği ve noksanlığı gidermek için, Allah ile akıl sahibi insanlar arasında, bir kulun elçiliğidir.”⁵⁹

Neseffî' ye göre, Allâh' ın varlığını, birliğini, mâlik'ül mülk olduğunu, her şeye yetkin olduğunu kabul etmeyenlerle peygamberlik müessesesi üzerine konuşulamaz. Öncelikle onlara karşı Allah'ın varlığını ispat etmek gerekir.⁶⁰ Neseffî'de, Maturîdî ve diğer kelâmcılar da olduğu gibi peygamberliğin imkânını Allâh'ın varlığına bağlama düşüncesi vardır. Bu da bize peygamberlik müessesesinin doğrudan ulûhiyet konusuyla ilgili olduğunu gösterir. Bir de meseleye ulûhiyet makamı cihetinden bakılırsa, peygamberlik gerçekleşmemiş olsa Allah'ın kelâm sıfatının tecelli ettiğini söylemek mümkün olmaz. Zira peygamberlik, Allâh'ın kelâm (konuşma) sıfatının tecellisinin gereğidir.⁶¹ Dolayısıyla Allâh'ın insanlara dünya ve âhirete ait bilgileri ulaştırabilmesi için peygamberlik müessesesi gereklidir ve ulûhiyet makamı açısından da önem taşımaktadır.

Peygamberlik müessesesi insanları iki dünya mutluluğuna ulaştırması için gerekli bir kurumdur. İnsan, yaratılış itibariyle birçok yetenek ve meziyete sahip olmasına rağmen zayıf iradeli, duygusal, olaylardan çabuk etkilenen, inkâr etmeye ve kötülük yapmaya meyyâl bir varlıktır. Bu sebepten insana, hayatının her döneminde düşüncesinde ve amelinde onu hakka ve hayra yönlendirecek rehberlere ihtiyacı vardır.⁶² Neseffî, Ha-

⁵⁹ Ebu'l-Mûin en-Neseffî, *Tabsıratu'l-Edille*, tahk. Claude Salame, Damas 1990, I, 447

⁶⁰ Ebu'l-Mûin en-Neseffî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, 448

⁶¹ Yavuz, Yusuf Şevki, “peygamberlik müessesesi ve peygamberler”, *İslam'da İnanç Esasları*, İstanbul 1999, s.167-169

⁶² Yavuz, Yusuf Şevki, *a. g. e.*, s. 170

ricîlerden İbâdiyye'nin⁶³ “peygamberlik iddia edenin sözünün deliller göstermeden de kabul edilmesi gerekir.” şeklindeki fikrine karşı çıkmaktadır. Çünkü iddia edenin peygamberliğinin şahsen belirlendiğine ve onun seçildiğine dair aklî deliller bulunmadığından, onu kabul etmek, mutlak zorunluluk (vâcip) kapsamı içinde değildir. Bu durumda mümkün kategorisinde kalır. Çünkü peygamberlik iddiasında bulunan kişinin yalancı olması imkân dahilindedir. Böyle birinin sözünü kabul etmek, sözünü kabul etmek küfür olan bir kimsenin sözünü kabul etmek anlamına gelir. Bu da kendi kendisiyle çelişmektedir. Bu yüzden peygamberlik iddiasında bulunan kişinin iddiasının kabul görmesi için delil getirmesi gerekir. Bu delil de mûcizedir.⁶⁴

Peygamberlik iddiasında bulunan kişinin, iddiasının doğru olması ve dikkate alınması için bazı şartları taşıması gerekir.

1. İddianın imkan dairesinde olması, yani gerçekleşebilir bir çerçevede olması gerekir. Çünkü imkansız bir şey hakkında söylenen söz derhal reddedilir.
2. İddianın ona uygun bir delille ispatlanması gerekir.
3. İddia karşıt delillerle çürütülmemelidir.
4. Getirilen delilin, onu zayıflatacak veya iptal edilecek delile karşı dayanıklı olması gerekir.⁶⁵
5. Peygamberlik iddiasında bulunan kişinin, peygamberlerin gelmesinin mümkün olduğu, peygamberlik kapısının kapanmadığı bir zamanda zuhur etmesi gerekir. Çünkü Hz. Muhammed (SAS) peygamberlerin sonuncusudur. Peygamberlik iddiasında bulunan kişi, Hz. Muhammed (SAS)'den sonra peygamberlik iddiasında bulunursa onun peygamberlik iddiası dikkate alınmaz.⁶⁶

Her konuda olduğu gibi, peygamberlik iddia edenin iddiasının imkan çerçevesinde olması önem arz etmektedir. Eğer iddia imkansız olursa, mesela Zerdüş'tün⁶⁷ “iki âciz

⁶³ İbâdiyye, Hâricî fırkalarının en ılımlısı ve günümüze ulaşan tek koludur. Adını kurucusu Abdullah b. İbâd' dan almıştır.

⁶⁴ Ebu'l-Mûin en-Neseffî, *et-Temhîd fî Usûli'd-dîn*, (thk. Dr. Abdu'l Hay Kâbil), Kâhire 1987, s. 45-46

⁶⁵ Ebu'l-Mûin en-Neseffî, *Tabsîratu'l-Edille*, I, 483

⁶⁶ Ebu'l-Mûin en-Neseffî, *et-Temhîd fî Usûli'd-dîn*, s. 44

⁶⁷ Zerdüş't M.Ö. 600 yıllarında İran'da yaşamış, Zerdüşlüğün kurucusudur. Zerdüş't'e göre, evrene ege-men olan iki güç vardır. İyiliğin simgesi aydınlık ve kötülüğün simgesi de karanlıktır. İyilik “Ahura Maz-

yaratıcı” iddiası veya Mani’nin⁶⁸ “iki kadîm asıl (ışık ve karanlık)” iddiası ilk duyulduğu andan itibaren kesin delil istemekle uğraşmadan hemen reddedilmesi gerekir. Çünkü imkansız olanı doğrulayacak delil bulunmaz. Ancak iddiacının yalanını ortaya çıkarma amacı varsa ondan delil istenebilir.⁶⁹ İddia imkan dairesinde ve şartlara uygunsuz iddia edenden iddiasını ispat edecek deliller istenir.

Eş’arîlere ve Ehl-i Hadîs’in kelâmcılarına göre, bir şey yasaklanmadıktan sonra o şeyi yapmak sefihlik (ahmaklık, cahillik) olmaz. Dolayısıyla peygamberlik iddiasında bulunan yalancı bir kimsenin elinde hârikulâde bir olayın zuhur etmesi imkânsızdır. Bununla birlikte peygamberlik iddiasında bulunan yalancının hârikulâde bir şey göstermesi Allah Teâlâ’nın (hâşâ) âcizliğini gerektirir. Peygamberlik iddiasında doğru/dürüst olanın doğruluğunu ispat edememesi de (hâşâ) Allah’ın âcizliğini gerektirir. Bu her iki durum da âcizlik Allah için inkânsızdır.⁷⁰ Kısaca Neseî yalancı peygamberin elinde hârikulâde olayın zuhûrunu muhal saymaktadır. Çünkü bu durumda gerçek peygamberin ortaya koyduğu mucizenin bir hükmü kalmaz.⁷¹

Peygamberlerin sözleri ve hareketleri, akılda şüphe ve töhmete yer vermeyecek mükemmellikte gerçekleşir. Bu durum onların peygamberliğini ispat eden delillerden biridir. Peygamberlerin hem cinsleriyle kıyaslanmayacak ölçüde her türlü kirlerden temizlenmiş ve eksikliklerden münezze olmaları gerekir. Peygamberlerin davranışlarında insanlar tarafından yadırganacak bir durum olmamış, aksine yüce ahlâk, cömertlik, cesaret, mahlukâta karşı şefkât ve merhamet, âhireti dünyaya tercih etme, herkese karşı mütevâzi olma, kendisini insanlığa adama gibi nice güzel hasletler neticesinde insanlar onlara saygı duymuşlardır. Ayrıca peygamberler tebliğ vazifelerini yaparken birçok sıkıntıya Allah rızası için katlanmışlardır. Buna rağmen peygamberlerin Allah tarafın-

da”(Hürmüz)’nin, kötülük ise “Ehriman”ın kişiliğinde toplanır. Aydınlık-karanlık, iyi-kötü olarak karşıları bir din sistemine ilk sokan kişi Zerdüş’tür

⁶⁸ Mani (ö. 276) Maniheizmin kurucusudur. Maniheizm III. Yüzyılda Mani tarafından eski İran’da kurulan günümüzde temsilcisi olmayan gnostik bir dindir. İnanç esaslarının temelini, ışık ve karanlık yada iyilik ve kötülük şeklinde birbirine zıt iki aslı prensibe dayanan gnostik bir dualizm oluşturur. Maniheizm kozmogonide tanrıya yer yoktur. Aksine Aydınlık ve öfkeli Karanlık gibi iki unsur Tanrı’nın yerini almaktadır. Karanlık kendi halinde maddi bir şey değildir. Ancak bir kere onun kümelerini aydınlığın bölgesine girmiş ve onu istila etmeye girişmiştir.

⁶⁹ Ebu’l-Mûin en-Neseî, *et-Temhîd fî Usûli’-d-dîn*, s. 44

⁷⁰ Ebu’l-Mûin en-Neseî, *Tabsıratu’l-Edille*, I, s. 483-484

⁷¹ Ebu’l-Mûin en-Neseî, *Tabsıratu’l-Edille*, I, s. 472

dan gönderildiğini kabul etmeyenlerde dünyevî bir menfaat veya hırs yada kötü bir niyet aranmak gerekir.⁷²

Nesefî “Hz. Muhammed (S.A.S) şimdi resûl müdür? yoksa değil midir?” sorusuna şöyle izah getirir: “Mütekâşşife ve Kerrâmiye’ye göre araz iki zamanda kalmaz. Bundan dolayı Nebîmiz Muhammed (S.A.) şimdi rasûl değildir, derler.

Ebü’l Hasan el-Eş’ârî’ye göre Rasûlullah (S.A.S) şimdi hükmen rasûldür. Bir şeyin hükmü asıl yerine kaim olur. Herkes bilir ki, bir kadın iddet zamanında nikâhlı hükümdedir. Bu hüküm ise nikâh makamına kaimdir. Yine abdestli bir kimse namaz esnasında abdesti bozursa ve abdest almak için gitse o kimseye namazda gibi hükmedilir. Fakat namazın fiillerini yapmış sayılmaz. Eğer o namazın fiillerini yapmış olsaydı abdestsiz olmakla beraber namaz sahih olmazdı. Böylece Nebîmiz Muhammed (S.A.) min peygamberliği araz idi. Araz da iki zamana kalmaz. Fakat o peygamberlik hükümdedir. “Arazda iki zamanda kalmaz” sözüne delil ise, bir kimse öğle namazını kılsa ve ondan sonra namazdan ayrılrsa bu kimse namazda denmez. Eğer o kimse namazda dense o kimsenin yemesi, içmesi, konuşması caiz değildir. Bununla sabit oldu ki, araz iki ayrı zamanda kalmaz. Fakat biz deriz ki, O şimdi peygamberdir. Çünkü O, şimdi Rasûl olmasa O’na iman eden ve Müslüman olan kimsenin imanı sahih olmazdı. Bunun gibi ezanda: “Şehâdet ederim ki Muhammed (S.A.S.) Allâh’ın rasûlüdür.” deriz. “Şehâdet ederim ki Muhammed (S.A.S.) Allâh’ın rasûlü idi.” demeyiz. Diğer peygamberler hakkında da hüküm böyledir.”⁷³

II. PEYGAMBERLİĞİN İMKÂNI

Aklın vereceği hükümler üç kısma ayrılır: vâcib, mümkün, mümtenî. Bir şeyin varlığı zorunlu olursa ona vâcib, olup olmaması eşit olursa mümkün, yokluğu zorunlu olursa ona mümtenî denilir.⁷⁴ Akıl vâcib ile mümteni hakkında zorlanmadan rahatlıkla karar verebilir. Fakat akıl mümkün hakkında olumlu veya olumsuz bir karara varamaz. Yani mümkün dairesinde olan şeylerle ilgili farz ya da haram diyemez. Peygamberler (Allah

⁷² Mâtürîdî, *Kitab’üt-Tevhid*, (terc. Topaloğlu, Bekir), *Kitabü’t Tevhid Tercümesi*, iSAM.Yay., Ankara, 2003, s. 291-293

⁷³ Ebu’l-Mûin en-Nesefî, *Bahru’l-Kelâm fî Akâid’i-Ehli’l İslâm*, s. 34

⁷⁴ Kılavuz, A. Saim, *a. g. e.*, s. 490

Teâlâ'nın bildirmesiyle) olayların ve hareketlerin sonuçlarını insanlara açıklamışlardır. Netice itibariyle akıl iyi olan şeye ilgi gösterir, kötü olan şeyden de yüz çevirir. Aslında akıl tarafından idrak edilebilen şeylerin de peygamberler tarafından açıklanması gerekir. Bu insanlara kolaylık sağlar. Aksi halde insan bu bilgileri elde etmek için kendisini düşünmeye ve araştırmaya yönlendirmesi gerekir. Eğer böyle olursa insan daha önemli işlerle uğraşmaya zaman bulamaz. Allah'ın peygamberler vasıtasıyla insanlara faydalı ve zararlı şeyleri bildirmesi O'nun lûtuftur ve keremindedir. Nitekim Allâh "ey Habîbim, biz seni âlemlere râhmet olarak gönderdik."⁷⁵ buyurmuştur.⁷⁶

İmkân: "birine bir şeyin mümkün olması, birini bir şeye gücü yeter kılmak, bir şeyin güç yetirilebilir türden olması" anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle, bir şeyin birine mümkün olmaması, o kişinin o işe güç yetiremediği manasına gelir.⁷⁷ Âlimler imkânı mantikî ve ontolojik olarak iki bölümde inceler. Mantikî imkân, bir şeyin akla uygun bulunmasıdır. Ontolojik imkân ise, mantikî imkânla birlikte bir şeyin tasavvurdan varlık alanına çıkma şartlarını araştırır. Mantikî ve ontolojik imkân arasındaki ilişki açısından bakıldığında "ontolojik yönden mümkün olan her şeyin mantikî açıdan da mümkün olduğu fakat akla göre mümkün olan her şeyin ontolojik yönden mümkün olmadığı" genellemesi yapılmaktadır.⁷⁸ Eğer peygamberlik Allah için mümkün olmazsa "O'nun peygamber göndermeye muktedir olmadığı" manasına gelir ki bu da Allah'ın kudretiyle asla bağdaşmaz.

Nesefî'ye göre, âlemin hakîm ve alîm bir yaratıcısı vardır ve âlemin her bir parçası O'nun mülkü olup mülkünde hiçbir ortağı yoktur. Dolayısıyla mülkünde yegâne hükümrânlık sahibi olan bir zât tarafından farz ve haram kılma, serbest bırakma, yasaklama şeklindeki mükellefiyetlerin insanlara yüklenmesi, aklın reddedeceği yada imkansız olduğuna hükmedeceği bir konu değildir. Çünkü her mülk sahibinin mülkünde, yetkisi ölçüsünde tasarruf etme hakkı vardır. Âlemin herbir cüz'ünde ve insanların herbir ferdi üzerinde Yüce Allâh'ın yaratma gücü vardır. Çünkü onları yokluktan varlığa çıkaran, bir asla dayanmadan yaratan O'dur. Allâh insanlara yüklediği bu sorumlulukları (farz ve

⁷⁵ El-Enbiyâ, 21/107

⁷⁶ es-Sâbûnî, Nûreddin, *Mâtürîdiyye Akaidi*, (terc. Bekir Topaloğlu), DİB İlmî eserler, Ankara 1995, s. 104; Ebu'l-Mûîn en-Nesefî, *Tabsîratu'l-Edille*, I, 461

⁷⁷ İbrahim Mustafa, Ahmed Hasan Ziyad, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, Çevik Matbaacılık, İstanbul 1989, s. 881

⁷⁸ Kaya, Mahmut, "*imkân*", *DİA*, XXII, 224-225

haram kılma, serbest bırakma vs) dilediği şekilde bildirir. Dilerse onları bu bilgilerle yaratır, dilerse de bunu insanlara kendi cinslerinden yada kendi cinsleri dışından peygamber (elçi) göndererek yapar. Bu peygamber insanların cinsinden olsa da olmasa da O'nun imkânsız iş yaptığı anlamına gelmez. Çünkü Allah mülkünde dilediği gibi tasarruf eder. Bu durum muhâl değildir. Her akıl sahibi ve insafı olan da bu konuda şüpheye ve tereddüde düşmez.⁷⁹

Peygamberliğin vacip olup olmadığı hususunda kelamcılar arasında ihtilaf vardır. Ehl-i Hadis kelamcıları mümkün olduğuna inanırken onlardan biri olan Ebü'l-Abbas el-Kalânîsi vacip olduğu hükmüne vardı. Aklın, iyi ile kötüyü ve nimet verene teşekkür etmenin vacip olduğunu bilmenin bir aracı olduğunu kabul eden kelamcılar ise peygamber gönderilmesinin vacip olduğu hükmüne gittiler. Ebu'l-Muin en-Neseî, kendisini bu son grup içinde görür ve bu fikri destekleyen değerlendirmeler yapar. Bu cümleden olmak üzere şöyle bir temsil getirir: Tebasından bir grubun kendisine itaat etmediğini bilen bir hükümdar şayet derhal silaha sarılır ve onları öldürme ve cezalandırmaya yönelirse bunu dışarıdan görenler onun zalimliğine hükmederler. Akıllı hükümdar cezalandırmaya yönelmeden önce isyan eden topluluğa heyetler gönderir, itaate çağırır; itaat ettiklerinde ödüllendirileceklerini ancak yüz çevirirlerse feci şekilde cezalandırılacakları uyarısında bulunur. Yüce Allah da kullarından bir kısmı veya tamamı dalalete düştüğünde destekleyici bir hüccet ile bir kulunu elçi olarak onlara gönderir.⁸⁰

Mu'tezile; "Allâh'ın peygamber göndermesi vâciptir." görüşündedir. Çünkü insanlar yararlarına veya zararlarına olan şeyleri her zaman kendi başlarına bilemezler. Dolayısıyla iyi ve kötüyü onlara öğretecek, dünyada karşılaştıkları problemleri çözecek peygamberlere ihtiyaçları vardır. Allâh'ın insanların faydasına olan bir şeyi yapmaması ve onları birçok konuda yalnız bırakması hikmet dışıdır. Bununla birlikte onları bazı meselelerde de sorumlu tutması da adaletle bağdaşmamaktadır.⁸¹ Mu'tezile peygamberliğe olan ihtiyacı ve onun faydasını kabul etmekle beraber akla daha fazla yetki tanımaktadır.

⁷⁹ Ebu'l-Mûin en-Neseî, *Tabsıratu'l-Edile*, I, s. 448

⁸⁰ Ebu'l-Mûin en-Neseî, *Tabsıratu'l-Edile*, I, s. 453, 465

⁸¹ Kılavuz, A. Saim, *a. g. e.*, s. 239

Ehl-i Sünnet kelâmcılarından Eş'arî (ö. 324/936) ve onun takipçilerine göre, Allah'ın peygamber göndermesi aklen mümkündür. Allâh'ın peygamber göndermesi, O'nun diğer fiillerinde de olduğu gibi zorunluluk ifade etmez. Yani Allâh'ın peygamber göndermesi mümkün olduğu gibi göndermemesi de mümkündür. Allâh'ın emir ve yasakları insanlara peygamber göndermeksizin bildirmesi O'nun kudreti dahilindedir. Bununla birlikte Allâh'ın peygamberler göndermesi bir lütûftur ve göndermemesi de bir noksanlık değildir.⁸²

Matürîdî'ler Eş'arîler'e göre "peygamberliğin imkânı" konusunda biraz farklı düşünerek Mu'tezile'ye yakın bir görüş belirtmişlerdir. Mu'tezile gibi "peygamber göndermek vâciptir." dememekle birlikte, aklın yeteneklerini göz ardı etmeden nübüvvetin vâcip olduğu görüşündedirler. Onlar "peygamberliği Allah'ın kendisine vâcip kılması değil, hikmetinin gereği vâciptir." derler.⁸³ Allah Teâlâ insanoğlunu akıl başta olmak üzere birçok güzel hasletlerle donatmış ve onu başıboş bırakmamıştır. Dünya ve âhireti ilgilendiren her türlü işinde onu yardımcısız bırakmamış ve ona yol göstermek üzere peygamberler göndermiştir. Yarattığı varlığa peygamberler göndererek yardımcı olması Allah'ın bir lütfu ve ihsânıdır; hikmet ve adalete uygun olan da budur.

Gazzâlî de Allah'ın peygamber göndermesini Allah'ın fiilleri bağlamında değerlendirmiştir. Ona göre "Lâilâhe illâllâh Muhammedün Rasûllullah" sözü kısa bir söz olmasına rağmen Allah'ın zâtının, sıfatlarının, fiillerinin ve peygamberliğin ispatını içine dercetmiştir. Meseleye tevhid yada ulûhiyet merkezli yaklaşan Gazzâlî'ye göre peygamber göndermek Allah'ın fiillerindedir ve Allah'ın peygamber göndermesi câizdir.⁸⁴ Gazzâlî peygamberliğin imkânıyla ilgili hükmü verdikten sonra bir de peygamberlere iman etmenin hükmü hakkında şunları ifade eder. "lâilâhe illallâh" şehâdeti "Muhammedün Rasûlüllâh" cümlesiyle söylenmedikçe kâmil manada bir iman gerçekleşmeyecektir. Bununla birlikte Allah Teâla, peygamberlerin dünya ve ahiretle ilgili getirdiği bilgilerin insanlar tarafından benimsenmesini şart koşmuştur.⁸⁵ Gazzâlî peygamberliğin mümkün oluşunun tecrübe yoluyla da kabul edilebileceği kanaatindedir.

⁸² Yavuz, salih Sabri, *a. g. e.*, s. 77

⁸³ Sâbûnî, Nûreddin, *a. g. e.*, s. 103; Kılavuz, A. Saim, *a. g. e.*, 240

⁸⁴ Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-din*, Nşr. Muhammed Ali Beydun, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut 2001, s. 101

⁸⁵ Gazzâlî, *a. g. e.*, I, s.89

Gazzâlî'ye göre insanların uyku halindeyken aldığı bilgiler (sâdık rüyâlar) peygamberliğin imkânına dair kanıtlardır. Yine peygamberlerce öğretilen tasavvuf yoluna girerek doğrudan doğruya keşif ve ilhamla gaybî bilgilere ulaşması mümkündür.⁸⁶

Fahreddin er-Râzî varlıkları zorunlu (vâcib'ul vücud) ve mümkün olarak ikiye ayırır. Zorunlu varlık, başka bir şeye ihtiyaç duymadan, kendi başına var olabilen, zâtıyla zorunlu olan varlık kastedilmektedir. Mümkün varlıkla da varlığın ve yokluğun eşit şekilde yüklenildiği varlık kastedilmektedir. Ayrıca bu mevcudun varlığı ve yokluğu bir tercih edene ve tercih ettiren sebebe bağlıdır.⁸⁷ Râzî 'de peygamberlik bu varlık alanlarından mümkün olanların içinde yer alır. Çünkü var olması için başka bir varlığa ihtiyaç duyar. Kendisine ihtiyaç duyulan bu varlık peygamberliği mümkünler aleminden varlık alemine çıkaran zorunlu varlık, yani Allah Teâlâ'dır.

Ehl-i Sünnet kelâmcıları, Allah'ın "dilediğini yapan"⁸⁸ varlık oluşu sebebiyle O'na peygamber göndermek vâciptir demekten kaçınmışlardır. Râzî'nin peygamberliği lütûf olarak algılaması ve ifadeyi yumuşatmasını onun geleneğe bağlılığı şeklinde yorumlamak yanlış bir anlayış olmayacaktır. Bu çaba klasik Ehli Sünnet kelâmında peygamber göndermek Allah'a vâciptir ifadesinin; Allâh'ın dilediğini yapan varlık olması ile onun bir şey yapmaya zorunlu tutulamayışı bağdaştırılamamış oluşu sebebiyle buldukları ara bir çözüm olarak algılanabilir. Bu ifade farkı ile onlar 'Peygamber göndermek Allah'a vâciptir' diyen Mu'tezile'ye karşı olmuş ve onlardan ayrılmışlardır.

Mâtürîdî ekolünün en büyük temsilcisi olan Ebu'l Muîn en-Nesefî hocasının yolunu takip etmiş ve onun düşüncelerini izah etmiştir. Nesefî peygamberliği imkân açısından ele alarak aklen mümkün olduğunu ifade etmiştir. Ancak mezhebin ileri gelenlerin peygamber gönderilmesini vacip saymalarını ontolojik anlamda imkan açısından değil, hikmet noktasından bir gereklilik olduğunu dile getirmiştir. Ona göre her şeyin yegane sahibi olan ve yetkin bir varlık olan Allah yarattıklarında tasarruf etme yetkisine sahip-

⁸⁶ Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *el- Munkız Mine'd-Dalel Şerhi ve tasavvufi İncelemeler*, trc., Sâlih Uçan, Kayıhan Yay., İstanbul 1997, s. 190,191

⁸⁷ Fahreddin Razi , *Mealim Usulu'd Din*, İslâm İnâncının Ana Konuları, (terc. Nadim Macit), Erzurum 1996, s. 30

⁸⁸ Keyfe mâ yeşâ'; Allah dilediğini yapandır; O'na herhangi bir sorumluluk yüklenemez şeklinde kısaca ifade edebileceğimiz anlayışın Arapça ifade tarzıdır.

tir. Dilediğini dilediğine verir, dilediğini de yasaklar veya yapılmasını emreder. Bu emir ve yasaklarını istediği bir şekilde insanlara bildirir. Eğer isterse bu teklifleri, insanları akıllarıyla bilinebilecek ilimle yaratır, dilerse de insanlara içlerinden peygamber göndererek bildirir. Peygamber olarak istediği kişiyi seçer ve görevlendirir.⁸⁹

III. PEYGAMBERLİĞİN TEMELLENDİRİLMESİ

A. Hikmet Açısından

Hikmet, sözlükte “Eşyânın faziletini bilmek⁹⁰, hükmetmek, hikmetli olmak, düzeltmek amacıyla men etmek, ilim, felsefe, adalet”⁹¹ anlamlarında kullanılır. Terim olarak ise, “ insanın, mevcûdâtın hakikatlerini bilip hayırlı işler yapma sıfatı, eşyânın zâhirî ve bâtinî keyfiyetlerinden bahseden ilim, herkesin bilmediği gizli sebep, kâinattaki ve yaratılıştaki ilâhî gaye, Allah’a (CC) itaat, sâlih amel, Allah’tan haşyet ve takva, her şeyin alakalı olduğu ilâhî gaye, her şeyi kanun ve nizamına itaat ettiren umumî faydalar”⁹² demektir.

Hikmet kavramı kur’ân-ı Kerim’de şu anlamlarda kullanılmıştır:

Öğüt; “Allah’ın (CC) âyetlerini eğlenceye almayın. Allah’ın(CC) sizin üzerinizdeki nimetini, size öğüt vermek üzere indirdiği Kitab’ı ve hikmeti hatırlayın. Allah’tan korkun. Bilesiniz ki Allah, her şeyi bilir.”⁹³

Bilgi ve aklî deliller; “Andolsun biz Lokman’a: Allah’a şükret! Diyerek hikmet verdik. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur. Nankörlük edende bilsin ki, Allah hiçbir şeye muhtaç değildir,her türlü övgüye lâyıktır.”⁹⁴

Anlama; “Ey Yahya! Kitab’a (Tevrat) vargücünle sarıl!” (dedik) ve henüz sabi iken ona (ilim ve) hikmet verdik.”⁹⁵

⁸⁹ Ebu’l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu’l-Edille*, I, 467–468

⁹⁰ İbrahim Mustafa, Ahmed Hasan Ziyad, *el-Mu’cemu’l-Vasîd*, s. 190

⁹¹ Sarı, Mevlüt, *el-Mevârid, Arapça-Türkçe Lûgat*, Bahar yay.,ts., s. 331

⁹² Yeğin, Abdullah, *Yeni Lûgat*, Hizmet vakfı Yay., Tâlat Matbaacılık, İstanbul 1991, s. 221; Karagöz,İsmail, “*hikmet*”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yayınları, Ankara 2006, s. 258

⁹³ el-Bakara, 2/231; ayrıca bkz; Nisâ, 4/54; Kamer, 54/5

⁹⁴ el-Lokman, 31/12

Kur'ân; “(Rasûlüm!) Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidayete erenleri de çok iyi bilir.”⁹⁶

Kur'ân'ın yorumu; “Allah hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilirse, ona pek çok hayır verilmiş demektir. Ancak akıl sahipleri düşünüp ibret alırlar.”⁹⁷

Sünnet; “Nitekim kendi içinizden size âyetlerimizi okuyan, sizi kötülüklerden arındıran, size Kitab'ı ve hikmeti talim edip bilmediklerinizi size öğreten bir Rasûl gönderdik.”⁹⁸

Peygamberlik; “Sonunda Allah'ın izniyle onları yendiler. Davud da Câlût'u öldürdü. Allah ona (Davud) hükümdarlık ve hikmet verdi, dilediği ilimlerden ona öğretti. Eğer Allah'ın insanlardan bir kısmının kötülüğünü diğerleriyle savması olmasaydı elbette yeryüzü altüst olurdu. Lâkin Allah bütün insanlığa karşı lütûf ve kerem sahibidir.”⁹⁹

Hadîslerde de hikmet sahipleri övülmüştür: “Ancak iki kimseye gıpta edilir: Biri; Allah'ın servet verdiği ve servetini hak yolda harcayabilme imkânı lütfettiği kimse, diğeri ise Allah'ın hikmet verdiği ve bu hikmetle hüküm veren ve onu başkalarına öğreten kimsedir.”¹⁰⁰ Hz. Muhammed (SAS) Allah'tan hikmet istemiş¹⁰¹ ve “ Hikmet müminin yitiğidir, onu nerede bulursa alır.”¹⁰² buyurmuştur.

Nesefî hikmet ve hakîm kavramlarını dilcilere ve kelâmcılara göre iki ayrı açıdan değerlendirmektedir. Birincisi, dilcilere göre hikmet şöyle açıklanmıştır. İbnü'l-A'rabî “ hikmet ilimdir, hakîm âlimdir.” demektedir. Bazılarına göre “hakîm, kendisini nefsin kötü arzu ve isteklerinden alıkoyandır.” Nesefî bu bilgileri ifade ettikten sonra dilcilerin hikmeti şöyle tarif ettiğini belirtir: “ hikmet, eşyanın hakikatını bilmektir. Hem ilimde

⁹⁵ el-Meryem, 19/12; ayrıca bkz; el-En'âm, 6/89; el-Enbiyâ, 21/79

⁹⁶ en-Nahl, 16/125

⁹⁷ el-Bakara, 2/269

⁹⁸ el-Bakara, 2/151; ayrıca bkz; el-Bakara, 2/231; en-Nisâ, 4/113

⁹⁹ el-Bakara, 2/251; ayrıca bkz; Âl-i İmrân, 3/48; en-Nisâ, 4/54; Sâd, 38/20

¹⁰⁰ Buhârî, *i'tisam*, 13

¹⁰¹ Buhârî, *Fedâil's-sahâbe*, 34

¹⁰² Tirmizî, *ilim*, 19, el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ*, Beyrut h.1351, I, s. 363;

hem de fiilde (davranışta) mükemmelliğe ulaşmaktır.” İkincisi kelâmcılara göre hikmet şöyle izah edilmiştir. Eş’ârilere göre hikmet fiildedir ve onu yapanın kastedtiğine göre vuku bulmasındadır. Sefeh (câhil, akılsız) ise fâilin kasdının zıddına ortaya çıkmasıdır. Mu’tezile “hikmet, kendisinde fâil veya fâilden başkaları için menfaat bulunan şeydir. Sefeh ise, fâil veya başkaları için faydalı olmayan bütün fiillerdir.” der. Mâtürîdîler de övülmeyi hak eden fiile hikmetli, övülmeden yoksun olan fiile de sefeh demişlerdir.¹⁰³

Nesefî “Allah Teâlâ hikmet sahibidir, yaptığı her iş hikmet yörüngesindedir, yaptığı hiçbir şey isabetsiz ve başıboş değildir.” sözü üzerinde bütün kelâm âlimlerinin ittifak ettiğini ifade eder.¹⁰⁴ Nesefî’ye göre Mâtürîdî ekolü takipçileri, neticesi güzel olan ve övülmeye lâyık olan her şeyin hikmet, sonu (âkibeti) iyi olmayan hususların da sefeh ve kabih (akılsızlık/cahillik ve çirkin) olarak değerlendirirler.¹⁰⁵

Nesefî bu konuyla ilgili *Bahru’l-Kelâm* adlı eserinde şöyle der: “ Bu âlemin Kâdir, Âlim, Hakîm bir yaratıcısının varlığı sabit olunca, kullarını emir ve nehiyelerinden başı boş bırakmaması O’nun hikmetindedir. Çünkü onları başıboş bırakırsa, kıyamet gününde onlara karşı hiçbir delili olmazdı. Zira, emir ve nehiyeler ancak karşı karşıya konuşmakla olur. Oysa (Allah ile) karşı karşıya konuşmanın hiçbir yolu yoktur. Çünkü bu dünya imtihan yeridir ve gaybe iman da farzdır. İnsan için bu dünyada dost da düşman da vardır. Şayet bu dünyada insanlarla onları muhâtab olarak konuşursa, dünya ve âhiret arasında fark olmaz. Dolayısıyla Allah (CC) insanlara elçi ile hitab etti ki, o da peygamberdir. Allah (CC) insanlara Âdem (AS)’dan bizim peygamberimiz Hz. Muhammed (SAS)’e kadar, her asır ve zamanda kendilerinden birini peygamber gönderdi. Onlara, kendilerine karşı ileri sürülen delilleri ilzam için yaratılış ve âdetin dışında mucize verdi.”¹⁰⁶

Nesefî, insanoğlunun hakîm bir yol göstericinin kendisine açıklaması durumunda hikmet ve ilmi kabule hazır olduğunu, yükselmeye ve kemâl derecesine ulaşmaya istekli kılındığını ifade eder. Zira insanoğlunun câhil kalması mümkün olduğu gibi öğretimle ilmi kabul etmesi de imkansız değildir. Sonra âlemin yaratıcısı hakîm, âlim, rahîm ve

¹⁰³ Ebu’l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu’l-Edille*, I, 384-385

¹⁰⁴ Ebu’l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu’l-Edille*, I, 443

¹⁰⁵ Ebu’l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu’l-Edille*, II, s. 664

¹⁰⁶ Ebu’l-Mûin en-Nesefî, *Bahru’l-Kelâm fî Akâidi Ehli’l-İslâm*, Konya 1911, s. 33

rahmân sıfatları ile nitelendiğinden yaratılmışlarına hikmet, adalet ve rahmet ile muamele eder, onların eksikliklerini gidermek ve kemale erdirmek için peygamber göndererek destek verir. Bu O'nun için imkansız değildir. Böylelikle, insanların her iki âlemde ihtiyaç duydukları hususları açıklamak ve onların kemâl decesine ulaşmalarını sağlayacak hikmet çeşitlerini bildirmek için Allah (CC)'ın müjdeleyici ve uyarıcı peygamberler göndermesi muhâl olmayıp imkân dahilinde olduğu bilinen bir durumdur. Bu durumu şöyle de delillendirmek mümkündür: Hakîm bir yaratıcıdan peygamber vasıtasıyla gelen emir ve nehiyle insanların fayda ve zararı içindir. Emirleri yerine getirmekle faydalı olana ulaşır, yasaklardan kaçınmakla da zararlı hususlardan uzaklaşır. Meselâ bir âmâyâ, en mükemmel faydaları elde etme amacına ulaştıran dümdüz bir yola girmeyi emreden, derin çukurlara ve tehlikelere düşeceği için, onun sağa ve sola sapmasını yasaklayan bir kimsenin, bu davranışı hikmet, hatta şefkat ve rahmet sayılır. Bunu imkânsız gören, imkân ve muhal konusunda bilgisiz demektir.¹⁰⁷

Mevlânâ nübüvvetin var oluş hikmetini, kainâtın ve insanlığın yaratılış hikmetine dayandırmakta ve şöyle demektedir: “Yüce Tanrı; “Ben gizli bir hazine idim, bilinmek istedim.”¹⁰⁸ buyurduğu gibi, bu nurun belli olması için, karanlık olarak yaratılmış bulunan bu âlemi yarattı. Bunun gibi nebîleri ve velîleri de “Benim sıfatımla çık, halka görün!” diyerek vücuda getirdi.”¹⁰⁹ “Bu âlem halkı, hikmet hazineleri yazılı kalmasın, meydana çıksın diye yaratılmıştır.”¹¹⁰ Mevlânâ burada Allah'ı bildirme ve hikmet hazinelerini meydana çıkarma görevinin nebîler ve velîlere verildiğini ifade etmektedir. Bildiren (Peygamberler) olmasaydı kainatın yaratılmayacağını “sen olmasaydın”¹¹¹ sözüne bağlamaktadır. Ancak Mevlânâ bu sözün Peygamber (s.a.s.)'in şahsına değil, üzerindeki peygamberlik nuruna ve inananlara hitaben söylendiğini şöyle açıklamaktadır: “Gayb haberlerini dinleyen bir kulak olmasaydı hiçbir muştucu gökten vahiy getirmezdi. Tanrı

¹⁰⁷ Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *et-Temhîd fî usûli'd-Dîn*, s. 42; en-Nesefî, Ebu'l-Muîn, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 449, 451

¹⁰⁸ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, II, s. 132. Aclûnî, “Ben insanları ve cinleri bana kulluk etsinler diye yarattım” (ez-Zâriyât, 51/56.) âyetine atfen mânâ bakımından bu sözün sahih olduğunu söylemektedir.

¹⁰⁹ Mevlâna, *Fîh-i Mâfih*, s. 126-127.

¹¹⁰ Mevlânâ, *Mesnevî*, IV, 243.

¹¹¹ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, II, s. 164.

sanatlarını gören gözler olmasaydı ne gökyüzü dönerdi ne de yeryüzü gülerdi. “Sen olmasaydın” sözü, keskin ve görür gözler içindir.”¹¹²

Nesefî hikmet konusuna son derece önem vermiş ve bunu eserlerinde vurgulamıştır. Allâh’ın (CC) yetkin bir varlık olduğu ve bütün fiillerinde hikmetli iş yaptığı sık sık ifade edilmiştir. Nesefî –eserlerini incelediğimizde- bir çok konuda olduğu gibi peygamberlik konusunu da hikmet açısından ele almıştır. Peygamberlerin gönderilmesini Allâh’ın hikmetinin gereği olarak yorumlamıştır. Allâh’ın emir ve yasaklarını da hikmet açısından değerlendirmiştir.¹¹³

B. Adâlet Açısından

İnsan sosyal bir varlık olduğu için yalnız yaşayamaz. Zaruri bir çok ihtiyacını kendi başına göremeyeceği için o hemcinsleriyle beraber yaşamaya ihtiyaç duyar. Aynı zamanda insanın fitratında iyi ve güzel olana sahip olma arzusu vardır. Sahip olduklarını da başkalarıyla paylaşmama eğilimindedir. Bencil insan kendini her konuda haklı görmekte, kendi fikirlerini doğru görmekte ve başkalarının fikirlerine hayat hakkı tanımamaktadır. Bütün bunlar insan psikolojisinin tezahürleridir. İnsanların bu duygusal ve bencil tavırları zaman zaman aralarında tartışmalara ve anlaşmazlıklara sebep olmaktadır. Bu tavırların tezahürü olarak insanlar haklı haksız birbirlerine darılmakta ve fertler birbirlerinden ayrı düşmektedirler. Böylece toplumun temel taşı olan aile ve fertler arasında sevgi bağlarının kopmasına ve bunun sonucu olarak toplumun fesada uğrayıp yok olmasına sebep olmaktadır. Akıl da bunları tasvip etmemekte ve çirkin görmektedir. O halde akla göre de, bunların arasındaki ilişkiyi düzenleyecek, aralarındaki anlaşmazlığı kaldıracak, hakkın gerçek sahibine verilmesini sağlayacak ve dolayısıyla aralarındaki dirlik ve düzenliği yeniden tesis edecek birilerine ihtiyaç vardır. Bu kişiler de, kullarının bütün hallerini en iyi bilen Allah’ın, bu vazifeleri yapmak, emir ve nehiy-

¹¹² Mevlânâ, *Mesnevî*, VI, 133.

¹¹³ Bkz; Ebu’l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu’l-Edille*, I, 449-468 ; en-Nesefî, Ebu’l-Muîn, *et-Temhîd fi usûli’ d-Dîn*, s. 41, 42, 43

lerini tebliğ etmek, doğruyu ve yanlışı kendilerine göstermek üzere görevlendirdiği peygamberlerdir.¹¹⁴

Nesefî'ye göre de insanların dünyanın câzibedâr güzelliklerine meyli vardır. İnsan aceleci bir yapıya sahip olduğu için bu güzelliklere çabucak ulaşarak bir an önce onlardan yararlanmak ister. Mesela insan güzel bir eş ve bunun yanı sıra güzel çocuklar, evler, bahçeler ve arabalar gibi hoşuna gidecek şeyleri arzular.¹¹⁵ Eğer din insanların mülk edinmesine izin vermeseydi kötü emelli olanlar bunları haksız yere elde etmeye kalkıştırlardı. Bu durum da insanlar arasında düşmanlık, haset ve kıskançlık tohumlarının yeşermesine sebep olur ve insanları birbirleriyle savaşa ve kavgaya sürüklerdi. Bu da kâinâtın var olma sebebi olan insan neslinin helâkine yol açardı. Öyleyse, birisinin insanlara istifade edecekleri nimetleri açıklaması ve başkalarının haklarına riayet etmesi gerektiğini öğretmesi gerekir. Böylece insanlar arasında husumet kalkar, hayat nizam ve intizam içerisinde devam eder.

Kim dini, emir ve nehiyleri inkar ederse yani peygamber gelmesini gereksiz görürse, aslında bu kişi düzen yerine bozukluğa, barış yerine savaşa razı olmuş demektir. Hatta daha da ileri giderek Yüce Allah'ı hikmetsizlik yani sefihlikle suçlamak anlamına gelir. Çünkü Yüce Allah alemleri ve içindeki insanları bir hikmete mebni yaratmıştır. O'nun hikmeti düzen, intizam ve barış içinde olmayı gerektirir. Bunu sağlamak için Yüce Allah peygamberler göndermiş, onlarla birlikte din göndermiş ve kitaplar indirmiştir. İndirilen kitaplar bir din bildirmekte ve yani helaller, haramlar, emirler ve yasaklar koymaktadır. Bütün bunlar insanın hem birbirleri hem de çevresi ile uyumlu ve intizamlı yaşaması içindir. Neticede bütün bu hususlar öncelikle peygamber gönderilmesine bağlıdır.¹¹⁶

Kur'ân-ı Kerîm'de "Andolsun ki biz elçilerimizi açık açık bürhanlarla gönderdik ve insanların adâleti ayakta tutmaları için beraberlerinde de Kitab'ı ve mizanı indirdik"¹¹⁷ gibi âyetler peygambere olan ihtiyacı bizzat dile getirmektedir.

¹¹⁴ Işık, Kemal, *a. g. e.*, s.108; Topaloğlu, *a. g. e.*, s.227-228

¹¹⁵ Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, 455

¹¹⁶ Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, 456

¹¹⁷ el-Hadîd 57/25; Ayrıca bkz. eş-Şûra 42/17; er-Rahmân 55/7-9.

Kur'an'da geçmiş ümmetlerin, peygamberlere indirilen kitaplar¹¹⁸ ve çeşitli konularda¹¹⁹ fikir ayrılıklarına düştükleri anlatılır. Bu konular bazen dinî merkezli olmuş, bazen de insanlar arasında adaletle hükmedilmeyi gerektirecek muhtelif dünyevî meseleler de olmuştur. Kur'ân bu noktada peygamberi, tüm yanlış anlaşılmaları ve fikir ayrılıklarını âdil bir hükümle giderici bir konumda takdim etmektedir. Kur'ân'da bu şöyle açıklanır: “Eğer yüz çevirirlerse de ki: (bana emrolunanı) hepinize eşit (âdil) bir şekilde açıkladım. Artık size vâdolunan şey (mahşerde toplanma zamanınız) yakın mı uzak mı, bilmiyorum.”¹²⁰

Kur'an-ı Kerim'de bir ayette insanların çeşitli sebeplerle fikrî ihtilaflara düşebileceğine şu şekilde işaret edilmektedir: “İnsanlar bir tek ümmet idi. Sonra Allah, müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberleri gönderdi. İnsanlar arasında, anlaşmazlığa düştükleri hususlarda hüküm vermeleri için, onlarla beraber hak yolu gösteren kitapları da gönderdi. Ancak kendilerine kitap verilenler, apaçık deliller geldikten sonra, aralarındaki kıskançlıktan ötürü dinde anlaşmazlığa düştüler. Bunun üzerine Allah iman edenlere, üzerinde ihtilafa düştükleri gerçeği izniyle gösterdi. Allah dilediğini doğru yola iletir.”¹²¹ Bu oluşan fikir ayrılıklarının, hakkı gösteren kitaplarla gönderilmiş peygamberler tarafından bertaraf edildiği vurgulanmaktadır.

Kur'ân'ın bir başka âyetinde, iman edenlerin Allâh'a, peygambere ve kendilerinden olan emir sahiplerine itaat etmeleri, herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştükleri takdirde bunu Allâh'a ve Rasûlüne götürmeleri¹²² emredilirken, başka bir âyette kutsal kitapların peygamberlere geçmiş ümmetlerin içine düştükleri ihtilafları açıklamak üzere gönderildikleri şu şekilde dile getirilmektedir: “Biz bu Kitâb'ı sana sırf hakkında ihtilâfa düştükleri şeyi insanlara açıklayasın ve iman eden bir topluma da hidâyet ve râhmet olsun diye indirdik.”¹²³ Peygamberlerin, insanların arasında adâleti sağlamak üzere gönderildiklerine de Kur'ân'da işaret edilmekte ve şöyle buyrulmaktadır: “Andolsun biz peygamberlerimizi açık delillerle gönderdik ve insanların adaleti yerine getirmeleri

¹¹⁸ Bkz. el-Hud 11/110; el-Fussilet 41/45.

¹¹⁹ Bkz. Âl-i İmrân 3/55; en-Nisa 4/59; el-Mâide 5/48; el-Yunus 10/19,93; ez-Zuhruf 43/63,65.

¹²⁰ el-Enbiya 21/109

¹²¹ el-Bakara 2/213.

¹²² en-Nisa 4/59.

¹²³ en-Nahl 16/64

için beraberlerinde kitâbı ve mizanı indirdik.”¹²⁴ Yine başka bir âyette peygamberlerin adaleti sağlamak üzere gönderildikleri dile getirilmekte ve “Her ümmetin bir peygamberi vardır. Peygamberleri geldiği zaman, aralarında adaletle hükmedilir ve onlara asla zulmedilmez.”¹²⁵ buyrulmaktadır.

Peygamberlerin temel hedefi insanlar arasında adaleti gerçekleştirmektir. Onlar insanlara Allah’ı anlatmak ve tanıtmak, O’na ibadet etmelerini sağlamak, dünya ve ahiret mutluluğunu temin etmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmak kısaca insanlara Al-lâh’ın emir ve yasaklarını tebliğ etmek için gönderilmişlerdir. Ayrıca peygamberler insanları müjdelemek ve korkutmak suretiyle aralarında adaleti tesis edecek kanunları onlara bildirmek, insanları hidayete ulaştırmak ve âhiretteki sorgulama esnasında mazereci ortadan kaldırmak için gönderilmişlerdir. Gelmiş geçmiş bütün dinler gibi, İslâm Dini de nübüvvet müessesesi üzerine kurulmuştur. Bütün semâvi dinler önem ve değerini nübüvvet müessesesine dayanmasından alırlar.

Ayrıca Peygamberler insanlara muvâzene ve istikâmet getirerek, ifrat ve tefritten uzaklaştırmışlardır. Peygamberler vasıtasıyla insanlar, dünya ve ukbâ dengesini kurmuş, birini diğerine feda etmemeyi öğrenmişlerdir. Eğer Allah lûtfedip de Peygamber göndermeseydi insanlık akıl ve vicdanla bu dengeyi asla kuramazdı.

Cenâb-ı Hakk Kur’ân-ı Kerîm’de bu dengeyi “Allah’ın sana verdikleri ile âhiret yurdunun peşinde ol, (ama) dünyadan da nasîbini unutma!”¹²⁶ buyurarak anlatır. İnsan bir taraftan Cenâb-ı Hakk’ın nimetlerini¹²⁷ öbür taraftan da o nimetlerin hesabını vereceğini⁴⁸ sürekli hatırlamalı, böylece dengeli bir hayat yaşamalıdır. Bu denge, insanın bütün hayatına yansımalıdır. Böylece insan bütün üniteleriyle dengeli ve ölçülü yaşamaya muvaffak olabilmelidir.¹²⁸

¹²⁴ el-Hadid 57/25

¹²⁵ el-Yunus 10/47.

¹²⁶ el- Kasas Sûresi 28/77.

¹²⁷ ed- Duhâ Sûresi 93/11.

¹²⁸ Adam, Hüdaverdi, “nübüvvet”, Bahar 2001, sayı 74; <http://www.Koprudergisi.com/index.asp?>

C. Teklif ve İmtihan Açısından

Bu âlemin âlim ve hakîm bir yaratıcısı olduğuna göre, O'nun hikmeti gereği kullarını tekliften azade başıboş bırakması söz konusu değildir. Allâh kıyâmet gününde kullarının itirazını susturmak için onları peygamber göndererek mükellef tutmuştur.¹²⁹ Çünkü Allâh Teâlâ Kur'ân'da "Kim yola gelirse, ancak kendi lehine yola gelmiş ve kim saparsa da ancak kendi aleyhine sapmıştır. Kimse kimsenin günâhını çekmez. Biz peygamber göndermedikçe, kimseye azap etmeyiz."¹³⁰ buyurmaktadır. Bu âyetten de biz, Allâh Teâlâ'nın kullarını bazı mükellefiyetlerle sorumlu tuttuğunu ve âhirette kullarının mücâzâta itiraz etmemeleri için onlara peygamberler gönderdiğini anlıyoruz. Allâh Teâlâ'nın mutlak hâkim olduğunu kabul eden aklı başında bir mü'min, elbette O'nun fiillerinin hiçbirisine itiraz etmeyecek ve onları gönül rahatlığı içinde benimseyecektir. Aynı zamanda Allah'ın peygamber göndermesi insanlar için bir lütûftur.

İnsanlar genel olarak yaptıkları işin iyi veya kötü olduğunu veya dünya ve âhîret mutluluğuna erebilmeleri için, neyi yapıp neyi yapmamaları gerektiğini kendilerine bildirecek ve onları doğru yola yöneltecek bir mürşide, bir öğreticiye muhtaç olarak yaratılmışlardır. Bu, insanlar için doğal bir ihtiyaçtır. İşte bundan dolayı Yüce Allâh, insanlara peygamber göndermiş ve onları kendi emir ve nehiyelerini tebliğ etmek ve insanları doğru yola sevk etmekle mükellef kılmıştır. İnsanların mes'ul veya sevab yada azaba müstahak olabilmeleri için, Allah'ın emir ve nehiyelerini önceden bilmeleri zorunludur. Bu husus gerçekleştiği an, artık kendileri için ileri sürebilecekleri bir mazeret veya bahane, ya da tutunabilecekleri bir dal veya dayanak noktası kalmayacaktır."¹³¹

Nesefî de Allâh'ın, kıyâmet gününde insanların işlediği günahları inkar ettiklerinde ve unuttuklarında onlara iki meleği (hafaza melekleri)¹³² şahit gösterdiğinden bahseder. Çünkü Allah insanlar dünyada iken yaptıklarını yazmak için bu melekleri görevlendirmiştir.¹³³ Allâh Teâlâ şu âyetle " Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine

¹²⁹Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Bahru'l-Kelâm fî Akâidi Ehli'l-İslâm*, s. 33

¹³⁰el-İsrâ 17/15

¹³¹ Işık, Kemâl, *Kelâm Sisteminde İman Allah ve Peygamberlik Anlayışı*, Ankara 1980, s. 119

¹³² Bu iki meleğe (Hafaza Melekleri) islâm literatüründe Kirâmen Kâtibîn melekleri de denir. Bkz; Kılavuz, Sâim, *a. g. e.*, s. 309

¹³³Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Bahru'l-Kelâm*, s. 37

fısıldadıklarını biliriz. Biz ona şah damarından daha yakınız. İki melek (insanın) sağında ve solunda oturarak yaptıklarını yazmaktadırlar. İnsan hiçbir söz söylemez ki, yanında gözetleyen yazmaya hazır bir melek bulunmasın.”¹³⁴ buyurarak bu iki meleğin varlığından bahsetmiştir. Mu’tezile’ye göre, bizim üzerimizde ne melekler ne de hafaza melekleri vardır. İnsanların yaptıkları bütün işleri Allah Teâlâ bilir ve dilediğini affeder. Allah Teâlâ kullarının yaptıklarını bilmeseydi o zaman hafaza meleklerine ihtiyaç duyardı. Allah’ın kullarının yaptıklarını yazmak için onları (Hafaza Melekleri) görevlendirmeye ihtiyacı yoktur. Ehl-i Sünnete göre, hafaza melekleri haktır. Her bir kimse için gece ve gündüz ikişer tane melek vardır. Gündüz ikisi gelir, gece ikisi gider. Allah Teâlâ’nın şu âyeti buna delâlet eder: “ Şunu iyi bilin ki üzerinizde bekçiler, değerli yazıcılar var, onlar yapmakta olduklarınızı bilir.”¹³⁵ Netice olarak, akıl ve kıyas kabul etmese bile âyet ve hadîslerin haber verdiklerine inanır fakat keyfiyetiyle uğraşmayız.¹³⁶

Allâh’ın, insanlara müjdeleyici ve korkutucu olarak, onları dünya ve âhirette ihtiyaç duydukları faydaları elde etmeleri, zararlardan kaçınmaları için peygamberler göndermesi imkan çerçevesindedir.¹³⁷

Mâtürîdî insanların dünya ve âhirete ait bilinmesi gerekenleri akıl, duyu organları, araştırma veya eğitim-öğretim yollarıyla bilmelerinin mümkün olduğunu ifade eder. Ayrıca Allâh büyük bir lütfu ve ihsan olarak kendilerine peygamber göndermiştir. Buna rağmen inkâr ve inatlarında ısrar edecek olurlarsa, dünya ve âhirette, görecekleri cezanın çok büyük olacağını zikretmekte ve genel olarak bu cezanın üç şekilde olacağını söylemektedir :

Birincisi: “Her can ölümü tadacaktır. Bir imtihan olarak size iyilik ve kötülük veririz. Sonunda bize dönersiniz.”¹³⁸ “Biz onları yeryüzünde iyiler ve kötüler olarak bölük bölük ayırdık; iyiliğe dönerler diye onları güzellikler ve kötülüklerle sınadık”¹³⁹ âyetlerinde görüldüğü gibi, Yüce Allâh’ın dünyada insanları, bir günah işlemedikleri halde, kendilerine bazı sıkıntılar vermek suretiyle sınaması, imtihan etmesidir ki, bunun hik-

¹³⁴ El-Kâf 50/16-17;

¹³⁵ el-İnfîtâr 82/10-12

¹³⁶ Ebu’l-Mûin en-Nesefî, *Bahru’l-Kelâm*, s. 37

¹³⁷ Ebu’l-Mûin en-Nesefî, *et-Temhîd fî Usûli’-d-Din.*, s. 42

¹³⁸ el-Enbiya, 21/35

¹³⁹ el-A’râf, 7/168

meti de, büyük bir ihtimalle onları uyarmak, günâh işledikleri takdirde âhirette kendilerini bekleyen azabın büyüklüğünü kendilerine hatırlatmaktır.

İkincisi, Allâh'ı inkar eden ve bu inkarlarında inat ve ısrar edenlere verilen cezadır. Bu ise, inananları uyarması ve başkalarına da ibret olması için, bu gibi kimselerin helak edilmesi ve yeryüzünden köklerinin kazınmasıdır. Bu tür cezalandırma, genellikle Allâh'ın, bu yoldaki bir vaadinden sonra hasıl olmaktadır.

Üçüncüsü ise, dünyada iken ve son nefeslerini vermeden önce tevbe edip, günahlarından dönmeyenlerin âhirette görecekleri ceza ve çekecekleri azaptır.”¹⁴⁰

Nesefî, Allâh Teâlâ'nın insanı en güzel şekilde (ahsen-i takvim) yarattığını, yeryüzünde ki her şeyi ona musahhar kıldığını ve bütün bu ni'metlere şükür gerektiğini ifade eder. Zira bu kadar ni'metlere şükür edilmezse Allah o ni'meti insanın elinden alır. Yapılacak şükürden Allah'ın razı olması için, şükürün verilen ni'metlerin ölçüsünde olması gerekir.¹⁴¹

Nesefî'ye göre ni'metler (ikrâm ve hediyeler) ni'met verenin seviyesi ve konumuna göre değişir. Hediye eden önemli bir kişiye hediye değeri de o ölçüde kıymetlidir. Allah Teâlâ'nın azameti ve saltanatı akılla idrak edilemez. Dolayısıyla art arda gelen bunca ni'meti ve ihsanı aklın anlaması mümkün değildir. Zaten akıl da bu ni'metlerin içinde olduğuna göre onların hepsini kavrayamaz. İnsan ömrü boyunca bu ni'metlerin içinde bulunmasına rağmen, eğer Allah Teâlâ kolaylaştırmazsa bu ni'metlerin şükürünü eda etmesi mümkün değildir. Şükürünü eda edebilmesi de onun için yeni bir ni'mettir. Öyleyse kul ömrü boyunca şükretse sadece bir ni'metin bile şükürünü eda edemezken nasıl bütün ni'metlerin şükürünü eda eder. Şükür bütün insanlara farzdır.¹⁴²

Nesefî insanın faydasına ve zararına olan şeyleri bilmesinin mümkün olmadığını ve aklın ölüm tehlikesi olan bir şeyde kendi başına denemeye girişmeyeceğini ifade eder. Dolayısıyla bu konuları bilen biri tarafından bir açıklama gelmesi gerekir. Şayet bu açıklamalar yapılmazsa mahlûkatın yokluk için yaratıldığı anlamına gelir. Bu durumda

¹⁴⁰ Işık, Kemal, a. g. e. , s. 119, 120

¹⁴¹ Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 458

¹⁴² Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 459

imtihan olunan bedenlerin sadece yokluk için yaratıldığı sonucuna götürür ki bu da hikmet gerçeğinin dışına çıkmak demektir.¹⁴³

Nebî göndermek amaç değildir. Asıl amaç insanın sorumlu bir varlık olduğunun hatırlatılmasıdır. Bu durumda nübüvvet bu asıl amaç için araçsal bir kurum olmaktadır.¹⁴⁴ Kur'an'da bu “ Biz hiçbir memleketi, öğüt vermek üzere (gönderdiğimiz) uyarıcıları (peygamberler) olmadan yok etmemişizdir.”¹⁴⁵ Âyetten de anlaşıldığı üzere, peygamberlik insanın sorumluluk yüklenebilmesi için olmazsa olmaz bir kurum olarak ele alınır. Bu durumu ifade eden bir başka ayette, sorumlulukla peygamberlik arasındaki ilişkiyi “Gerçek şu ki; halkı habersiz iken Rabbin haksızlıkla ülkeleri helak edici değildir.”¹⁴⁶ diyerek ortaya koyar.

Eğer peygamber gönderilmemiş olsaydı, insanlar Allâh'a karşı mazeret beyan edecekler, azabı gördükleri zaman “Ya Rabbi, vaktiyle bunları bize bildirseydin hükümlerini, şeriatını, kanunlarını bildiren bir rasûl gönderseydin de bilmediklerimizi öğrenip, onlara tabi olsa idik ve bu felaketler (cehennem azabı) başımıza gelmeseydi ne olurdu”¹⁴⁷ derlerdi¹⁴⁸

Nesefî'ye göre Allâh'ın (CC) insanlara bunca ni'met verdikten sonra onları sorumlu/mükellef kılması ve imtihana tabi tutması boş bir iş (sefihlik, cahillik) değildir.¹⁴⁹ Çünkü insanın bir mükellefiyeti olmazsa sevap ve ceza da olmaz. O zaman dünya, iyinin mükâfatlandırıldığı ve kötünün cezalandırıldığı bir yer olmazdı. İnsanlar ebedî hayat olan âhiretlerini bu dünyadaki yaptıklarına göre yaşayacaklar. Eğer böyle olmasaydı, bu âlem hedefsiz, boşu boşuna yaratılmış olur ve kötü bir sonla yok olur giderdi. İşte böyle bir şey sefihlik (akılsızlık) olur. Bunu yapan da kınanır ve ona hakîm (hikmetli iş yapan) denmez. Bu durumun Allâh'a isnat edilmesi kesinlikle câiz değildir. Öyleyse bu âlem sorumlulukların yerine getirilmesinin sınanması için yaratılmıştır. Kim bunun aksini iddia ederse onun câhil olduğuna hükmedilir. Allâh insanların yaptığı şeylerdeki kötü-

¹⁴³Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *et-Temhîd fî Usûli'd-Dîn*, s. 43

¹⁴⁴er- Râzi , fahreddin, *Tefsir-i Kebir*,(terc. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, vd.), X, s.466,467

¹⁴⁵eş-Şuarâ 26 /208; bkz, ez- Zümer 39 /71

¹⁴⁶el-En'âm 6/131

¹⁴⁷Bkz, Tâhâ 20/134

¹⁴⁸Yazır, M. Hamdi(Elmalılı) *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul ts., III, s. 130

¹⁴⁹Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Tabsiratu'l-Edille*, I, s. 449

lükleri yasaklamıştır. Eğer böyle yapmasaydı kötülükler mübah sayılmış olur ve kötülüğü mübâh kılmak da kesinlikle sefihlik olur.¹⁵⁰

Mükellef üzerinden sevap ve ceza kaldırılırsa nefsin emrettiği kötü isteklere kapı açılmış ve nefsi fesada, çalıp çırpıma, kan dökmeye, bozgunculuğa, kentleri yakıp yıkmaya yönlendirmiş olur. Öyleyse bunların hepsine yasak koymak hikmettir. Aksi halde sefihlik olur. Allâh Teâlâ hikmetine karşı şükretmeyi kullarına emretmez ve kendine ortak koşmanın ni'meti kaybetmek olduğunu onlara bildirmezse, bu (haşa) sefihlik olur. Ni'metlere karşı şükrün emredilmesi, Allâh'a ortak koşmanın yasaklanması gereklidir. Bu da insana sorumluluk (teklif) yüklemektir.¹⁵¹

D. Akla Desteği Açısından

Allah Teâlâ insanı, ruh ve beden kabiliyetleri bakımından canlıların en mükemmeli olarak yaratmış ve yeryüzündeki her şeyi onun emrine musahhar kılmıştır.¹⁵² Âyet-i Kerîme'de ki "en güzel biçimde yarattık"¹⁵³ ifadesi bu hususu belirtmektedir. İnsan aklını kullanarak ya "kâmil insan" olacak, ya da aksi yönde hareket ederek şuurlu varlıkların ve canlıların en aşağı mertebesinde yer alacaktır.

Neseî aklı "Allâh'ın insanlara bahşettiği en büyük ni'met" olarak ifade eder. Çünkü akıl insana eşyanın hakikatini düşündüren, ilim öğretene, öğrendiği ilimle insanlar arasında saygınlık kazandıran ve insanların baş tacı ettiği bir ni'mettir.¹⁵⁴ Akıl nimetlerin hepsini idrak edemez ve bu ni'metlerin şükründe ve kıymetini bilmede aciz kalır. Eğer Allâh muvaffak kılmaz ve kolaylaştırmazsa, bu ni'metlerin şükrünü eda etmesi mümkün değildir. Onun şükre muvaffak olması da bir nevî şükürdür. Kul ömrü boyunca şükretse sadece bir ni'metin bile şükrünü eda edemezken bütün ni'metleri hakkıyla şükretmesi imkânsızdır.¹⁵⁵ Akıl şükrün cinsini ve ne zaman yapılacağını bilemediği için ona bildirilmesi gerekir ki, şükrünü gereken şekilde yerine getirebilsin. Örneğin yumuşak huylu olan bir kişi kölesine bir şey emrettiği zaman ona iyice izah eder ki o köle

¹⁵⁰ Ebu'l-Mûin en-Neseî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 465

¹⁵¹ Ebu'l-Mûin en-Neseî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 466

¹⁵² Ebu'l-Mûin en-Neseî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 458

¹⁵³ et-Tîn 95/4

¹⁵⁴ Ebu'l-Mûin en-Neseî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 456

¹⁵⁵ Ebu'l-Mûin en-Neseî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 459

emredildiği işi tam anlamıyla yerine getirebilsin. Eğer izah edilmezse bu iş mükellefin kapasitesinin üzerinde olur ki bu da hikmet dışı olur.¹⁵⁶

Nesefî aklın iyi ve kötüyü, emir ve yasağı idrak etmede eksik kalacağını ifade eder. Akıllı, zeki ve anlama kapasitesi yüksek bir vezir bile dünya işlerinde kendisine yol gösterecek birine ihtiyaç duyar. Akl-ı selim sahibi insanlar dünya ve âhiret menfaatleri için peygamberlerden müstağni olamazlar. Zira insanların akılları farklı seviyelerde yaratılmıştır. Kulların bunu şikayet konusu etmemeleri için peygamberler gönderilmiştir. Nesefî fiilleri aklen üç kısma ayırır: vâcip, mümteni, mümkün. İnsan akli birçok bakımdan eksik ve yetersizdir. Akıl neyin vacip ve neyin mümteni olduğunu bilebilse bile, mümkün olan varlıklar âlemini tam olarak bilemez. Mümkün, ortada olan konulardır. Mümkün olan konuları bilen bir elçiye ihtiyaç vardır. Çünkü insan akli mümkün olan konuları vacip veya haram kabul edebilir. Mümkün olan konuların vacip veya haram kılınmasından ne çıkar demek yanlış sebebiyet verir. Mümkün vacip kılınırsa sevap, haram kılınırsa ikap vardır. Dolayısıyla vacip kılınan mümkün terk edilmekle vacibin terk edilmesinin mübâhlığı, eğer haram ise haram olan şeyin işlenmesinin vacipliği gibi hikmet dışı bir durum hasıl olacaktır. Nesefî, bundan dolayı Allah'ın insanoğlunu ilâhi bilgidен yoksun bırakmadığını ve peygamberlerini gönderdiğini zikreder.

Nesefî insanların zekâ durumlarına göre üç sınıfa ayrıldıklarını beyan eder. Birincisi: yüksek akıllı, keskin zekâlı ve meselelerin özüne vâkıf kişilerdir ki kendilerini ilâhî meseleleri anlamaya ve düşünmeye adanmışlardır. Bunlar behimî lezzetlerden ve cismanî arzulardan yüz çevirmişlerdir. İkincisi: akılca ve zekâca üstün olmalarına rağmen kendilerini dünya meselelerine fazlaca verdiklerinden dolayı aklî delilleri düşünmekten kaçınanlardır. Üçüncüsü ise, zekâca geri, âdî karakterli ve katı fikirli kimselerdir.¹⁵⁷

Nesefî bu üç sınıfı şöyle özetler: “Birinci sınıf, eşyânın hakikatini araştırır ve nazarı bilgilere itibar eder, peygamberlere ve vahyî bilgilere karşı da müstağni davranırlar. Diğer iki sınıf ise bundan müstağni kalamazlar. İkinci sınıftakilerin akılları yüksek olsa da, onlar zekâlarını dünyalık kazanmaya ve dünyevî lezzetler elde etme yolunda kullanırlar. Üçüncü sınıf ise akıl seviyeleri düşük ve hantal zekalı olduklarından ötürü Al-

¹⁵⁶ Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 460

¹⁵⁷ Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 460, 461

lâh'a şükür görevini yerine getiremezler. Bunlar sadece kendi akıllarıyla baş başa bırakılırsa istikâmeti bulamaz ve yollarını şaşırırlar. Onlara yol gösteren olmalı ki kulluk vazifelerini gereken şekliyle yerine getirebilsinler. Birinci sınıf yani kendi başına hakikate ulaşabilecek olanlar diğerlerine nisbeten (oranla) çok azdır. Durum böyle olunca sayıca çok az olan bu sınıfın vahyî bilgiye ihtiyaç hissetmemesi dikkate alınmaz. Hüküm genele göre olacağı için çoğunluk dikkate alınır.”¹⁵⁸

Nesefî peygamberlerin getirdiği bilgilerin akla desteğini bir başka açıdan şöyle değerlendirir: “ şüphesiz, Allâh'ın âlemde yarattığı cevherlerden, yaratılmışların bedenlerinin faydası için olanlar vardır. Hayatlarını devam ettirmek için gerekli olan gıdalar, hem sıhhatlerini korumak hem de ârız olan hastalıkları gidermek için kullanılan ilaçlar bunlardandır. Yine alınması ile hızlı bir şekilde ölüme götüren öldürücü zehir gibi helaklerine sebep olanlar vardır. Bunların tabiatına vâkıf olmak, içerdikleri fayda ve zararı bilmek akılların gücü dâhilinde değildir. Onların iç yüzünü bilen birisi tarafından, faydalı olanla faydalanmamız, zararlı olandan da kaçınmamız için bir açıklama gelmeseydi; her bir cevherin fayda ve zarar üzere yaratılmasında, her hangi bir hikmet kalmazdı.¹⁵⁹ Akıl yok olma tehlikesine karşı tecrübeli değildir aslında bu tehlikelerden korunmak tecrübeyle de olmaz. Çünkü zehirlerin tümü aynı anda öldürmez ve tüm zararlı şeyler kullanıldıktan hemen sonra etkisini göstermeyebilir. Bazı zehirler etkisini bir hafta, bir ay, hatta bir sene sonra gösterir. Varlıkların özelliklerini araştırıp uzmanlaşan ilim adamları bu konuyu çok iyi bilirler.¹⁶⁰

Nesefî “sözgelimi bir kişi herhangi bir yiyeceğin zehirli olup-olmadığını görmek için emri altındakilere yemelerini emretse ve bu arada kendiside açlıktan ölmek için yese eğer yediği yiyecek zehirli değilse hep birlikte kurtulmuş olurlar, şayet zehirli ise bir müddet sonra ölürler. Aslında yemedikleri takdirde yanlarında başka yiyecek de olmadığından bu takdirde da açlıktan ölmek gibi bir tehlike ile karşı karşıyadırlar.” bu duruma şu şekilde açıklık getirir: “Öncelikle, Allâh Teâlâ gıdaların faydalı yada zararlı (ilaç yada zehir) olduğunu bildirmeseydi akıl sahipleri bu yiyecekleri yemeye cesaret edemezlerdi. Böylece hayatların devamı için gerekli olan gıdaların yaratılması hikmet dışı olurdu ki Allâh abes iş yapmaz. İkinci olarak, imtihan olan insanların bedenlerin

¹⁵⁸ Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 462

¹⁵⁹ Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *et-Temhîd fî usûli'd-Dîn*, s. 42, 43

¹⁶⁰ Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 454

canlılıklarını devam ettirebilmeleri için gerekli olan gıdalar yaratılmasaydı kısa zamanda onlar ölüp giderlerdi ki bu da yaratılışı manasız hale getirirdi. Mahlukâtın gayesiz bir şekilde yok olmak için yaratılması ve özellikle sonunun kötü olması hikmet dışıdır. Allâh Teâlâ eşyanın menşei ve özelliklerini öğretmeyi kulları arasından seçtiği kişilerle yapar. İnsanlara hayatta kalmaları için gereken faydalı gıdaları Allâh'ın öğretmesi şüphesiz hikmetinin tezâhürüdür. Üçüncü olarak, herkes hayatlarını devam ettirecekleri şeyleri öğrendikten sonra şüphe yok ki tabiatı gereği yaşamayı sevecek ve hayatını devam ettirecek şeyleri elde etmek isteyecektir. Eğer din insanlara hayata tutunmayı emretmese, dinin hükümleri hayat kanunlarını sınırlamasa insanlar bu hükümleri yerine getirmede ümitsizliğe düşerdi. İşte o zaman herkes tabiatının meylettği, hayatı için gerekli gördüğü, istifade edeceğini umduğunun peşinden koşardı. Bu durumda ise çekişme ve düşmanlık meydana gelir, bu ise kin ve nefretin doğmasına sebep olurdu. Bunların hepsi de savaşa ve birbirini yok etmeye sevkeder ki böyle bir halde mahlûkatın son bulması, insanoğlunun soyunun kesilmesi ve cinsinin ortadan kalkması söz konusudur. Oysa yaratılışın amacı öncelikle bekadır. Yani insanın ve içinde yaşadığı alemin devamlılığıdır. Eğer insana bu devamlığı sağlayacak bilgi ve tecrübe öğretilmezse insanın ve çevresinin helakı söz konusu olur.¹⁶¹

Dolayısıyla peygamberlerin gönderilmesinde ve dinlerin vazedilmesinde yaratılmışlar için güzel bir sonun elde edilmesi ve kullar arasında bozgunculuğa yol açan etkenlerin giderilmesi söz konusudur. Her türlü bozgunculuk ve sapıklıktan korunmak ancak Allâh'ın yardımıyla mümkündür.¹⁶² İyiliklere ve kötülöklere tek tek değil genel olarak vâkıf olma akılların yetenekleri dahilindedir. Neseî bu durumu iki vecihte açıklar. Birincisi: Şeref ve hikmet insanların kendilerini bilmeleridir. Böylece deneyimli âlimle, aptal ve câhil olanlar birbirinden ayrılır. Bu fertlere iyi ve kötünün bildirilmesi gerekir ki akıl sahibini iyiliğe yöneltsin ve kötölükten de sakındırsın. Zira böyle olmazsa aklın yaratılışında ki “ iyiliğe meyilli ve kötölükten de kaçınır ” olması bir anlam ifade etmez. İkincisi: Akıl kendi haline bırakılırsa iyiliğe meyilli, kötölükten nefret etse bile sahibine gerçek iyiliği ve kötölüğü gösteremez. Akıl iyiliğe meyilli olduğu için sa-

¹⁶¹ Ebu'l-Mûin en-Neseî, *Tabîratu'l-Edille*, I, s. 455; en-Neseî, Ebu'l-Muîn, *et-Temhîd fî usûli'd-Dîn*, s. 43

¹⁶² Ebu'l-Mûin en-Neseî, *et-Temhîd fî usûli'd-Dîn*, s. 43

hibini iyilik yapmaya ve kötülükten de sakınmaya çağırır. İşte emir ve nehyin manası budur. Çünkü emir ve nehiy sadece yapmaya ve yapmamaya davettir. Allâh Teâlâ'nın akli "meyledilmesi gereken iyi şeylere meyleder" ve "nefret edilmesi gereken kötü şeylerden de nefret eder" kabiliyette yaratması onun emir ve nehiylerin delili ve işaretçisi olduğunu gösterir.¹⁶³

Nesefî aklın tabiatında dünya ve âhirette istediği şeylere ulaşma imkânının olamayacağını ifade eder. Eğer ulaşma imkânı olsaydı sürekli tefekkür, araştırma ve fikir üretmesi gerekirdi ki bu da ona çok zahmetli ve meşakkatli bir iş olurdu. Şayet akla bütün bu bilgiler birisi tarafından bildirilirse zahmet çekmeden arzuladığı şeylere nail olur. Genellikle de peygamberlere tabi olanlar – çoğunluğu itibariyle akıl seviyeleri yüksek olmasa bile – hakka tutunur ve hayatlarını devam ettirirler. Ayrıca bununla bağlantılı olarak Nesefî filozofların üstün zekâlı, yetenekli ve ömürlerinin büyük bir kısmını ilme adanmış olsalar da, küfür ve dalâletin içine saplandıklarını zikreder. Bu filozoflardan neredeyse hiç birisi Allah'ın birliğini itiraf eden, emir ve nehiyleri kabul eden ve ahireti yani yeniden diriltilmeye inanan kişiler değildirler. Ancak bir peygambere tabi olanlar ve ondan istifade eden filozoflar bunların dışındadır. Peygamberler insanlık için büyük bir ni'mettir. Kim bu ni'mete şükürle mukabele etmezse ahmaklık ve cahillik etmiş olur.¹⁶⁴

Peygamberlerin gönderilmesi Allâh'ın insanoğluna gönderdiği sayılamayacak nimetlerden bir ihsan olarak değerlendirilmelidir. Bazı nimetler vardır ki onlardan fazla haz ve lezzet alınmaz. Fakat fazla lezzet alınmayan bu nimetlerden beklenen ihtiyaç giderilir. Mesela yünden bir lezzet alınmaz ama setri avret onunla sağlanır ve sıcakla soğuktan onun vasıtasıyla korunur. Bazı nimetlerden ise lezzet ve rahatlık elde edilir. İştah açıcı yemek ve şatafatlı giyecekler bu kategoride değerlendirilir. Bunlar da Allâh'ın bir diğer ni'met ve fazlı olarak değerlendirilmelidir. Allâh insan vücudunda iki el, iki göz gibi organlarda tekle yetinmedi, fazlasıyla insanoğlunu ni'metle donattı. Eğer tek el, tek göz yaratsaydı o da ni'met sayılırdı.

Nesefî'ye göre Allâh Teâlâ varlığına ve birliğine tek akli delille yetinmemiştir. Bilakis yarattığı her şeyde Allâh'ın varlığına ve birliğine işaret eden bir çok deliller vardır.

¹⁶³ Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 457

¹⁶⁴ Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 463

Allâh'ın peygamber göndermesi bu delillerden sadece bir tanesidir. Akıl Allâh'ı bulmaya yetse bile peygamber gönderilmesi hikmet dışı değil bilakis inâm ve lütûftur.¹⁶⁵

İnsanların din ve dünya ile ilgili meselelerini anlama ve çözümleme hususunda bilgilerin yetenekleri bakımından çeşitli olmaları bilinen bir gerçektir. Bir bilginin insanlarla ilgili tüm meseleleri bilmesi ve bunları tek başına halletmesi, elbette ki mümkün değildir. Akla göre de böyle bir şey muhaldir. Gerek dînî, gerekse dünyevî, insanlarla ilgili tüm meseleleri, onlar için neyin iyi, neyin kötü olduğunu hakkıyla bilen tek varlık, şüphesiz Yüce Allâh'tır. Allâh'ın bildiği bu gerçekleri kullarına ulaştıracak bir vasıtaya ihtiyaç vardır. Bu da, bu görevi yerine getirmek üzere gönderdiği peygamberlerdir.¹⁶⁶ Mâtürîdî, akılla her şeyin idrak edilmesinin imkânsızlığını ve dolayısıyla bazı şeyleri kavramada aklın da hi peygambere ve onun irşâdına muhtaç olduğunu bu şekilde ifade ettikten sonra, özetle şunları zikreder¹⁶⁷: “insanların sadece akıllarını kullanmak veya bilenlere danışmak, ya da tüm kabiliyet ve yeteneklerini kullanarak içtihad etmek suretiyle her an karşılaştıkları türlü problemlerini çözmeyi başardıkları kabul edilse da hi, peygamberlerin gönderilmesinin yine de kendileri için büyük bir ni'met, kıymetli bir yardım olduğunda şüphe yoktur. Bu, Allah'ın onlara büyük bir lütfu ve ihsânıdır. Bunu inkâr etmek, cehâlettir, ahmaklıktır, lütfun ve ihsânın değerini bilmemektir. Oysa peygamberin gönderilmesinin basta gelen nedenlerinden biri de, insanların yükünü hafifletmek ve yorulmadan doğru yolu bulmalarına yardımcı olmaktır. işte bunun için akıl da genel olarak peygamberlik müessesesini sevmiş ve ona karşı sempati duymuştur. Ayrıca insanların her an karşılaştıkları problemlerini çözmek, yaptıkları hatalardan dolayı kendilerini ikaz etmek, uyarmak bakımından da peygamberlerin gönderilmesi büyük bir nimettir. Bu da, şüphesiz onları, akıllarını kullanmalarına, gerçekleri araştırmalarına ve dolayısıyla şeytanın güzel gösterdiği şeylerden kaçınmalarına, hevâ ve heveslerine uymamalarına vesile olacaktır.”¹⁶⁸

Sonuç olarak Neseî peygamberliği temelledirirken mezhep önderi Mâtürîdî'nin ortaya koyduğu tespitleri detaylandırır ve aklın temel bazı şeyleri bilebileceğini kabul

¹⁶⁵ Ebu'l-Mûin en-Neseî, *Tabsıratu'l-Edille.*, I, s. 464.

¹⁶⁶ Işık, Kemal, *a.g.e.*, s.108; Mâtürîdî, *Kitab'üt-Tevhid*, (terc. Topaloğlu, Bekir), *Kitabü't Tevhid Tercümesi*, s.227;

¹⁶⁷ Işık, Kemal, *a.g.e.*, s.109.

¹⁶⁸ Topaloğlu, *a.g.e.*, s.231; Işık, *a.g.e.*, s.109

eder. İnsanın hayatını devam ettirebilmesi için kâinatta bulunan gıda maddelerine ihtiyaç duyar. Hangisinin faydalı yada faydasız olduğunu ancak denemeyle bilebileceğini ifade eder. Böyle bir tecrübe de ölümlere sebebiyet verebilir. Kâinattaki bu gıdaların ilaç yada zehir olduğu akılla bilenemez. Bunları insanlara açıklayacak bir rehber (peygambere) ihtiyaç vardır.¹⁶⁹ Bu akıl yürütmeye peygamberliğin ispat edilmeye çalışılması, insanlığın ilk dönemleri dikkate alınarak değerlendirilirse isabetli kabul edilebilir. Bilim ve teknolojinin, tabîî ilimlerin ve laboratuvar imkânlarının son derece geliştiği günümüzde, bu tarzda peygamberliğin ispat edilmeye çalışılması tutarlı gözükmemektedir.¹⁷⁰

IV. PEYGAMBERLİK KARŞITI AKIMLAR

İnsan aklının, dünya hayatının sürdürülmesinde yeterli olduğunu, dolayısıyla peygamber gönderilmesine ihtiyaç olmadığını savunanlar olmuştur. Bunların başında ise; Sümeniyye, Berâhime ve İbâhiyye gelir. Onlara göre, eğer peygamber aklın bilebileceği şeyleri getirirse o takdirde peygamberlerin gönderilmesi faydasız ve hikmet dışı olur ki bu da Hakîm olan Allâh'a yakışmaz. Şayet peygamber aklın kabullenmeyeceği şeyleri getirirse bu da reddolunmaya mahkumdur. Çünkü akıl da Allâh'ın sarsılmaz bir delilidir. O'nun delilleri ise birbirini nakzetmez. Dolayısıyla aklın kabullenmediği şey bâtildir.

Özet olarak bunlar şöyle diyorlar: “Kullar bazı emiri yerine getirmek ve yasaklardan kaçınmakla yükümlüdür. Onların filleri güzel ve çirkin kısımlara ayrılır. Güzel şeyler emredilmiş, çirkin olanlarsa yasaklanmıştır. Fakat iyilikleri sevme kötülüklerden de nefret etme fitratıyla yaratılan insanın akli bunları bilmek hususunda yeterli olduğu için peygamberlerin gönderilmesine gerek yoktur.”¹⁷¹

Nesefî bazı fırkaların “İcabet etmeyecekleri ve hatta kötülük yapacakları bilinen bir kavme peygamber gönderilmesi aklın kabîh sayacağı bir husustur.” görüşlerinin yanlış-

¹⁶⁹ Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *et-Temhîd fi usûli'd-Dîn*, s. 43

¹⁷⁰ Yavuz, Salih Sabri, *İslâm düşüncesinde nübüvvet*, s. 91

¹⁷¹ es-Sâbûnî, Nureddin, *Maturidiyye Akaidi*, trc. Bekir Topaloğlu, s. 103; ayrıca bilgi için bkz, Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 460

lığını izah eder.¹⁷² Bir hükümdar kendisine isyan edenlere elçi gönderse, elçi de halka iyi davranırsa hatta elçiye kötü davranıldığında sadece misliyle mukabelede bulunsa bu hükümdar için sefihlik midir? Şüphesiz bu sefihlik değildir diye cevap verilir. Yani elçiye kötü davranılacak diye hükümdarın elçi göndermemesi akla uygun düşmez. Aynı şekilde peygamber gönderen Allah, peygambere yapılacak olan kötü muameleden dolayı sefeh olmakla itham edilemez. Peygamberler peygamberliklerini çeşitli yollarla ispat ederler. Bu ispat yollarından biri de mûcizedir. Mûcize ile peygamber mukabil taraftan gelebilecek ret ve kötülüğü bertaraf edebilirler.¹⁷³

A. Berâhime

Sanskritçe’de “söylemek, konuşmak, bağırarak, güçlü olmak” anlamlarındaki “brh” kökünden türetilmiş olan brahman kelimesi “kutsal kudret, yüce gerçek” anlamındadır. Kelimenin müzekker şekli olan brahmâ ise “bu kudrete sahip erkek kişi” demektir. Brahman kelimesi zamanla her şeyin özünü ifade etmeye başlamış, dünyaya şekil ve düzen verdiği için ilâh olarak nitelendirilmiş ve yaratıcı tanrının adı olmuştur. Bu kavram aynı zamanda din adamını da ifade etmektedir. Brahmanizm ise Hindistan’ın kuzeyinde Vedalar¹⁷⁴ sonrasında ortaya çıkıp M.Ö. 1000- M.S. 500 yılları arasında yaşayan ve Hinduizm’in nüvesini oluşturan dinî ekolü ifade eder.¹⁷⁵

İslâm kaynaklarında Brahmanizm’den “el-Berâhime” veya “el-Berhemiyeye” diye sözedilir.¹⁷⁶ Berahime hint asıllı Berham veya Berâhim adlı şahsa tâbi olanlara verilen addır. Şehristânî Berâhime’nin “İbrâhim’e intisab eden kimseler olduğundan dolayı bu ismi aldıkları” fikrini reddeder. O’na göre Berâhime aslında peygamberliği inkâr eden bir gurup olduğu için Hz. İbrâhime nispet edilmeleri doğru düşmemektedir.¹⁷⁷

¹⁷² Ebu’l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu’l-Edille*, I, s. 464.

¹⁷³ Ebu’l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu’l-Edille*, I, s. 465

¹⁷⁴ Veda “bilgi” anlamına gelmektedir. Hint dinî düşüncesinin en önemli kutsal metinleri olan vedaların en belirgin özelliği politeist karakterde oluşudur. Vedalar’da oldukça gelişmiş bir tanrılar topluluğu (pantheon) vardır. Vedalar’da neredeyse her gücün ilahlaştığı görülür. Tanrıların sayısını hesaplamak imkansızdır. Çok tanrılı bir yapı içinde zamanla bir tanrıyı öne çıkarma sonucu bazı tanrılar (Prajapati, Varuna) önem kazanmıştır. Vedalar tanrılara adanan dualar, büyü formülleri ve ilahilerle doludur.

¹⁷⁵ Tümer, Günay, “*Brahmanizm*”, DİA, c. 6, s. 329

¹⁷⁶ Tümer, Günay, a. g. e., DİA, VI, s. 332

¹⁷⁷ Yavuz, Salih Sabri, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet*, 140

Kelâm eserlerinde nübüvvet itiraz niteliğindeki görüşler genelde Berâhime'ye nispet edilmektedir. Berâhime'ye nispet edilen görüşler genel olarak şu noktalarda yoğunluk kazanmaktadır:¹⁷⁸

a. Aklın peygamberlik konusunda kendi kendine yeterli oluşu, hem de bunun Allah hakkında muhal bulunuşudur. Zira Allah akli kemale erdirmiş, nakle bağlı maslahatlar dahil her şeyin ölçüsünü ve bilgisini ona yerleştirmiştir. Bu sebeple peygamberlerin getireceği hükümler akla uygun düşecekse zaten onlara ihtiyaç olmaz, aykırı şeyler getireceklerse de onları kabul etmekle kendimizi inkâr etmiş oluruz. Ayrıca peygamberlerin getirdikleri namaz, kâbeyi tavaf, sa'y, bazı gıdaların haramlığı, hayvan kesimi (kurban) gibi hükümler hep aklın çirkin bulacağı hususlardır.¹⁷⁹

b. Peygamberliğin belgelenmesi için delil olarak kullanılan mûcizelerin oluşumu ve fiilen gerçekleştiği sabit değildir.¹⁸⁰ Peygamberlerin doğru oldukları ancak mûcizelerle sabit olur. Mûcizeler aklen imkânsız olduklarına göre, peygamberlerin doğruluğunu ortaya koyacak başka bir delil olmadığından nübüvvet imkânsızdır.¹⁸¹

c. Peygamberlerin beşer olmalarıyla ilgilidir. Aklen, elçi ile onu gönderen varlık aynı türden olmalıdır. Kadim varlık zatı gereği yaratılmışların türünden olamayacağına göre onlara insan türünden peygamber göndermesi de düşünülemez.¹⁸²

d. Peygamberlerin getirdiği ibadetler manasız olup herhangi bir fayda sağlamaktan uzaktır. Dolayısıyla bu faydasız teklifleri getirmek Allâh'ın hikmetine uygun değildir.¹⁸³

Gazzâlî'ye göre Brahmanlar hem Hz. Peygamber'i ve hem de diğer bütün peygamberleri tekzip etmişler, bunların peygamberliklerini kabul etmemişler ve böylece de Hıristiyanlardan ve Yahudilerden daha çok tekfir edilmeye layık olmuşlardır.¹⁸⁴

Nesefî **Berâhime** diye bilinen bu grubun Hint felsefesine bağlı olduğunu benimsemektedir.¹⁸⁵

¹⁷⁸ Tümer, Günay, a. g. e., DİA, VI, s. 333

¹⁷⁹ Can, Mustafa, a.g.e., s.45

¹⁸⁰ Tümer, Günay, "a. g. e., DİA, VI, s. 333

¹⁸¹ Yavuz, Salih Sabri, a. g. e., s. 141

¹⁸² Can, Mustafa, a.g.e., s. 47

¹⁸³ Yavuz, Salih Sabri, a. g. e., s. 141

¹⁸⁴ Gazzâlî, *el-İktisad fi'l-İtikad, (İtikad'da Orta Yol*", trc. Kemal Işık), AÜİF Yay., Ankara 1971, s. 188.

¹⁸⁵ Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 444

Nesefî *Tabsıratu'l-Edille* adlı eserinde Berâhime'nin peygamberlikle ilgili şu fikirleri savunduğunu ifade eder: “Berâhime, Allah Teâlâ'nın kulları üzerinde emirleri ve nehiyleri olduğunu ve insanların amellerinin iyi ve kötü olarak iki kısma ayrıldığını, iyiliklerin emredildiğini, kötülüklerin nehyedildiğini savunmuştur. Ancak Allah Teâlâ insanın tabiatını iyiliğe meyilli yaratmış olduğundan, onun tabiatına bütün iyilikleri yerleştirmiş, ayrıca kötülükleri ona bildirmiş, insan tabiatını da ondan nefret ettirmiştir. İnsanlar akıllarıyla emir ve nehyi yapmakla mükelleftir. Yani insanın akıyla mükellef kılınması yeterlidir. Dolayısıyla insan akı peygambere ihtiyaç duymadan bütün isteklerine ulaşabilir. Eğer Allah Teâlâ insanlara peygamber göndermiş olsa (peygamberlere ihtiyaç duymamalarına rağmen) o zaman Allah Teâlâ faydasız ve neticesi hoş olmayan bir iş yapmış olur ki bu da hikmet dışıdır. Allah Teâlâ bundan münezzehtir.”

Nesefî Berâhime'nin -akla uygun olsa da olmasa da- peygamberliği imkân dairesinde görmediklerini ifade eder. Zira Berâhime'ye göre, peygamberlik akla uygun değilse batıldır. Çünkü akıl da Allâh'ın bir delilidir. Allâh'ın delilleri arasında tezat olmaz. Şayet akla uygunsa yine akıl peygambere ihtiyaç duymaz.

Bununla beraber Nesefî Berâhime'nin “Allah Teâlâ peygamberini gönderdiği kavmi tarafından yalanlanacağını, kabul edilmeyeceğini hatta dövülmeye ve işkenceye maruz kalacağını bildiği halde göndermesi hikmetine uygun düşmez ve saçmalık olur.” görüşünde olduklarını zikreder. Çünkü eğer Allah Teâlâ peygamber gönderiyorsa onu kendi cinsinden üstün kılması gerekir. Bir şeyin cinsinden üstün kılınması ve yaratılış itibarıyla denk olması hikmet değildir.¹⁸⁶

Nesefî'ye göre emirler ve nehiyeler mükellefin durumuna göre olmalıdır. Mükellefin durumuna göre olmayan emir ve nehiyelerde bir hikmet olamaz. Diğer yandan insanların akıllarında farklılıklar mevcuttur. Allah'ın insan aklına göre beyan ulaştırması hikmete uygun olmalıdır. Bu kadar açıklamadan sonra Berâhime'nin peygamber gelmesini kabul etmemesine hayret etmek gerekir. Bu kadar şeyi akıyla bilebileceğini iddia eden kimse bunları bilemeyeceği kesin olunca o, kendisini Allah'la aynı hissediyor demektir.

¹⁸⁶ Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 444

Dolayısıyla böyle bir iddiada bulunan kimsenin cehaletine ve şaşkınlığına denilecek başka bir söz yoktur.¹⁸⁷

B. Sümeniyye

Bugün Budizm olarak bildiğimiz dine İslam Kaynaklarında Sümeniyye ismi verilmiştir. Bağdâdî Sümeniyye'nin Tenâsüh'e inanan ve âlemin kıdemini ileri süren akımlardan biri olduğunu ifade eder. Ayrıca tüme varım ve tümünden gelimi reddetmişler ve beş duyunun haricinde hiçbir şeyin bilgi sebebi olamayacağını savunmuşlardır. Bu akım islâmiyetten önce doğmuştur. Onların bir çoğu âhireti ve ölümden sonra dirilmeyi inkâr etmişlerdir. Yine Sümeniyye'nin büyük bir kısmı, ruhların değişik şekillerde tenâsühüne inanmış ve insan ruhunun köpeğe, köpeğin ruhunun da bir insana geçmesini caiz görmüşlerdir. Onlara göre bir bedende günah işleyen birisi cezasını başka bir bedende çekecektir. Ayrıca Sümeniyye “Bir şey ancak duyular vasıtasıyla bilinebilir.” demelerine rağmen, tenâsühün duyularla bilinemeyeceğini ifade etmişlerdir.¹⁸⁸

Nesefî Sümeniyye ve Berâhime gibi fırkaların Allâh'ı kabul edip peygamberliği inkâr ettiklerini ifade eder. Bu fırkalara göre, haber bilgi vasıtası değildir. Onlar peygamberin haber verdiği şeylerin bir mana ifade etmediği bu yüzden de peygamber gönderilmesinin faydasız olduğu görüşündedirler.¹⁸⁹

Nesefî bu fırkaların haberin bilgi vasıtası olmadığına ilişkin iddialarının da bir haber olduğunu, dolayısıyla haberin butlanına ilişkin iddialarının söz konusu haberin yanlışlığını ortaya koymak için de geçerli olduğunu kaydederek onları ilzam etmektedir.¹⁹⁰

Kısaca ifade etmek gerekirse Sümeniyye ve Berâhime gibi fırkalar peygamberlik inancını reddederek; peygamberlik yerine akli ve duyuları ikame etmektedirler. Aklin ve duyuların peygamberlerin ortaya koyacağı esasları bulabileceğine inanan bu düşünce mensuplarına göre peygamberlik gereksizdir.

¹⁸⁷ Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 460.

¹⁸⁸ Ebû Mansur Abdukaahir el-Bağdâdî, “*Mezhepler Arasındaki Farklar*”, (tec. Ethem Ruhi Fıçlalı), TDV Yay., Ankara 1991, s. 208

¹⁸⁹ Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 447

¹⁹⁰ Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 15

C. İbâhiyye / Huleâ

İbâhiyye "Mübah kılmak, bir şeyin mübah ve meşru olduğunu kabul ve ilan etmek" anlamlarına gelen "ibâha" görüşünde olanların oluşturduğu bir gruptur. Asılsız te'villerle, İslâm dininin koymuş olduğu yasakların bütününe veya bazılarını helâl sayan, farzları ortadan kaldıran; nefsin hoşlanıp zevk aldığı her şeyi mübah ve meşru gören sapık ve batıl bir anlayıştır.¹⁹¹

İbâhîlere göre: "Bir insan sevgi ve aşkın son haddine ulaşır, kalbi saf hale gelir ve münafıklık bahis konusu olmadan imanı küfre tercih eder duruma ulaşırsa; emir, nehiy ve dinî mükellefiyetler ondan sâkıt olur. Büyük günah işledi diye Allah böylelerini cehenneme sokmaz. Bu mertebeye ulaşan insanlardan bedenî ve zahirî ibadetler düşer. Böyle kimselerin ibadeti, tefekkürden ibaret olur"¹⁹²

Nesefî bu akım için tekili *hâlia* ' çoğulu ise *huleâ* ' şeklinde bir isim kullanır. *Hâlia* ' Allaha itaat bağlarını kesmiş aklının onu çağırdığı iyi şeylerden yüz çevirmiş, heva ve nefsinin emrettiği kötülüklerle meşgul olan biridir. Bu kişi tasavvufun arkasına saklanmış ancak gerçek yüzü ortaya çıkınca huleâ'/ibâhiyye fırkasına mensup olduğu ortaya çıkmıştır. Bu fırka serbest düşünce fikrini savunmaktadır.¹⁹³

Ebu'l Mu'in en-Nesefî "Allah Teâlâ hikmet sahibidir, yaptığı her iş hikmet yörüngesindedir. Yaptığı hiçbir şey isabetsiz değildir." sözü üzerinde bütün İslam âlimlerinin icmâ ettiğini zikreder. Ancak Allah Teâlâ'nın dünya ve âhirette kullarının ihtiyaç duydukları şeyleri onlara duyurmak için onların içinden birini seçip peygamber göndermesi, bu fırka mensuplarının ihtilâf ettiği bir husustur. İlim ve firâset sahibi insanlar Allah Teâlâ'nın kulları içerisinde seçtiği birini onlara göndermesinin doğru ve hikmet olduğunu, Allah'ın kullarına müjde veren ve onları uyaran peygamberler gönderdiğini ve onları mucizelerle desteklediğini ifade etmişlerdir.

Fakat hulea gibi bazı akımlar peygamberliği kabul etmemişlerdir. Onlara göre peygamberlik; emir, nehiy, teklif konuları ile helâl ve haram kılma gibi hususları içerdiği için hikmetsizdir. Halbuki Allâh Teâlâ'ya emretme, neyetme ve haram kılma gibi fiiller

¹⁹¹ Topaloğlu, Bekir, *Kelâm İlmi Giriş*, Damla Yayınevi, İstanbul 1993, s. 242

¹⁹² Teftazânî, *Şerhu'l-Akâid*, Çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay. İstanbul 1991, s. 347

¹⁹³ Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Tebziratu'l-Edille*, I, s. 443

uygun düşmez. Çünkü emreden için yerine getirilmesinde fayda olan bir emir ve nehyeden için yapılmasında zarar olmayan bir nehiy hikmetsizlik olarak görülür. Haram kılanın ihtiyacı olmayan bir şeyi haram kılması cimriliktir. Allâh Teâlâ sefihlik ve cimrilikten menezzehtir.¹⁹⁴

Nesefî bu iddialara cevaben şunları ifade eder: Bir kimse kendisine ve başkalarına faydası olmayan bir işi yapıyorsa bu sefihliktir. Kendisi faydalanmasa da başkalarının faydasına olan bir iş sefihlik değildir. Allâh da başkalarına fayda veren bir iş yapmıştır. Bu durum ne görünür âlemde ne de gayb âleminde sefihlik sayılmaz. Allâh Teâlâ kâinâtı kendisi için bir menfaat beklemeden yaratmıştır. Faydalanmak onun için söz konusu değildir. Eğer faydalaniyor olsa ihtiyaç duyması manasına gelir ki, bu da O'na noksanlık atfetmek olur. Bu da sonradan yaratılmışlık alâmetidir.¹⁹⁵

D.Tâbiyyûn

Nesefî tabiatçıları “âlemi yaratan bir Tanrı’yı kabul eden fakat peygamberliği inkâr eden” bir akım olduğunu ifade eder.¹⁹⁶ Onların peygamberliği inkar konusunda asıl itiraz ettikleri nokta peygamberliği ispat eden mûcizenin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğidir. Bu akıma göre peygamberliğin ispatı mümkün olmadığına göre peygamberlik câiz değildir. Çünkü hakiki peygamberle yalancı paygamber (mütenebbî) ancak bir delil (mûcize) ile ayırt edilebilir. Onlara göre peygamber, peygamberliğini ispat için mûcizeye başvurursa gerçekleşmesi imkânsız bir yola girmiş olur.¹⁹⁷

Peygamberliği temellendiren ve nebî ile mütenebbîyi ayırt edecek olan mûcize iki şekilde gerçekleşebilir. Ya tabiat kanunları dışında yahut tabiat kanunları çerçevesinde gerçekleşir. Tabiatçılara göre birinci durum muhaldir. Çünkü tabiat kanunlarının dışına çıkmayı ve hârikulâdeye benzer bir şey getirmeyi mütenebbî de başarabilir. Ancak mütenebbî gerçek hârikulâde şeyler getiremez. Zira tabiat üstü şeylerin yapılması imkânsızdır. İkinci durumda ise nebî ile mütenebbîyi birbirinden ayırt edebileceğimiz bir

¹⁹⁴Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 443

¹⁹⁵ Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 449

¹⁹⁶Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 446

¹⁹⁷Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 445

delil bulamayız. Bu durumda peygamberlik ispat edilmiş olamayacağı için nübüvvet batıl olmuş olur.¹⁹⁸

Tabiatçılar tabiat üstü olaylarla ilgili haberleri tevatürle da hi gelmiş olsa kabul etmezler. Mesela: Asanın yılanı dönüşmesi, taştan suyun çıkması, denizin ortadan ayrılması, körün ve alaca hastasının iyileştirilmesi, ölünün diriltmesi, devenin ve zehirli koyunun konuşması, parmaklardan su akması gibi olaylar bu kabildendir.¹⁹⁹ Neseî onları bu görüşlerine cevaben şunları zikreder: “Peygamberlerin birçoğunun gösterdikleri olağan üstü olaylar, onların peygamberliğinin ispatına bir delildir. Taştan devenin çıkması, ateşin soğuk ve selametli olması, asanın yılanı dönüşmesi, rüzgâr, cin ve şeytanların peygamberin emrine verilmesi, dağın tesbih etmesi, demirin eritilmesi, ölülerin diriltmesi, kuru kütüğün inlemesi, devenin şikâyeti, zehirli koyunun konuşması, parmaklardan suyun akması, gibi alışılmışın dışında ki olaylar peygamberliğin delilleridir. Zuhur ettiği zamanda yaşayan insanlar bütün bu olağan üstü olaylara şahitlik etmiştir. Onlardan sonrakiler için mütevâtir haber kesin bir bilgi niteliğindedir. Bu haberleri sonraki nesillere taşıyanları töhmetle, fiskla ve menfaat elde etmekle suçlayamayız. Çünkü bu güvenilir insanların yalan olan bir haber üzerinde icmâ etmeleri mümkün değildir.”²⁰⁰

Tabiatçılara göre tabiat kanunlarının dışına çıkmak imkânsızdır. Neseî bu görüşün yanlışlığını vurgulayarak, onların delilsiz ve şüpheye dayanarak inkâr ettikleri bu olağan dışı olayların ilim elde etme vasıtalarından biri olan duyularla sabit olduğunu ifade etmiştir. Şayet onların itirazları sağlam bir delille desteklenmiş olsaydı ve de bu delilin reddi mümkün olmasaydı belki de bu itirazları kabul edilecekti. Çünkü aklî delil istidlâlî ilmi gerektirir. İstidlâlî ilimde yanılma ve hata mümkündür. Halbuki onların itiraz ettiği şey kendisinde hata ve yanılma olmayan, zarurî ilim gerektiren selim duyularla sabittir. Bunlardan biri reddedilecekse hata ve yanılma ihtimali olanın yani istidlâlî bilgiye dayanan ve hatalı olma ihtimali bulunan bilginin reddedilmesi böyle bir ihtimali taşımaya göre daha isabetlidir.²⁰¹

¹⁹⁸Ebu'l-Mûin en-Neseî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 445

¹⁹⁹Ebu'l-Mûin en-Neseî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 445

²⁰⁰Ebu'l-Mûin en-Neseî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 475

²⁰¹Ebu'l-Mûin en-Neseî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 475

Bu gruptan bazılarına göre tabiat kanunlarının dışına çıkmak Allâh'ın güç yetirebileceği bir şeydir. Öte yandan peygamberin getirdiği mûcizeye benzer şeyleri sihirbazların da yaptığı görülür. Böylece birini diğerine tercih edemeyeceğimiz bir durum meydana gelir ve nebî ile mütenebbînin birbirinden ayırt edilmesi mümkün olmaz.²⁰²

Nesefî tabiatçıların bu görüşlerinin de yanlış olduğunu ifade eder. Çünkü sihirbazların yaptıkları incelemeye tabi tutulacak olursa bunların her geçen gün zayıfladıkları ve yok olmaya başladıkları görülecektir. Aynı zamanda bunların bir aldatmaca ve uyutmaca olduğu anlaşılacaktır. Göz boyamacı / İllizyonistin yaptığına gelince, onun yaptığı da insanların dikkatini bir şeyde yoğunlaştırıp onlara başka bir şey göstermektir. Bu sadece bir el çabukluğu marifetidir. Fakat mûcize üzerinde araştırma yapıldıkça sağlamlığı, günler geçtikçe de sübutu ve devamı artar. Sihir (büyü) ise, tam manasıyla küfür, şirk ve şeytanı yücelten kelimeler kullanılarak yapılır. Sihir Allâh'ın isminin anıldığı yerde yapılmaz. Çünkü Allâh'ın ismi anılırsa sihir derhal silinir ve yok olur. Bundan dolayı sihir şirkin yaygın olduğu ve putlara tapılan yerlerde daha çok görülür. Peygamberlerin durumu ise bunlardan tamamen farklıdır. Peygamberler devamlı Allâh'ın zikriyle ve O'na yaklaştıracak şeylerle meşgul olurlar. Aynı zamanda onlar temizliği ve temiz olan şeyleri tercih eder ve pislikten de kaçınırlar.²⁰³

Peygamberliği inkâr eden tabiatçıların bir başka itirazı da teklif konularının anlamsızlığı ile ilgilidir. Onlara göre peygamberlerin getirdiği emir ve yasaklar anlamsızdır. Mesela: abdest bozulduğunda necasetin çıktığı yerin değil de başka azaların yıkanması, hacda şeytan taşlanması, iki mekân arası ibadet diyerek koşulması ve faydası yada zararı olmayan Hacerü'l-Esvad'ın selâmlanması anlamsızdır.²⁰⁴

Nesefî bu itiraza da cevaben şunları ifade eder: Peygamberlerin getirdiği emir ve yasaklar doğru ve hikmetlidir. Şayet peygamberler mûcize ile te'yid edilmemiş olsalar bile getirdikleri şeylerin hikmetli ve yararlı oluşu peygamberliklerinin kuvvetli bir delili olurdu. Çünkü peygamberlerin getirdiklerinin bir kısmı Allâh'a yaklaştıran ve şükretti- ren şeyler, bir kısmı güzel ahlâk kurallarıdır. Bir kısmı da insanları sükûn ve huzura

²⁰²Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 445

²⁰³Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 477, 478

²⁰⁴Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 446

kavuşturacak faziletli sosyal kurallardır. Peygamberlerin getirdikleri itikâdî meselelere gelince bunlar sağlam aklın tasdik ettiği şeylerdir. Dahası akıl bu prensiplerin dışındaki inanışların yanlışlığını delâlet etmektedir.²⁰⁵

V. PEYGAMBER VAHİY İLİŞKİSİ

Allâh ile insanoğlu arasında iletişimi gerçekleştiren yegâne unsur peygamberlik kurumudur. Peygamberlik meselesinde en önemli kavramlardan biri, vahiy kavramıdır.²⁰⁶ Dünyaya gönderilen insanoğlu başıboş bırakılmamış, ilâhi bilgi olan, vahiy ile uyarılmış ve ona uyması gereken birtakım kurallar hatırlatılmıştır. Bu işlevin gerçekleşmesinde de son halka peygamberler olmuştur.²⁰⁷ Her millet kendisine gönderilen bu peygamberler aracılığıyla ilâhî bilgiye muhatap olmuş ve uyarılmışlardır.²⁰⁸ İnsanoğlunun peygamberler aracılığıyla uyarılarak, birtakım kurallara uymasının istenmesinde yine insanoğlunun menfaatinin olduğu görülmektedir. Zira medeni hukukun da ilham aldığı birçok şey insanoğluna ilahi bilgiler yoluyla da bildirilmiştir. Hırsızlık,²⁰⁹ cinayet,²¹⁰ zina²¹¹ ve yalancılığın yasaklanması²¹² bu cümleden sayılabilir.

Vahiy kavramı Arapça bir kelime olan “ve-he-ye” fiilinin mastarıdır. Sözlükte; gizli konuşmak, emretmek, ilham etmek, göstermek, süratli ve gizli telkinde bulunmak, îma

²⁰⁵ Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Tabıratu'l-Edille*, I, s. 480

²⁰⁶ Geniş bilgi için bkz. Yazır, M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul Ts. III, s.125.

²⁰⁷ “Ey ehl-i kitap! Peygamberlerin arası kesildiği bir sırada size elçimiz geldi. Gerçekleri size açıklıyor ki (kıyamette): “Bize bir müjdeleyici ve uyarıcı gelmedi.” demeyesiniz.” el-Maide, 5/19

²⁰⁸ “Biz, peygamberleri ancak müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Kim iman eder ve kendini düzeltirse onlara korku yoktur. Onlar üzüntü de çekmeyeceklerdir.” el-En'âm, 6/48; Ayrıca bkz, Yunus, 10/47; en-Nahl, 16/36; el-Fatır, 35/24

²⁰⁹ “hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allâh'tan bie ibret olmak üzere ellerini kesin. Allâh izzet ve hikmet sahibidir.” “Kim (bu) haksız davranıştan sonra tevbe eder ve durumunu düzeltirse şüphesiz Allâh onun tevbesini kabul eder. Allâh çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.” el-Mâide 5/38,39

²¹⁰ “Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın öldürülür. Ancak her kimin cezası, öldürülenin velisi tarafından bir miktar bağışlanırsa artık (taraflar) hakkaniyete uymalı ve (öldüren) ona (gereken diyeti) ödemelidir. Bu söylenenler, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir. Her kim bundan sonra haddi aşarsa muhakkak onun için elem verici azap vardır.” el-Bakara, 2/178; bkz. en-Nisâ 4/93

²¹¹ “Zinaya yaklaşmayın. Zira o bir hayasızlık ve çok kötü bir yoldur.” el-İsrâ, 17/32; bkz.el-Furkan, 25/68; en-Nur, 34/2

²¹² “Ey iman edenler! Adâleti titizlikle ayakta tutan, kendiniz, ana-babanız ve akrabanız aleyhinde de olsa Allâh için şahitlik eden kimselerden olun. (haklarında şahitlik ettikleriniz) zengin olsunlar, fakir olsunlar Allâh onlara (sizden) daha yakındır. Hislerinize uyup adaletten sapmayın, (şahitliği) eğer, бүker (doğru şahitlik etmez), yahut şahitlik etmekten kaçınırsanız (biliniz ki) Allâh yaptıklarınızdan haberdardır.” en-Nisa, 4/135

ve işaret etmek, yazı ile bildirmek ve fısıldamak, esinlenmesini sağlamak, insanın içine doğmak, vb. gibi manalara gelir. Genel olarak "bir şeyi gizli ve hızlı bir şekilde bildirmek" şeklinde tarif edilmiştir.²¹³ Kur'ânî bir kavram olan vahyin Kur'an'da kullanılan biçimlerine baktığımızda ona; cin ve insan şeytanlarının aldatmak için birbirlerine fısıldamaları,²¹⁴ Hz. Zekeriyâ'nın kavmine işaret ve îma etmesi,²¹⁵ Allâh'ın varlıkların kaderini belirlemesi anlamında yere ve göğe vahyetmesi,²¹⁶ balarısına ilham etmesi,²¹⁷ Hz. Mûsa'nın annesine vahyetmesi,²¹⁸ meleklere vahyetmesi,²¹⁹ peygamberlere vahyetmesi,²²⁰ gibi anlamlar yüklenebilir.²²¹

Vahyin ıstılah anlamına gelince; Allah'ın kullarına bildirmek istediği bir takım mesajları ya da bildirimleri, peygamberine doğrudan veya dolaylı yollarla bildirmesidir.²²²

Kur'ân-ı Kerîm'in "Allâh bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından, yahut bir elçi gönderip izniyle ona dilediğini vahyeder."²²³ âyetine göre Allah Teâlâ peygamberlerle üç şekilde konuşur:

- a. Vasıtasız: Allah bildirmek istediği şey konusunda doğrudan doğruya kulunun kalbinde kesin bir bilgi yaratır. Hz. Peygambere Mîraç'ta gelen vahiy bu türdendir.

²¹³ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, TDV Yay. Ankara 1997, s. 37.; ibn Manzur, „vahiy“ mad., *Lisanül Arab*, XV, 171–172; Ünal, Ali, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, İst. Beyan yay. 1990, s.22

²¹⁴ “Böylece biz, her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. (Bunlar) aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler fısıldadılar. Rabbin dileseydi onu da yapamazlardı. Artık onları uydurdukları şeylerle baş başa bırak.” el-En'âm 6/112; Bkz. el-En'âm, 6/71, 121;

²¹⁵ “Bunun üzerine Zekeriyâya, mabeddet kavminin karşısına çıkarak onlara: “sabah akşam tesbihte bulunun” diye işaret verdi.” el-Meryem 19/11

²¹⁶ “Yerküre kendine has sarsıntısıyla sallandığı, toprak ağırlıklarını dışarı çıkardığı ve insan “ne oluyor buna!” dediği vakit, işte o gün (yer) Rabbinin ona bildirmesiyle bütün haberlerini anlatır.” ez-Zilzâl 99/1-5; Ayrıca bkz. el-Fussilet, 41/12; es-Secde 32/12

²¹⁷ “Rabbin bal arısına: Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan kendine evler (kovanlar) edin. Sonra meyvelerin her birinden ye ve Rabbinin sana kolaylaştırdığı yayılım yollarına gir, diye ilham etti. Onların karınlarından renkleri çeşitli bir şerbet (bal) çıkar ki, onda insanlar için şifa vardır.” En-Nahl 16/68,69

²¹⁸ “Musâ'nın anasına: Onu emzir, kendisine zarar geleceğinden endişelendiğinde onu denize (Nil nehri-ne) bırakiver, hiç korkup kaygılanma, çünkü biz onu sana geri vereceğiz ve onu peygamberlerden biri yapacağız, diye bildirdik.” El-Kasas 28/7

²¹⁹ “Hani Rabbin meleklere: “Muhakkak ben sizinle beraberim; haydi iman edenlere destek olun; ben kafirlerin yüreğine korku salacağım; vurun boyunlarına! Vurun onların bütün parmaklarına! diye vahyedyordu.” El-Enfâl 8/12

²²⁰ “Biz Nuh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik ve (nitekim) İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, Esbâta (torunlara), İsa'ya, Eyyüb'e, Yunus'a, Harun'a ve Süleyman'a vahyettik. Davut'a da Zebûr'u verdik.” en-Nisa, 4/163; Bkz; el-Enâm, 6/19

²²¹ Kılavuz, A. Saim, *a. g. e.*, s. 266

²²² Paçacı, İbrahim, “vahiy”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay., s. 678

²²³ Eş-Şûrâ 42/51

- b. Vasıtalı vahiy: Allah'ın perde arkasından konuşmasıdır. Peygamberler Allah'la bazen- Allah'ın bazı cisimlerde yarattığı sesle- konuşurlar. Hz. Mûsa'nın Allah'la Tur Dağı'nda konuşması vasıtalı vahye bir örnektir.
- c. Melek aracılığı ile vahiy: Allah Teâlâ peygamberleriyle bazen de gönderdiği melek vasıtasıyla konuşur. Bu melek genellikle Cibril'dir.²²⁴

Cebrâîl vasıtasıyla gelen vahiyler şunlardır;

- a. Cebrâîl'in vahyi Hz. Peygamber uyanırken kalbine ilkâ etmesidir. Bu çeşit vahiy Kur'ân'da şu şekilde ifade edilmiştir: “(Rasûlüm!) Onu Rûhu'l-Emîn (Cebrâîl) uyarıcılardan olasin diye, apaçık Arap diliyle, senin kalbine indirmiştir.”²²⁵ Ayrıca Hz. Peygamberin “ Rûhu'l-kuds rızkı tamamlayıncaya kadar hiçbir kimşenin ölmeyeceğini benim kalbime üfledi. O halde Allah'a karşı gelmekten sakınınız. Rızkınızı araştırırken güzel bir yol tutunuz.”²²⁶ şeklindeki ifadeleri de konuya açıklık getirir. Yani Cibrîl kur'ân âyetleri getirmek için indiği gibi sünnet için de iniyordu. Hz. Muhammed (S.A.S.) “Bana Kur'ân ve onun gibi bir misli verildi.” demiştir. Hz. Peygamberin kur'ân dışı vahiy aldığını kabul etmekle birlikte, bütün hadîslerin vahiy ürünü olduğunu söylemekte mümkün değildir.
- b. Hz. Peygamber uykuda iken Cerâîl'in vahiy getirmesidir. Bu çeşit vahiy Kur'ân değildir.
- c. Cebrâîl'in melek sûretinde vahiy getirmesidir. Bu şekildeki vahiy sadece iki defa olmuştur. Birincisi Hirâ Mağarası'nda, ikincisi de mi'raç'da vuku bulmuştur.²²⁷
- d. Cebrâîl'in insan sûretinde vahiy getirmesidir. Cebrâîl genellikle Dıhye isimli sahabinin şeklinde vahyi getirirdi. “ Cibrîl hadîsi” olarak bilinen hadîs buna güzel bir örnektir.²²⁸

²²⁴ Uludağ, Süleyman, *a. g. e.*, s. 196

²²⁵ eş-Şuarâ 26/193-195

²²⁶ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, s. 231

²²⁷ “Çünkü onu güçlü kuvvetli ve üstün yaratılışlı biri (Cebrâîl) öğretti. Sonra en yüksek ufukta iken asıl şekliyle doğruldu. Sonra (Muhammed'e) yaklaştı, derken daha da yaklaştı. O kadar ki (birleştirilmiş) iki yay arası kadar, hatta daha da yakın oldu. Bunun üzerine Allah, kuluna vahyini bildirdi. (Gözleriyle) gördüğünü kalbi yalanlamadı. Onun gördükleri hakkında şimdi kendisi ile tartışacak mısınız? Andolsun onu, Sidretü'l Müntehâ'nın yanında önceden bir defa daha görüşmüştü.” En-Necm 53/5-14

²²⁸ Buhârî, “*îman*”, 37; Müslim, “*îman*”, 1

e. Cebrâîl'in görünmeden vahyin çingirak sesi şeklinde gelmesi. Hz. Peygamber:
"Vahiy bazen bana çingirak sesi gibi gelir ki bana en ağır geleni de budur."²²⁹
der.

Hız. Peygambere vahiy bazen arada Cebrâîl olmadan rüyada gelirdi. Buna sadık rüyalar da denir. Hız. Âişe'nin de ifade ettiđi²³⁰ gibi Hız. Muhammed (SAS) 'in gördüğü rüyalar aynen çıkardı. Bu durumu bilen sahabiler Efendimizi (SAS) uyandırmazlar, kendiliğinden uyanmasını beklerlerdi.

Bazen de vahiy Hız. Peygamber uyanırken, arada bir vasıta (Cebrâîl) olmaksızın doğrudan Allah'la konuşması şeklinde vuku bulur. Mi'râç gecesi meydana gelen vahiy bu türe güzel bir örnektir.

Bazı zamanlarda da, kendisi görünmeden doğrudan doğruya vahiy Allah'tan gelir. Mi'râç gecesi beş vakit namaz bu şekilde farz kılınmıştır.²³¹

Nesefî'ye göre Allâh Teâlâ dünyayı ve insanları yarattığından beri onlara sem'î deliller sunmuş ve bunu da peygamberler vasıtasıyla yapmıştır. Nesefî aynı zamanda insanların zekâ (akıl) yönüyle üç gruba ayrıldığını ve akıllarının seviyeleri ne olursa olsun dünya ve âhireti anlamada vahye ihtiyacı olduğunu zikreder.²³² Sadece vahiyle Allâh'a karşı şükredebilir ve ibâdetlerini gereken şekilde yerine getirebilirler. Sahibini sıkıntı ve bıkkınlık kapladığında, akla da mutlaka rahatsızlık ve yorgunluk gelir. Çoğu zaman karşısına şüphe ve tereddütler gelir. Arzu ve şehvetlere kapılır ve onu araştırma ve düşünme hakikatinden alıkoyar. Elem, keder, arzu ve istekler gibi aklî ve kalbî meşguliyetlerin onu bırakmamasıyla zihin gizli ve açık hususları bütünüyle ihata edemez. Araştırma ve teemmülde hedeflerini yakalayamaz. İşte insanın iradesini ve aklını güçlendirecek bir yardımcıya ihtiyacı vardır ki bu da semavî vahiydir.²³³

Akıl peygamberlerin getirdiği iki dünya mutluluğunu içeren bilgilerden bir kısmına ulaşabilir, bir kısmına da ulaşamaz. "Allâh'ın varlığı, birliği ve sıfatları, peygamberlik kurumu" gibi konular aklın ulaşabileceği bilgilerdir. Aklın ulaşamayacağı hususlar ise " ibadetlerin mâhiyeti ve nasıl ve ne zaman edâ edileceği, keffâretlerin takdiri" gibi konu-

²²⁹ Buhârî, "Bed'ül-vahiy", 2

²³⁰ "Peygamberimizin gördüğü rüyalar aynen çıkardı. Bu rüyalar sabah aydınlığı kadar açıktı." Buhârî, "Bed'ül-vahiy", 3; Müslim, "iman", 252

²³¹ Kılavuz, A. Saim, a. g. e. , s. 267, 268

²³² Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 461

²³³ Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 462

lardır.²³⁴ Neseî insanların zekâ ve akıl seviyeleri hangi seviyede olursa olsun, dünya ve âhiret hayatlarında vahye ihtiyaç duyduklarını zikreder.²³⁵

Bir diğer açıdan peygamber yoluyla bilgi edinilmesinin önemine vurgu yapmak gerekirse o da ikram sahibine teşekkür açısından dır. Şöyle ki nimetlerin dereceleri nimet sahibinin kadrine göre değişir. Hükümdarın halkına hediye vermesi ile halkın değerinin artması nasılsa Allah'ın kullarına nimet vermesi de bu kategoride değerlendirilebilir. Artık halk ne kadar hükümdarlarına hediyeler verse de hükümdarın seviyesine uygun bir hediye veremezler. Allah insanlara hayat boyu nimetler vermektedir. Bazı akıllar bu nimetin kadrini anlasa da bu kadar çok olan nimeti, cüz yoluyla külli olarak kavramaktan aciz kalır. Kişinin Allah'ın nimetlerine karşılık şükretme sınırını bilmesi zordur. Şükürün edasının tam olması için şükür sınırlarını beyan eden bir peygambere ihtiyaç vardır. Şükürün kemiyet ve keyfiyetini insan aklının tam anlamıyla keşfetmesi zordur. İlâhi bir bilgiye ihtiyaç vardır.²³⁶

²³⁴ Ebu'l-Mûin en-Neseî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 32,33

²³⁵ Ebu'l-Mûin en-Neseî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 462

²³⁶ Ebu'l-Mûin en-Neseî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 460.

İKİNCİ BÖLÜM

NESEFÎ'DE MUCİZE ANLAYIŞI

I. MUCİZE KAVRAMI

Mûcize kavramı sözlükte, “bir şeye güç yetirememek” anlamındaki “a-c-z” kökünden türeyen mu’cizin (aciz bırakan) isim şeklidir.²³⁷ İstılahta ise, “inkâr edenlere meydan okuduğu bir sırada, peygamberlik iddiasında bulunan zâtın elinde, benzerini getirmekten aciz bırakacak tarzda meydana gelen hârikulâde bir iştir.”²³⁸

Neseî bu kavramın sözlük anlamını şöyle tarif eder: “Şüphesiz acizlik, kudreti ortadan kaldıran durumdur. Mûcize diye isim verilmesinin sebebi karşı tarafın aczini ortaya çıkardığı için mecaz olarak böyle isimlendirilmiştir. Kelimenin sonundaki müenneslik ‘te’ si, allâme, nessâbe, râviyye, kelimelerinde olduğu gibi mubâlağa içindir.”²³⁹

Neseî’ye göre kelâmcılar bu kavramı şöyle tarif etmiştir: “Teklif yurdunda, peygamber olduğunu iddia eden kimsenin, doğruluğunu ortaya koymak için, kendilerine karşı meydan okunanların bir benzerini getiremedikleri ‘âdet’ e aykırı bir olayın zuhur etmesidir.”²⁴⁰

Neseî bu tanımın tahlilini yaparken eserlerinde şu ifadelere yer vermiştir: “Âdeti bozan bir şey, âhirette meydana geldiğinde mûcize tanımına girmeyeceğini belirtmek için “teklif yurdu” ifadesi kullanılmıştır. “peygamber olduğunu iddia eden kimsenin, doğruluğunu ortaya koymak için” ifâdesi de ulûhiyet iddia edenin elinde meydana gelenleri tarifin dışına çıkarmak içindir. Çünkü ulûhiyet iddia eden bir kimse hârikulâde şeyler gösterebilir. Aynı zamanda bu ifâde ile velînin elinde zuhur eden şeyler de tarifin dışına çıkarılmıştır. Çünkü velînin kerâmet kabilinden şeyleri göstermesi bize göre mümkündür. Fakat velî peygamberlik iddia etmez. Şayet ederse anında kâfir olur ve velîliği iptâl olur. Bundan sonra Allâh düşmanı olur ve bir daha da keramet gösteremez.

²³⁷ İbn Manzur, *a.g.e.*, V, 369; H. İbrahim Bulut, “Mûcize”, *DİA*, İstanbul 2005, XXX, s. 350

²³⁸ es-Sâbûnî, Nureddin, *a.g.e.*, s. 105; et-Tûsî, Nasîr’ud-dîn, *Risâletün fî Kavâid’il-Akâid*, (tah. Eş-Şeyh Ali Hüseyin Hazım), Lübnan 1992, s. 72; Teftazânî, *Şerhu’l-Akâid, Kelâm ilmi ve islâm akâidi* (hızr. Süleyman Uludağ), Dergâh Yay., İstanbul 1991, s. 295; Kılavuz, A. Saim, *a. g. e.*, s. 256.

²³⁹ Ebu’l-Mûin en-Neseî, *Tabsıratu’l-Edille*, I, s. 468

²⁴⁰ Ebu’l-Mûin en-Neseî, *Tabsıratu’l-Edille*, I, s. 469

“Doğruluğunu ortaya koymak için” ifâdesini kullanmamız da, peygamberlik iddiasında bulunanın yalanını ortaya çıkarmak için olsa, bu durumda mûcize onun doğruluğuna delil olmayacağı içindir. Meselâ bir kimse “ şu ağacın veya parmakların konuşması peygamberliğimin delilidir.” dese ve Allâh Teâlâ da o ağacı onu yalanlaması için konuşursa, bu onun mûcizesi ve doğruluğu için delil olmaz. Aksine onun yalancılığına delil olur. Tarifin içine “*Meydan okunanların benzerini getirememeleri*” ifadesinin konma sebebi de şudur: peygamberlik iddiasında bulunan kişinin elinde zuhur eden hârikulâde olayın benzeri, meydan okunanların da elinde meydana gelse bu her iki tarafın kullanabileceği bir delil olmaz.²⁴¹

Filozoflara göre ise mûcize; “doğa ve insan gücünü aşan, hikmetli ve ilâhî bir olaydır.”²⁴²

II. MÛCİZENİN İMKÂNI

Nesefî, Allah Teâlâ’nın kullarına peygamber göndermesinin mümkün olduğunu ispatladıktan²⁴³ sonra, peygamberlik iddiasında bulunan kişiden nübüvvetini ispat etmesi için mûcize istenileceğini ifade eder. Nesefî’ye göre mûcize mümkündür.²⁴⁴

Mûcize peygamberlik iddia edenin elinde meydana gelirse, bu onun doğruluğuna delildir. Aslında biz kesinlikle biliyoruz ki, mûcize beşerin gücünün dışındadır. Böyle bir şeye Allah’tan başka kimsenin gücü yetmez. Eğer peygamberlik iddia eden kişi “ Doğruluğumun delili Allah’ın şöyle yapmasıdır.” dese ve Allah da bunu yaparsa, bu Allah’ın onu doğrulaması anlamına gelir. Bu da, Allah’ın ona peygamberlik iddiasından sonra “doğru söyledin” demesidir.²⁴⁵ Mesela bir kişi bir insanı bir başkasına elçi olarak gönderse ve o elçi kendisini gönderene “bana sadece ikinizin arasındaki sırları yaz” dese o da yazsa, kendisine gönderilen kişi bu sırları ancak gönderenin bilebileceğini bilse, bu elçinin doğruluğuna delâlet eder.²⁴⁶ Aynı şekilde bir kralın sarayının bahçesinde bü-

²⁴¹ Ebu’l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu’l-Edille*, I, s. 469; Ebu’l-Mûin en-Nesefî, *et-Temhîd fî Usûli’d-Din*, s. 46

²⁴² Ebu’l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu’l-Edille*, I, s. 469

²⁴³ Ebu’l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu’l-Edille*, I, s. 443-467

²⁴⁴ Ebu’l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu’l-Edille*, I, s. 468

²⁴⁵ Ebu’l-Mûin en-Nesefî, *et-Temhîd fî Usûli’d-Din*, s. 46; Nureddin es-Sâbûnî, a. g. e., s. 105

²⁴⁶ Ebu’l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu’l-Edille*, I, s. 470

yük bir ağaç olsa, o ülkenin bütün halkı da bu ağacı kraldan başka kimsenin hareket ettiremeyeceğini kabul etse, sonra da saraydan bisi çıkıp halka kendisinin kralın elçisi olduğunu ve kralın bazı emirleri ve nehiyleri olduğunu haber verse, halk da onun kralın elçisi olduğunu yalanlasa, o elçi de kesinlikle kralın kendisini duyduğunu bildiği bir sesle krala seslense: “Ey kralım! Sen beni halkına gönderdin ve bana şu mektubu iletmemi emrettin. Fakat halkın inanmadılar. Eğer beni onlara elçin olarak gönderdiysen ve ben de iddia ettiğim bu elçilik görevimde doğruysam, sarayında bulunan şu ağacı hareket ettir ki ağacın hareket etmesi benim doğruluğumun şahidi olsun.” Bu seslenişin ardından o ağaç halkın görebileceği bir şekilde hareket etse, işte bu o kişinin kralın elçisi olduğunu gösterir ve sanki kralın ağzından şu “Doğru söyledin. Sen benim elçimsin.” sözünün duyulması gibi kabul görür.²⁴⁷

Hârikulâde olay peygamberlik iddia edenin iddiasının hemen ardından gerçekleşiyorsa kesinlikle bilinmelidir ki bunu yapan Allah Teâlâ’dır. Bu da Allah’ın elçisini tasdik etmesidir. Buna benzer olayın mütenebbinin yani yalancı peygamberin elinde zuhur etmesi mümkün değildir.²⁴⁸ Neseff’in Ehl-i Hadis’in kelamcılarını diye nitelediği Eş’arîler de Neseff ile aynı görüşü paylaşarak “Mütenebbinin mucize göstermesinin imkânsız olduğunu” ifade etmişlerdir.²⁴⁹

III. MUCİZE ÇEŞİTLERİ

Neseff’ye göre mucize iki şekilde gerçekleşir. Birincisi: Alışılmıyın dışında gerçekleşen olaylar. İkincisi ise: Alışılmış bir fiilden aciz bırakan olaydır. Meselâ: Hz. Zekeriyâ (A.S.)’nin müjdelendikten sonra konuşmasının engellenmesi²⁵⁰ bu türden bir mucizedir. Gerçekte, bu türden mucizeler de (Hz. Zekeriyâ’nın (A.S.) konuşamaması vb.) âdeti bozmak ve dışına çıkmak demektir.²⁵¹

²⁴⁷ Ebu’l-Mûin en-Neseffî, *Tabsıratu’l-Edille*, I, s. 471

²⁴⁸ Ebu’l-Mûin en-Neseffî, *Tabsıratu’l-Edille*, I, s. 472

²⁴⁹ Ebu’l-Mûin en-Neseffî, *Tabsıratu’l-Edille*, I, s. 472

²⁵⁰ “O: Rabbim! Dedi, (çocuğum olacağına dair) bana bir işaret ver. Allah: Sana işaret, sapasağlam olduğun halde üç gü insanlarla konuşamamandır, buyurdu.” el-Meryem, 19/10

²⁵¹ Ebu’l-Mûin en-Neseffî, *Tabsıratu’l-Edille*, I, s. 469, 470

IV. HZ. PEYGAMBERİN MUCİZELERİ

İnsanlardan herhangi birinin peygamber olup olmadığını anlamak ancak şüpheye mahal bırakmayan kat'î bir delil ile mümkündür. Bu delil ise, ya peygamberin gösterdiği mucizeyi görmek ya da o mucizeye mütevâtir bir haberle muttalî olmaktır. Ahir zamanda bu delillerin hiç birisi Hz. Muhammed (s.a.s.)'den başkası için mevcut değildir. Çünkü daha önce gelip geçen peygamberlerin nübüvvetini ispat konusunda temel kural önce Hz. Muhammed (s.a.s.)'in peygamberliğini ispat etmektir. Zira diğer peygamberlerin peygamberliği onun haber vermesiyle sübut bulur. Meselâ: “Kitapta İbrahim’i de an. Çünkü o sıdkı bütün bir peygamberdi.”²⁵² ve “Kitapta Mûsâ’yı da an. Çünkü o ihlâsa erdirilmiş biriydi. Hem râsul hem de nebîydi.”²⁵³ gibi âyetlerde bahsedilen kişilerin peygamber olduğuna inanırız. Kur’ân’da zikri geçmeyip kıssa ve tarih kitaplarında bahsi geçen kişiler hakkında da müspet yada menfî bir hüküm vermeyiz.²⁵⁴

Nesefî Hz. Peygamberin mucize konusunda diğer peygamberlerle eşit olduğunu aynı zamanda da Hz. Peygamber hakkında diğerlerinde bulunmayacak kadar çeşitli delillerin var olduğunu ifade eder.²⁵⁵ Nesefî Peygamberimiz (s.a.s.)'in mucizelerini kılasik kelâm kitaplarında ki tasnife²⁵⁶ benzer şekilde sınıflandırmıştır.

A. AKLÎ MUCİZELERİ

a. Kur’ân-ı Kerîm

Nesefî Hz. Peygamberin mucizelerini anlatırken Kur’ân-ı Kerîm’i ilk sırada zikreder.²⁵⁷ Kur’ân-Kerîm Nesefî’nin ifadesiyle hem aklî hem de hissîdir.²⁵⁸ Kur’ân’ın mucize oluşu iki cihettedir:

²⁵² el-Kehf 19/42

²⁵³ el-Kehf 19/52

²⁵⁴ Nureddin es-Sâbûnî, *a.g.e.*, s. 106

²⁵⁵ Ebu’l-Mûîn en-Nesefî, *et-Temhîd fî Usûli’-d-Din*, s. 48

²⁵⁶ Nureddin es-Sâbûnî, *a.g.e.*, s. 106; Bulut, H. İbrahim, “Mucize”, *DİA*, İstanbul 2005, XXX, 350;

²⁵⁷ Ebu’l-Mûîn en-Nesefî, *Bahru’l-Kelâm*, s.33

²⁵⁸ Ebu’l-Mûîn en-Nesefî, *Tabsıratu’l-Edille*, I, s. 511

1. İcâzı, lafzı, nazmı ve az sözlerle çok mana ifade etmesidir.²⁵⁹ Sözü kısa ve çabuk söylemek anlamındaki “ve-ce-ze” kökünden gelen icâz; az, öz, kısa ve özlü konuşma, az sözle çok mana anlatma, eşsiz olma demektir. İcâzü'l-Kur'ân, Kur'ân'ın veciz ve özlü oluşuna, kelime ve cümlelerinin derin ve eşsiz anlamlar taşımasına, içerdiği manaları en az lafızla ifade etmesine ve eşsizliğine denir.²⁶⁰ İcâz, Kur'ân-ı Kerîm'in erişilmez üstünlüğünü ifade eder.

2. Mânâ cihetiyle mûcize oluşu yani onun geçmiş ve gelecekte haberler vermesidir. Meselâ, Allah'ın “İnşâallah emniyet içinde, Mescid-i Haram'a gireceksiniz.”²⁶¹ sözü gerçekleşmiştir.

Yine Allah'ın “ Ey Rasûlüm! Yahudîlere söyle: Eğer cennet diğer insanlara ait olmayıp Allah tarafından size has kılınmış ise ve bu konudaki sözünüzün doğru olduğuna güveniyorsanız, ölümü temennî ediniz.”²⁶² sözüne karşılık, Yahudiler Tevrat'ta ölümü istedikleri vakit ölecekleri bilgisini görünce, ölümü istemekten vazgeçtiler. Kur'ân bunu şöyle haber verir: “Elbette hiçbir zaman ölümü temennî edemezler.”²⁶³ Hz. Peygamber Hristiyanları da lânetleşmeye davet etmiş, onlar bundan kaçınmışlardır. Çünkü onlar bunu yaptıklarında öleceklerini İncil'den öğrenmişlerdi. Allah Teâlâ bu lânetleşmeyi “Şöyle de: Gelin oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı , bizleri ve sizleri çağıralım, sonra duâ edip yalvaralım Allah'ın lânetini yalancılara üzerine okuyalım.”²⁶⁴ âyetiyle bize haber veriyor.²⁶⁵

Allah Teâlâ, daha önce gelen ve daha sonra gelecek olan toplulukların haberlerinin doğruluğunu şöyle ifade eder: “Bu anlatılanlar, muhakkak ki doğru ve hak olan haberlerdir ve Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur.”²⁶⁶

Hz. Peygamber hiç kimseden ilim öğrenmemiş, hiçbir kimseyle de ders almak ve bilgi edinmek için bir arada bulunmamıştır. Böylece O'nun vermiş olduğu haberlerin

²⁵⁹ Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Bahru'l-Kelâm*, s.33

²⁶⁰ İsmail Karagöz, “*İcâzü'l-Kur'ân*”, Dinî Kavramalar Sözlüğü, DİB Yay., Ankara 2006, s. 291

²⁶¹ el-Fetih, 48/27

²⁶² el-Bakara, 2/94

²⁶³ el-Bakara, 2/95

²⁶⁴ Âl'i-İmran, 3/61

²⁶⁵ Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Bahru'l-Kelâm*, s. 33

²⁶⁶ Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Bahru'l-Kelâm*, s. 34

Allah'tan ve Kur'ân'dan olduğu apaçık ortadadır. Bu sebepten O'nun (s.a.s.) getirdiği emir ve nehiylere uymak gerekir.²⁶⁷ Ayrıca Kur'ân'ın bir benzerinin getirilmesi bir beşerin tâkatinin üzerindedir.²⁶⁸

b. Hz. Peygamber'in Durumuyla İlgili Mûcizevi Deliller

Nesefî Hz. Peygamberin durumuyla ilgili olanları dört kısma ayırır.

1. Kavmiyle ilgili hususlar: Hz. Peygamber'in kavmi okuma yazma bilmeyen, ümmî ve câhil bedevîlerden başka kimsenin olmadığı bir çölde yaşıyordu. O kısa süren Şam yolculuğu hariç kavminin yanından hiç ayrılmamıştır. Ayrıca Mekke'ye Ehl-i Kitap râhipleri ve geçmiş ümmetlerin şeriatlarının âlimleri de gelmediler. Dolayısıyla O'nun önceki dinlerden ve şeraitlerden etkilenip bilgi edinme imkânı yoktu.²⁶⁹

2. Hz. Peygamber'in daha önce bir hazırlığı olmadan, yapmacıksız bir tarzda, olağan üstü bir güzellikte kelâm getirmesidir. İnsanın tabiatında hazırlıksız, çeşitli öğrenim aşamalarından geçmeden birden bire, insanları hayrete düşürecek kadar olağan üstü bir söz söyleme özelliği yoktur.

3. Hz. Peygamber'in zayıf, fakir, yokluk içinde olduğu ve kendisine yardım edecek ve destek verecek olanların da çok az olduğu bir zamanda, başta kendi kavmi O'na düşmanlık etmesine rağmen, dünyaya meydan okuması ve kendisine karşı çıkan herkese savaş açması, onun getirdiği Kur'ân'ın kendisinden değil, ilâhî bir kaynaktan olduğunu gösterir.²⁷⁰

4. Hz. Muhammed'in (s.a.s.) tebliğ görevini yaparken tahammülü çok güç olan meşakatlere katlanması, bütün bu zorluklara rağmen bıkmadan usanmadan davasını de-

²⁶⁷ Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Bahru'l-Kelâm*, s. 34

²⁶⁸ "Ey Rasûl'üm! De ki: Yemin olsun ki, eğer insanlar ve cinler Kur'ân'ın benzerini getirmek üzere toplansalar, birbirlerine yardımcı da olsalar yine de onun bir benzerini getiremezler." el-İsrâ, 17/88

²⁶⁹ Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 493

²⁷⁰ Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 494

vam ettirmesi, servet ve makam teklif edilmesine rağmen kabul etmemesi gibi hususlar da O'nun peygamberliğinin apaçık delillerindedir.²⁷¹

c. Hz. Peygamber'in Nesebi İle İlgili Olanlar

Hz. Muhammed (s.a.s.) Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in soyundandır. Hz. İsmail'in neslinden, başka nebî veya rasûl gelmemiştir. O Hz. İbrahim'in duasıdır.²⁷² Aynı zamanda anne ve babası soylu ve köklü bir aileden geliyordu. Hz. Peygamber'in pak nesebi de peygamberliğinin delilidir.²⁷³

d. Hz. Peygamber'in Duâlarıyla İlgili Olanlar

Hz. Peygamberin duâlarının ve bedduâlarının kabul edilmesi O'nun peygamberliğinin bir başka delilleridir.²⁷⁴

e. Hz. Peygamber'in Geleceğine Dair Müjdeler

Daha önceki kitaplarda ve geçmiş ümmetlerde O'nun geleceğine dair verilen haberler ve müjdeler de Hz. Muhammed'in peygamberliğinin delilleridir.²⁷⁵

B. HİSSÎ MUCİZELERİ

Hissî mucizeler, Allah Teâlâ'nın, Hz. Peygamber'in elinde meydana getirdiği, insanların gözü önünde ve âdetin dışında vuku bulan hayret verici olaylardır. Bunlar sayılamayacak kadar çoktur. Neseî bu hissî mucizeleri üç kısma ayırır.²⁷⁶

a. Zâtı Dışında Vuku Bulan Mucizeler: Ayın yarılması,²⁷⁷ taşın selâm vermesi,²⁷⁸ çok sayıda insanın az olan sudan içip kanması, parmaklarından suyun akması,²⁷⁹ kütü-

²⁷¹ Ebu'l-Mûin en-Neseî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 495

²⁷² “ Ey Rabbimiz! Onların içinden öyle bir rasûl gönder ki, kendilerine Senin âyetlerini okusun, onlara kitabı ve hikmeti öğretsin. Muhakkak ki Aziz sensin, Hakîm sensin!” el-Bakara, 2/129

²⁷³ Ebu'l-Mûin en-Neseî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 495,496

²⁷⁴ Ebu'l-Mûin en-Neseî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 496, 497

²⁷⁵ Ebu'l-Mûin en-Neseî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 497, 498

²⁷⁶ Ebu'l-Mûin en-Neseî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 487

²⁷⁷ Buhârî, “*Menâkıb*”, 27

²⁷⁸ Müslim, “*Fedâ'il*”, 2

²⁷⁹ Buhârî, “*Şurût*”, 15

ğün inlemesi,²⁸⁰ devenin şikâyeti, kızartılmış koyunun şikâyeti,²⁸¹ peygamberlikten önce bir bulutun onu gölgelemesi gibi mûcizeleridir. Hz. Muhammed (s.a.s.)'in hissî mûcizeleri sayılamayacak kadar çoktur.²⁸² Neseî "Devenin şikâyeti, koyunun konuşması ve kütüğün inlemesi gibi hissî mûcizelerin, yalan üzere birleşmeleri mümkün olmayan bir topluluk tarafından haber verildiğini ifade eder. Bu tür mûcizeler böyle bir topluluğun rivayetine dayandığından, herkesin bizzat görmüş gibi inanması gerekir.²⁸³ Hissî mûcizeler Hz. Peygamberin yaşadığı zaman ve mekânla sınırlıdır.²⁸⁴

b. Zâtında Vuku Bulan Mûcizeler: Hz. Peygamber'in ortaya çıkıncaya kadar nesilden nesile intikal eden nuru, omuzları arasındaki mührü, orta boylu olmasına rağmen iki uzun boylunun arasında durduğunda ikisinden de uzun görünmesi, aya ve O'na baktığında yüzünün aydan daha parlak olması, vücudunun miskten daha güzel kokması, teninin ipekten daha yumuşak olması gibi mûcizeleri zâtında gerçekleşen mûcizelerdendir. Peygamberimizin teri alınır ve güzel koku olarak kullanılırdı. Vücut yapısı o kadar güzeldi ki daha önce hiç kimse böyle yaratılmamıştır. Firâset âlimlerinin hepsi, bu kadar özel niteliklerin bir insanda bir araya gelmesinin pek nadir olduğunu ifade ederek, bu sıfatların seçkin bir insana işaret ettiği hususunda görüş birliğine varmışlardır. Böylece Hz. Peygamberin sâdik olduğu, yalancı olmadığı ispatlanmış olur.²⁸⁵

c. Ahlâkıyla ilgili Mûcizeleri: O'nun asla yalan söylememesi, hiçbir zaman düşmanlarından korkmaması ve kaçmaması, güzel ahlâk ve şemâile sahip olması, cömert olması, dünya malında gözü olmaması, makam düşkünü olmaması, hilm sahibi olması, kimseyi kandırmaması, insanlarla ağız dalaşına girmemesi, kimseye çirkin söz söylememesi, yüksek sesle konuşmaması, parlak bir zekâyâ sahip olması gibi hasletler Hz. Peygamber'in ahlâkıyla ilgili mûcizeleridir. Bunlar pek çok olduğu için sadece bir kaçını zikretmiş olduk. Bütün bu ahlâk ve şemâile ait güzel nitelikler O'nda hayatı boyunca devam etmiştir. Bu da O'ndaki güzel ahlâkın fitrî ve tabiî olduğunu gösterir. Çünkü fitrî

²⁸⁰ Buhârî, "Menâkıb", 25

²⁸¹ Müslim, "Selâm", 18

²⁸² Ebu'l-Mûîn en-Neseî, *et-Temhîd fî Usûli'd-Din*, s. 48; Ebu'l-Mûîn en-Neseî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 487

²⁸³ Ebu'l-Mûîn en-Neseî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 492

²⁸⁴ H. İbrahim Bulut, "Mûcize", DİA, İstanbul 2005, XXX, s. 350

²⁸⁵ Ebu'l-Mûîn en-Neseî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 488

ve tabî olmayan nitelikler kalıcı olamazlar. O'nun her zaman bu hal üzere devam etmesi, bunların Allah vergisi olduğuna delildir.²⁸⁶

Hiz. Peygamber'in bedeninde ve ahlâkında bütün bu özelliklerin toplanmış olması olağanüstü bir durumdur. Her ne kadar bu özelliklerin birinin yada bir kısmının bazı insanlarda bulunması mümkün ise de hepsinin bir insanda toplanması âdete aykırıdır. Çünkü Allah'ın bu güzel nitelik ve özellikleri, kendi aleyhinde yalanlar uyduracak, peygamber olarak gönderildiğini yalandan iddia edecek birinde cem etmesi hikmet açısından düşünülemez. Eğer bu mümkün olsaydı, mütenebbînin mucize göstermesi imkân dahilinde olurdu.²⁸⁷

5. MÛCİZE VE KERÂMET FARKI

Kerâmet sözlükte: “iyi, ahlâklı ve cömert olmak” anlamlarına gelir. Aynı zaman da kerâmet, “kerem” gibi masdar olup “iyilik, cömertlik” manasında isim şeklinde de kullanılır. Terim olarak ise: “Allah'ın velî kullarının elinde zuhur eden olağan üstü olaylardır.” Kerâmet aynı mucize gibi tabiat kanunlarıyla açıklanamayan sıra dışı bir olay olup mahiyeti itibariyle mucizeden farklı değildir. Mucizeler peygamberlerden, kerâmet ise ona bağlı velîlerden zuhur eder.²⁸⁸

Nesefî eserlerinde²⁸⁹ “kerâmet” konusunu işlerken Mu'tezile'nin bu konuyla ilgili görüşünü açıklayarak başlar. Mutezile'ye göre: “Evliyanın kerâmeti bâtıldır. Peygamberlerin mucizeleri ise sabit ve sahihtir.”²⁹⁰

Nesefî, Mu'tezile'nin “kerâmetin mümteni olduğu” yolundaki iddiasını şu şekilde delillendirdiğini ifade eder:

²⁸⁶ Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Tabıratu'l-Edille*, I, s. 489, 490; Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *et-Temhîd fî Usûli'd-Din*, s. 50

²⁸⁷ Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *et-Temhîd fî Usûli'd-Din*, s. 50

²⁸⁸ Uludağ, Süleyman, “kerâmet”, DİA, XXV, s. 265

²⁸⁹ *Tabıratu'l-Edille*, I, s.536; *et-Temhîd fî Usûli'd-Din*, s. 51; *Bahru'l-Kelâm*, s. 31, 32

²⁹⁰ Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Bahru'l-Kelâm*, s. 31, 32

1. Peygamberle mütenebbînin ayırt edilmesi insanlar için önemli olmasına karşılık, velî ile velî olmayanın bilinmesine bir ihtiyaç yoktur. Dolayısıyla tabiat üstü olaylar peygamberi tanımak ve peygamberle yalancı peygamberin ayırt edilmesi içindir.

2. Şayet evliyanın kerâmetinin sabit olduğu söylenirse, peygamberlerin mûcizeleri bâtil olur. Böylece peygamberler ile veliler arasında fark kalmaz, bu da kabul edilemez.²⁹¹

Nesefî, Mu'tezile'nin delillerini sunduktan sonra, Ehl-i Sünnet Âlimleri'nin kerâmetin sübûtuyla ilgili haberlerin şöhret bulması ve anlatılan hikâyelerin (rivayet ve kısas) çok olması sebebiyle kerâmeti mümkün gördüklerini ifade eder. Bu rivayetlere şunları örnek gösterir:

a. Hz. Süleyman'ın (a.s.) arkadaşının (Asaf) Belkıs'ın arşını (tahtını) göz açıp kapayıncaya kadar getirmesidir.²⁹²

b. Hz. Ömer'in Medine'de mimberde iken Nihavent'teki ordusunu görmesi ve “Ey Sariye dağa çekil” demesi ve Sariye'nin takriben beş yüz fersahlık mesafeden onu duyarak dağa çekilmesi ve böylece düşmana galip gelerek büyük bür zafer kazanması.

c. Halid b. Velid'in zehir içmesi ve ondan zarar görmemesi.

d. Hz. Ömer'in Nil nehrine bir mektup göndermesi ve nehrin bir daha taşmaması.²⁹³

e. Ashab-ı Kefî'nin kıssası ki, onlar mağaradan çıktıkları zaman, saçları uzamamış, elbiseleri parçalanmamış ve sanki onlar uyuyan insanlar gibiydiler.²⁹⁴

f. Tabiiyyûn ve Salihlerden bir çok kerâmet rivâyet edilmiştir ki saymakla bitmez.²⁹⁵

Nesefî Mu'tezile'nin iddialarına cevap olarak görüşlerini şöyle açıklar: Mu'tezile'nin “Velîlerin kerâmetini kabul etmek peygamberlerin mûcizelerini batıl hale

²⁹¹ Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 536

²⁹² en-Neml 27/40

²⁹³ Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s.536

²⁹⁴ Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Bahru'l-Kelâm*, s. 32

²⁹⁵ Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s.536

getirir.” iddiası temelsiz bir düşüncedir. Aslında velînin her bir kerâmeti tabi olduğu peygamberin mûcizesidir. Kerâmetin zuhuruyla, kişinin velî olduğu ortaya çıkar. Velî olması da, onun dininde hak üzere olduğunu gösterir. Bu da velînin peygambere tam anlamıyla tabi olması demektir. Böylece peygamberin tebliğ ettiği dinin doğru olduğu sabit olur.²⁹⁶

Nesefî Mu'tezile'nin “Kerâmeti kabul edersek mûcizeyle karışır peygamber ile velî arasında fark kalmaz.” şeklindeki iddiasına şöyle cevap verir: Kerâmet ile mûcize birbirine karışmaz çünkü mûcize peygamberlik davasının ardından ortaya çıkar. Velî, peygamberlik iddia etse o anda kâfir olur ve Allah düşmanı olur. Böyle bir kimseden de olağan üstü bir olay sadır olmaz. Eğer velîlik iddia etse, hemen anında velîlikten düşer. Ayrıca peygamber olan kimse mûcizesini gizlemez, bilakis ilan eder. Velî ise kerâmetini gizlemeye çalışır. Fakat peygamber yaptığı işin (mûcize) sonucundan emin kılındığı için hüsn-ü hâtime garantisi vardır ve masumdur. Ancak velî için durum böyle değildir.²⁹⁷

Nesefî, mûcize ile kerâmet arasındaki farkları şu şekilde ifade eder:

a. Mûcize peygamberlere mahsustur. Peygamberlerin elinde zuhur eden bu âdet dışı olayı bütün insanlar görebilir. Kerâmet ise velîler içindir. Kerâmeti kendi gibi velî olanlar görebilir, fâsıklar göremez.

b. Peygamber mûcize göstermek istediği zaman Allah'a dua eder ve Allah da ona güç verir. Böylece mûcize peygamberin elinde her zaman gerçekleşir. Kerâmet ise belirli vakitlerde gerçekleşir. Allah tarafından velîyi itaate teşvik için gösterilir.

c. Peygamber elinde zuhur eden olayın mûcize olduğunu kabul eder ve bilir. Zaten, öncelikle onun Allah tarafından mûcize olduğunu kabul etmesi ve sonra da başkalarına göstermesi gerekir. Çünkü onun mûcizeliğini inkar ederse kâfir olur. Kerâmette ise, velî

²⁹⁶ Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 537

²⁹⁷ Ebu'l-Mûin en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 537

zuhur eden olay veya olgunun kerâmet olduğunu söylemez. Bilakis onun mü'minlerden birisinin kerâmeti olduğunu söyler.²⁹⁸

Neseî olağan üstü olayları dört sınıfa ayırır:

1. Mûcize: Peygamberlerde görülür.
2. Kerâmet: İnsanlardan velî olanların elinde zuhur eder.
3. Maûnet: Peygamber ve velîlerin dışındaki normal insanlarda ilâhî yardım şeklinde görülen bir haldir.
4. İhânet: Sihirbazlarda görülen olaylardır.²⁹⁹

Neseî birçok klasik kelim eserlerinde olduğu gibi kerâmet konusunu mûcize ile birlikte ele alır. Mûcize ve kerâmet hakkında mukayeseli bilgiler verir. Daha sonra da mûcize ve kerâmetin farkını ortaya koyar. Mu'tezile'nin kerâmet ile ilgili iddialarına akılcı bir şekilde cevap verir. Öncelikle mûtezilenin konuyla ilgili delillerini ortaya koyar ve herkesin anlayabileceği bir şekilde delillerini çürütür. Netice olarak Mu'tezile'nin kerâmetle ilgili düşüncelerini yersiz bulur.

²⁹⁸ Ebu'l-Mûin en-Neseî, *Bahru'l-Kelâm*, s. 32

²⁹⁹ Ebu'l-Mûin en-Neseî, *Tabsıratu'l-Edille*, I, s. 538

SONUÇ

“Ebu’l-Muîn en-Neseî’de Peygamberlik ve Mûcize” adlı bu çalışmamızda Neseî’nin peygamberlik ve mûcize ile ilgili görüşlerini konu sistematîği içerisinde incelemeye çalıştık. Neseî’ye göre ‘peygamberlik ve mûcize’ kavramlarının sözlük ve terim anlamları, diğerkelâm âlimlerinin açıklamalarıyla paralellik arz etmektedir.

Neseî, Allah’ın varlığını, birliğini ve her şeye yetkin olduğunu kabul etmeyenlerle peygamberlik müessesesi üzerine konuşulamayacağını ifade eder. Ona göre, öncelikle onlara Allah’ın varlığının ispat edilmesi gerekir. Neseî’de, Maturîdî ve diğerkelâmcılar da olduğu gibi peygamberliğin imkânını Allâh’ın varlığına bağlama düşüncesi vardır. Bu da bize peygamberlik müessesesinin doğrudan ulûhiyet konusuyla ilgili olduğunu gösterir.

Neseî’ye göre peygamber göndermek, Allah için zorunlu değil mümkündür. Eğer peygamberlik Allah için mümkün olmazsa “O’nun peygamber göndermeye muktedir olmadığı” manasına gelir ki bu da Allah’ın kudretiyle asla bağdaşmaz. Akıl vâcib ile mümteni hakkında zorlanmadan rahatlıkla karar verebilir. Fakat akıl mümkün hakkında olumlu veya olumsuz bir karara varamaz. Peygamberlik müessesesi insanları iki dünya mutluluğuna ulaştırması için gerekli bir kurumdur. İnsan, yaratılış itibarıyla birçok yetenek ve meziyete sahip olmasına rağmen zayıf iradeli, duygusal, olaylardan çabuk etkilenen, inkâr etmeye ve kötülük yapmaya meyyl bir varlıktır. Bu sebepten insana, hayatının her döneminde, düşüncesinde ve amelinde onu hakka ve hayra yönlendirecek rehberlere ihtiyacı vardır.

Neseî peygamberliğı temellendirirken hikmet konusuna son derece önem vermiş ve bunu eserlerinde vurgulamıştır. Allâh’ın (CC) yetkin bir varlık olduğu ve bütün fiillerinde hikmetli iş yaptığı sık sık ifade edilmiştir. Neseî –eserlerini incelediğimizde- birçok konuda olduğu gibi peygamberlik konusunu da hikmet açısından ele almıştır. Peygamberlerin gönderilmesini Allâh’ın hikmetinin gereğı olarak yorumlamıştır. Allâh’ın emir ve yasaklarını da hikmet açısından değerlendirmiştir.

Peygamberlerin temel hedefi insanlar arasında adaleti gerçekleştirmektir. Onlar insanlara Allah’ı anlatmak ve tanıtmak, O’na ibadet etmelerini sağlamak, dünya ve ahiret mutluluğunu temin etmek, iyiliğı emredip kötülükten sakındırmak kısaca insanlara Al-

lâh'ın emir ve yasaklarını tebliğ etmek için gönderilmişlerdir. Ayrıca peygamberler insanları müjdelemek ve korkutmak suretiyle aralarında adaleti tesis edecek kanunları onlara bildirmek, insanları hidayete ulaştırmak ve ahretteki sorgulama esnasında mazereği ortadan kaldırmak için gönderilmişlerdir. Neseî'ye göre peygamberlik insanın sorumluluk yüklenebilmesi için olmazsa olmaz bir kurum olarak ele alınır.

Neseî peygamberliği temelledirirken mezhep önderi Mâtürîdî'nin ortaya koyduğu tespitleri detaylandırır ve aklın temel bazı şeyleri bilebileceğini kabul eder. İnsanın hayatını devam ettirebilmesi için kâinatta bulunan gıda maddelerine ihtiyaç duyar. Hangisinin faydalı yada faydasız olduğunu ancak denemeyle bilebileceğini ifade eder. Böyle bir tecrübe de ölümlere sebebiyet verebilir. Kâinattaki bu gıdaların ilaç yada zehir olduğu akılla bilenemez. Bunları insanlara açıklayacak bir rehber ihtiyacı vardır. Bu akıl yürütmeyle peygamberliğin ispat edilmeye çalışılması, insanlığın ilk dönemleri dikkate alınarak değerlendirilirse isabetli kabul edilebilir. Bilim ve teknolojinin, tabîî ilimlerin ve laboratuvar imkânlarının son derece geliştiği günümüzde, bu tarzda peygamberliğin ispat edilmeye çalışılması tutarlı gözükmemektedir. Neseî'ye göre akıl Allâh'ı bulmaya yetse bile peygamber gönderilmesi hikmet dışı değil bilakis inâm ve lütûftur. Ayrıca Neseî insanların akıl seviyeleri ne olursa olsun vahye ihtiyaçları olduğunu ifade eder.

Neseî eserlerinde bazı peygamberlik karşıtı akımların delillerine yer verdikten sonra, onlara akılcı cevaplar vererek delillerini çürütür.

Neseî, bir çok kelâm âlimi gibi peygamberliği mûcize ile temellendirir ve peygamberlik iddiasında bulunan kişiden nübüvvetini ispat etmesi için mûcize istenileceğini ifade eder. Neseî'ye göre mûcize mümkündür.

Neseî kerâmet konusunu mûcize ile birlikte ele alır. Mûcize ve kerâmet hakkında mukayeseli bilgiler verir. Daha sonra da mûcize ve kerâmetin farkını ortaya koyar. Mu'tezile'nin kerâmet ile ilgili iddialarına akılcı bir şekilde cevap verir.

BİBLİYOGRAFYA

- EI-ACLÛNÎ, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ*, Daru'l İhyâ, Beyrut(h.) 1351, I,
- ADAM, Hüdaverdi, “*Nübüvvet Dair İki Mesele Nebi ile Rasûl Arasındaki Fark ve Kadının Peygamberliği*” Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Sayı.1 1996
- , “*Nübüvvet*”, Bahar 2001, sayı 74;
<http://www.Koprudergisi.com/index.asp?>
- AHMET B. HANBEL, “*Müsned*”, I-VI, İstanbul 1982
- EI-BAĞDÂDÎ, Ebû Mansur, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, “*Mezhepler Arasındaki Farklar*” (trc.Ethem Ruhi Fığlalı), TDV yay., Ankara 1991
- CAN, Mustafa, “*Mâtürîdî'ye Kadar Nübüvvet Karşı Çıkanlar ve Mâtürîdî'de Nübüvvet Anlayışı*”, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi S.B.E., İstanbul, 1997
- CERRAHOĞLU, İsmail, “*Tefsir Usulü*”, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1997.
- ÇAĞATAY, Neşet, İ. Agâh Çubukçu, “*İslam Mezhepleri Tarihi*”, Ank. 1985,
- DEVELİOĞLU, Ferit, “*Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*”, 23. Baskı, Aydın yay, Ankara, 2006
- EBÛ HANİFE,” *el-Fıkhü'l Ekber*”, *Aliyyül-Kârî Şerhi*, (trc. Yunus Vehbi Yavuz), Çağrı yay. İstanbul 1979
- EBU'L MUÎN En-NESEFÎ, “*Tabsıratu'l-Edille*”, (tah. Claud Salame), Damas 1990
- , “*et-Temhîd fî Usûli'd-Din*”, (tah. Dr. Abdü'l-Hay Kâbil, Daru's-Sekafe, Kâhire 1987
- , “*Bahru'l-Kelâm fî Akâidi Ehli'l-İslâm*”, Meşriki İrfan matbaası, Konya (h.) 1329
- GAZZÂLÎ, “*İhya'u Ulumi'd-Din*”, (nşr., Muhammed Ali Beydun), Daru'l Kutubi'l İlmiye, Beyrut 2001
- ,(trc., Salih Uçan), “*el-Munkızu Mine'd-Dalel Şerhi ve Tasavvufî İncelemeler*”, 2. Baskı, Kayıhan yay., İstanbul, 1997
- , “*el-İktisad fî'l İtikad,İtikad'da Orta Yol*”, (trc. Kemal Işık), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., 1971

- GÖLCÜK, Şerafeddin ve Süleyman Toprak, “*Kelam*”, Tekin kitabevi, II. Baskı, Konya 1991
- , “*Kur’an ve İnsan*”, Esra Yayınları, Konya 1996
- KADRİ, Hüseyin Kazım “*Yalvaç*” Türk Lügati, TDK, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1943, IV
- KARADAŞ, Cağfer, İslâm Düşüncesinde Âhiret, Bursa 2008
- İŞİK, Kemâl, “*Kelâm Sisteminde İman Allah ve Peygamberlik Anlayışı*”, fütüvvet Yay., İstiklâl Matbaası, Demetevler/Ankara 1980 (doçentlik tezi)
- İBRAHİM Mustafa, Ahmed Hasan Ziyad, *el-Mu’cemu’l-Vasîd*, Çağrı Yayınları, Çevik Matbaacılık, İstanbul 1989
- İSFEHÂNİ, Rağıp, “*El-Müfredat*”, İstanbul 1986
- KILAVUZ, A. Saim, *İslâm Akâidi ve Kelâm’a Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2009
- KARAMAN, Fikret, “*Dini Kavramlar Sözlüğü*”, DİB Yayınları, Ankara 2006
- İBN-İ MANZUR , Muhammed b Mükerrrem; *Lisanu’l Arap*, daru’l fikr, Beyrut 1990
- MEVLÂNÂ, Celâleddîn Rûmî, “*Mesnevî*”, I-VI, (trc. Veled İzbudak), Mili Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1990
- , *Fih-i Mâfih*, (trc. Meliha Ülker Ambarcıoğlu), M.E.B, Yayınları, İstanbul 1990
- En-NEVEVÎ, Muhyittin; “*el-Minhaç*”, (*sahihi Müslim şerhi*), Daru’l Marife, Beyrut 1995
- ÖZERVARLI, M.Sait, “*Kelâmda Yenilik Arayışları*”, İSAM Yay., İstanbul 1998
- Er-RÂZÎ, Fahreddin, “*Mealim Usuli’d-Din*” (*İslam İnancının Ana Konuları*), Terc. Nedim Macit, İhtar Yay., Erzurum 1996
- , “*Tefsiri Kebir*”, (Terc. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, C. Sadık Doğru), AkçağYay., Ankara 1988

- Es-SÂBÛNÎ, Nûreddin, “*Mâtürîdiyye Akaidi*”,(terc. Bekir Topaloğlu), DİB İlmî Eserler, Ankara 1995
- SARI, Mevlüt, “*el-Mevârid*”, *Arapça-Türkçe Lûgat*, Bahar Yay.,ts.
- TEFTAZÂNÎ, “*Şerhu ’l-Akâid*”, (nşr. Muhammed Adnan Derviş), Dımaşk ts.
- TOPALOĞLU, Bekir, “*Kitabü ’t Tevhid Tercümesi*”, iSAM Yay.,Ankara, 2003
- Et-TÛSÎ, Nasîr’ud-dîn, “*Risâlet’ün fî Kavâid’il-Akâid*”, (tah. eş-Şeyh Ali Hüseyin Hazım), Lübnan 1992
- ULUDAĞ, Süleyman, “*İslam’da İnanç Konuları ve İ’tikadi Mezhebler*”, İstanbul 1996
- ÜNAL, Ali, “*Kur’an’da Temel Kavramlar*”, Beyan Yayınları, İstanbul 1990
- YAVUZ, Salih Sabri, “*İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*”, İnsan Yay., Merter/İstanbul ts.
- YAVUZ, yusuf Şevki, “*Peygamberlik Müessesesi ve Peygamberler*”, *İslam’da İnanç Esasları*”, İstanbul 1999
- YAZIR, M. Hamdi (Elmalılı), “*Hak Dini Kur’an Dili*”, Azim Dağıtım, İstanbul ts.
- YEĞİN, Abdullah, “*Yeni Lûgat*”, Hizmet vakfı Yay., Tâlat Matbaacılık, İstanbul 1991

ÖZGEÇMİŞ

ALİM ÇAKIR

Doğum Yeri ve Yılı: KEÇİBORLU-1970

Öğr. Gördüğü Kurumlar:	Başlama Yılı	Bitirme Yılı	Kurum Adı
Lise:	1981	1988	Keçiborlu İmam Hatip Lisesi
Lisans:	1989	1995	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans:	1996	2010	

Doktora:

Medeni Durum: Evli

Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi:
:İngilizce
:Arapça
İngilizce orta düzey, arabça iyi

Çalıştığı Kurum (lar) : Başlama ve Ayrılma Tarihleri Çalışılan Kurumun Adı

Diğer: Özel okullar

04/ 03/ 2010

Alim ÇAKIR